

Abstract

This study investigates the fictional work of Franz Kafka with a main focus on *The Trial*. In addition to *The Trial* the study also includes *The Metamorphosis* and *The Judgement*, as empirical knowledge. Using Søren Kierkegaards concepts as theoretical knowledge regarding the ethical and aesthetical characteristics found in selected excerpts of *Either-Or*, the study aims to carry out an existential philosophical analysis specifically focusing on the internal division. Additionally the project uses a biographical method when comparing and investigating the life of Franz Kafka and his selected work of art. Furthermore the project wishes to discuss Franz Kafka's perception of guilt and justice and how it is expressed in our selection of his work.

This study leads to the conclusion that the protagonists in Kafka's work mainly behaves aesthetically. At the same time there are also ethical elements presented in their personalities which causes an internal division because of the lack of choosing themselves. The project furthermore concludes that a similar division is to be found in the life of Franz Kafka and that his works to a high degree can be understood as containing autobiographical elements.

Indhold

Abstract	1
Indledning	5
Problemfelt	6
Problemformulering	7
Problemstillinger	7
Dimensionsforankring	7
Afgrænsning	8
Forudindtagelser og projektteknik	10
Begrebsafklaring	12
Lidelseseksistensen	13
Den evige retfærdighed	13
Tribunalisering	14
Eksistensberettigelse	14
Behovslære	15
Forløsningslære	15
Præsentation af empiri, teori og forfattere	15
Præsentation af Kierkegaard	15
Enten-Eller	16
Præsentation af Kafka	17
Processen	18
Dommen	21
Forvandlingen	22
I Fangekolonien	23
Metode	24
Biografisk metode	24
Hermeneutik	27
De hermeneutiske cirkler	27
Eksistentialisme	28
Redegørelse af teori	30
At vælge	30

Æstetikerens	30
Etikerens	35
Hierarki	38
Biografisk analysedel	40
Introduktion til den biografiske analyse	40
Processen	41
Fader/søn forholdet	41
Forholdet til kvinder	45
Arbejdsliv/privatliv	52
Opsamling	56
Fortællingerne	56
Introduktion til fortællinger	57
Dommen	57
Forvandlingen	60
Diskussion af den biografiske metode	63
Delkonklusion	64
Eksistentialistisk analyse	65
Introduktion til eksistentiel analyse	65
Processen	66
K.s forhold til kvinder	66
Pligt og arbejde	72
Fortællingerne	75
Introduktion til fortællingerne	76
Dommen	76
Forvandlingen	79
Delkonklusion	82
Diskussion	82
Diskussion af skyld og retfærdighed	82
Skyld og retfærdighed i Processen	86
Konklusion	89
Perspektivering	90

Referenceliste	92
Bøger:.....	92
Hjemmesider:.....	94
Artikler:	96
Studiehæfte:.....	97
Litteraturliste	98
Bøger:.....	98
Hjemmesider:.....	99

Indledning

I tiden omkring århundredeskiftet florerede den tidlige modernisme, der havde stor indflydelse på mange af datidens kunstnere, som voksede op i et samfund præget af meningsløshed. Den tidlige modernisme og følelsen af meningsløshed havde sit ophav i, at der blev sat spørgsmålstejn ved Guds eksistens og var samtidig præget af, at industrialiseringen fundamentalt ændrede samfundet og de normer og traditioner, der før var eksisterende. Dette medførte en usikkerhed og fremmedgjorthed, der således skabte en angst for ikke at kunne slå til i samfundet. Det var nu op til individet selv, at finde en mening med livet, hvilket kunne være et skræmmende faktum, da det kunne resultere i en indre konflikt, i og med der ikke længere var en "selvskrevet" livsanskuelse. Samtidig var de ydre normer ændret, hvilket betød, at der kunne opstå en splittelse mellem de indre og de ydre normer, i form af individets forventninger til sig selv mod samfundets regler om, hvordan et individ skulle agere heri.

Denne meningsløshed og personlige konflikt er at finde i forfatteren Franz Kafkas værker, hvis litterære univers beskriver den almene borgers overvejelser omkring forholdet mellem skyld og straf og dermed også, hvorledes det enkelte individ kan "(...) eksistere i en absurd og meningsløs verden" (*Selvet*, 2005).

I Kafkas egen samtid opnåede han ikke anerkendelse som en stor forfatter og måtte derfor tjene til levebrødet som jurist i et forsikringsfirma. Hans forfatterskab resulterede kun i få udgivelser af hans fortællinger, mens romanerne aldrig blev færdiggjorte. Opfattelsen af hans værker har dog ændret sig markant med årenes løb, og pointen om absurditeten og menneskets konfrontation med sin egen eksistens blev fremtrædende efter 2. Verdenskrig, hvilket især gjorde sig gældende inden for teateret (*Absurdisme*, 2009-2013). På trods af, at Kafka ikke blev anerkendt i sin samtid, har hans værker efterfølgende haft indflydelse på mange kunstnere. I dag kan absurditeten afspejles i flere forskellige genrer såsom fantasy og magisk realisme, hvor man accepterer det urealistiske, og gør det til et dagligdags fænomen. Det absurde bliver dermed forklædt som det selvfølgelige – hvilket var Kafkas speciale. Absurditeten i hans værker har samtidig betydet, at vi i det 21. århundrede bruger hans navn som et adjektiv. Udtrykket *kafkask* betegner netop noget, der

er så uigennemskueligt eller bureaukratisk, at det dermed kommer til at virke absurd og meningsløst (Kafkask, 2003).

Den eksistentielle konflikt og splittelse ligger til grund for vores valg af værket *Processen*, da vi finder det interessant, at hovedpersonen Josef K. aldrig sætter spørgsmålstegn ved, om han selv forårsager processen. En anden begrundelse for vores valgte værk er de mange fortolkningsmuligheder, der ligger i det. Vi har valgt at arbejde med en biografisk fortolkning, da vi antager, at der er mange ligheder at finde, ift. indre konflikt og splittelse i Kafkas eget liv og hans værker. For at sammenligne *Processen* med anden litteratur, fandt vi det interessant at undersøge, om der kunne findes lighedstræk mellem *Processen* og *Enter-Eller*, skrevet af forfatter og teolog Søren Kierkegaard, som i dette værk fokuserer på de valg man træffer i livet. Spørgsmålet om det eksistentielle liv og den splittelse, finder vi netop interessant og har derfor valgt at benytte os af Kierkegaard som eksistensfilosofisk teoretiker på Kafkas *Processen*.

Problemfelt

Vores problemstillinger besvares ud fra et filosofisk og biografisk udgangspunkt. Til det filosofiske benytter vi, som tidligere nævnt, Kierkegaard som teoretiker, i og med vi gør brug af hans skildring af etikeren og æstetikerens i *Enten-Eller*. Denne skildring anvendes i projektet som teori med henblik på at undersøge, om der eksisterer en splittelse hos Kafkas karakterer. Vi vil samtidig diskutere, hvordan Kafkas forhold til skyld og retfærdighed spiller ind i hans forfatterskab. Hertil vil vi inddrage begreber fra Arthur Schopenhauer og Villy Sørensen, hvilket vil danne grundlag for vores diskussion. Det biografiske aspekt ses i vores analyse af udvalgte værker af Kafka, i og med vi ønsker at belyse gennemgående tematikker i relation til Kafkas eget liv. Herunder har vi hovedsageligt fokus på Kafkas forhold til faderen, kvinder og splittelsen mellem arbejds- og privatliv. Vores problemformulering lyder derfor således:

Problemformulering

Vi vil undersøge i hvilken udstrækning Søren Kierkegaards skildring af æstetikerens og etikeren, i et uddrag af værket *Enten-Eller*, kan bruges til at belyse om der forefindes en splittelse i *Processen* af Franz Kafka og hvilken indvirkning hans eget liv har haft for udarbejdelsen af dette værk. På baggrund af ovenstående vil der blive foretaget en diskussion af Kafkas opfattelse af skyld og retfærdighed.

Problemstillinger

For at besvare vores problemformulering har vi opstillet følgende problemstillinger:

- Kan der ses en sammenhæng mellem *Processen*, *Dommen*, *Forvandlingen* og Franz Kafkas liv? I så fald hvilke gennemgående tematikker findes der?
- Hvordan kommer Kierkegaards skildring af æstetikerens og etikeren til udtryk i *Dommen* og *Forvandlingen*?

Dimensionsforankring

Projektet forankres i dimensionerne *Tekst & Tegn* og *Filosofi & Videnskab*. Problemformuleringen tager udgangspunkt i *Tekst & Tegn*, da vi i projektet foretager en læsning med henblik på forståelse af vores udvalgte litterære værker. Projektet inddrager desuden den biografiske metode, en litterær analysemetode, til at opnå forståelse for værkets fiktive verden og hvordan denne kan anskues i samspil med forfatterens liv.

Den anden dimension projektet tager udgangspunkt i, er *Filosofi & Videnskab*, da vores problemformulering endvidere er af filosofisk karakter. I vores stræben på at besvare denne, foretager vi en eksistensfilosofisk læsning af udvalgte værker af Kafka. I projektet anvendes uddrag af Kierkegaards *Enten-Eller*, hvilke udgør det filosofiske og teoretiske grundlag i projektet.

I kraft af en kombination af disse dimensionsfag bærer projektet i høj grad præg af at være tværfagligt. Der opnås hermed både bredere fortolkningsmuligheder samt bedre forståelse for det valgte empiri, hvor hovedfokus ligger på *Processen* af Franz Kafka. Ved at kombinere to dimensioner er fordelene, at der opnås et bredere perspektiv, som ikke ville

være muligt ved brug af én dimension. Ved hjælp af de to valgte dimensioner vil vi kunne undersøge både det tekstnære, det biografiske samt den eksistensfilosofiske vinkel for derefter at kunne sammenholde og sammenfatte disse aspekter af opgaven.

Afgrænsning

I dette projekt har vi gjort os mange overvejelser om, hvordan vi skulle gribe vores empiri og teori an. Dette har ført til både teoretiske såvel som metodiske refleksioner, der løbende er blevet evalueret og modificeret i projektet.

Vi udvalgte fra start dele af *Enten-Eller* for at indsnævre vores teoretiske grundlag, da værket er meget omfattende og for samtidig at fokusere på personlighedstyperne, etikeren og æstetikerens, som vi fandt relevante for projektet. Denne udvælgelse gjorde, at personlighedstyperne, *spidsborgeren*, *den religiøse* og *mystikeren* blev fravalgt. Dels var en inddragelse af disse personlighedstyper for omfattende og dels var de ikke alle relevante. Spidsborgeren er ikke repræsenteret i vores udvalgte kapitler, og den religiøse er der kun kort refereret til. Samtidig har vores fokus ikke ligget på det religiøse iht. Kafka, og derfor var det naturligt ikke at beskæftige sig med denne personlighedstype. Mystikeren er derimod repræsenteret i vores uddrag som en afart af æstetikerens. Vi valgte dog kun at fokusere på æstetikerens og dennes eksistens for at afgrænse projektet yderligere.

Af Kafkas forfatterskab har vi udvalgt én roman og to fortællinger, nærmere bestemt *Processen*, *Dommen* og *Forvandlingen*. Vi kunne have valgt flere fortællinger til at underbygge de analyserede tematikker i *Processen*, men vi vurderede, at to ville være fyldestgørende for stadig at kunne bibeholde fokus med henblik på vores problemformulering. Indledningsvis besluttede vi os for at inddrage *I Fangekolonien* i vores analyse, men denne fortælling har vi senere fravalgt, da vores udvalgte tematikker ikke stemte overens med dem vi så repræsenteret i *I Fangekolonien*. Handlingsreferatet af *I Fangekolonien*, har vi dog valgt at beholde, da vi momentvis kommer ind på fortællingen under vores diskussionsafsnit. Derudover har vi i så fald et grundlag til at omtale fortællingen til vores eksamen, hvis vi beslutter os for dette efter projektet. Vi har dermed

haft samme overvejelser både omkring Kierkegaard og Kafka ift. At foretage en begrænsning med henblik på besvarelse af problemformuleringen.

Vi overvejede i starten at have en samfundskritisk tilgang til dette projekt, da vi var af den overbevisning, at *Processen* kunne læses systemkritisk, som også vil blive beskrevet i afsnittet *Forudindtagelser og projektteknik*. Dette fravalgte vi dog til fordel for den filosofiske vinkel, da vi fandt denne retning interessant i og med, at den åbner op for perspektiver, som stemmer godt overens med den biografiske metode i *Tekst & Tegn*, da det gør os i stand til at sætte fokus på den menneskelige handlen i form af etiske og æstetiske handlinger samt den eksistentielle splittelse, som både var repræsentativ i Kafkas livsanskuelse og stadig er i hans værker.

Ved at benytte denne filosofiske vinkel har vi udelukket andre fortolkningsmuligheder af *Processen*. Projektet kunne have taget afsæt i en religiøs retning, hvilket også kunne være relevant ved brugen af Kierkegaard, eller i en psykologisk retning, som vi dog til dels berører meget overfladisk gennem vores brug af de udvalgte personlighedstyper og den biografiske læsning. Derudover ville en historisk vinkel også have været en mulighed for at se nærmere på de to forfatters individuelle samtid, samt hvilke litterære strømninger der gjorde sig gældende i de pågældende perioder.

Vi foretog en fravælgelse af visse litterære metoder inden skrivefasen, heriblandt den strukturalistiske metode samt den nykritiske metode. Vi vurderede, at den strukturalistiske tilgang ville lægge for meget vægt på de sproglige funktioner og systemer i værket, samt dets sammenspil med fortællingerne, uden at undersøge bevæggrunde for teksternes oprindelse og fjerne fokus fra konteksten. Dermed var den ikke et oplagt valg iht. vores problemformulering. Det samme lod sig gælde for den nykritiske tilgang i og med, at denne metode har en meget lingvistisk tilgang, hvor fokus lægges på teksten som selvstændig og autonom uden sammenligning med andre værker samt uden analyse af, hvilke bevæggrunde der måtte ligge bag tekstens oprindelse.

I vores valg af eksistentiel filosofi har vi benyttet os af eksistentialisme samt eksistensfilosofi. Vi finder disse relevante, da de begge beskæftiger sig med menneskets eksistens. Derimod fravalgte vi eksistensteologi i og med, at denne filosofi har sit fokus rettet mod det kristne aspekt, hvilket vi fra start havde fravalgt som en del af projektet på trods af, at denne vinkel også kunne være oplagt.

Vi har i dette projekt valgt, bevidst som ubevidst, at gøre brug, af helhed-del-cirklen inden for hermeneutikken. Ved brug af denne metode har vi samtidig fravalgt andre retninger i form af subjekt-objekt-cirklen, den hypotetisk-deduktive cirkel samt spørgsmål-svar cirklen. Disse retninger har i vores vurdering ikke været relevante. Subjekt-objekt-cirkelen omhandler, at man som læser får forståelse for teksten gennem det, man allerede forstår, mens den hypotetisk-deduktive cirkel behandler analysen af læserens forventninger og hvordan disse opfyldes eller ej. Den sidste metode, spørgsmål-svar cirkelen, er desuden heller ikke relevant, da fokuset i analysen bygges op ved hjælp af forud stillede spørgsmål (Fibiger et al. 2008:18f).

Disse afgrænsninger har været en nødvendighed, men samtidig også en naturlighed, som projektet er skredet frem. Ved hjælp af disse valg, og de refleksioner og fælles beslutninger, der ligger bag, har vi opnået et fokus, som er essentielt for at kunne besvare vores problemformulering på en fyldestgørende måde.

Forudindtagelser og projektteknik

Før projektets start havde kun få af os læst tekster af Kafka eller Kierkegaard. Derfor havde vi også nogle forudindtagelser som der, i løbet af vores læsning, ikke stemte overens med den viden vi løbende tilegnede os. Vi havde en forventning om, at Kafkas værker ville være vanskeligere læsning end vi egentlig fandt dem, og at *Processen* primært ville indebære en kritik af systemet. Det stod dog hurtigt klart, gennem vores egen realiseringsproces samt sekundær litteratur, at *Processen* er en roman, der kan tolkes på mange måder, hvilket gjorde det til en meget interessant, spændende og nuanceret læsning. Derudover havde vi en tanke om, at Kafka var meget påvirket af Kierkegaard, og at der derfor ville optræde tematikker der stemte overens. Men efter vores læsning, inden analysen, fandt vi ikke så

mange overordnede tematikker, som vi havde forventet. Derimod så vi snarere nogle uafhængige ligheder imellem de to forfatteres tekster, som ikke lagde op til, at Kafka var inspireret af Kierkegaard i den samme grad, som vi havde troet. Dette kan også hænge sammen med, at vi ikke tog højde for, at værkerne, på trods af at de alle er skønlitterære, er meget forskellige i deres stilistiske træk og udgangspunkter.

Vi tog fra start fejl af den læsemængde, som dette projekt har endt med at indebære. På trods af uddrag fra *Enten-Eller*, forekom læsningen senere i projektet som en stressfaktor, da vi ikke havde indset, eller sat os ind i det litterære omfang, både ift. sidetal og forståelse af indholdet. Dette betød også, at vores planlagte start for påbegyndelse af skrivning blev udskudt, da vi i fællesskab havde indgået en aftale om først at starte skriveprocessen når alle var klar, på baggrund af dårlige erfaringer i sidste semester.

Vores læseplan indbefattede en hermeneutisk tilgang i form af at læse *Processen* og fortællingerne som det første empiri, for ikke at have en forudindtaget holdning med henblik på en sammenligning med *Enten-Eller*. Derved ville vi danne vores egne synspunkter og idéer for derefter, ved hjælp af Kierkegaard, spore os ind på hvilke tematikker der kunne være gældende.

Denne fremgangsmåde har vi anset for at være den mest hensigtsmæssige, da vi opnår den mest umiddelbare holdning til *Processen*. Vi kunne dog også have læst *Enten-Eller* som det første for derefter at læse de udvalgte værker af Kafka. Dette ville have betydet, at vi ville have en større forforståelse for, hvad vi skulle være opmærksomme på, da gruppens medlemmer ville have et kendskab til etikeren og æstetikeren og dermed ville tage udgangspunkt i disse to personlighedstyper ved første læsning. Denne fremgang ville muligvis have sparet os tid i og med, at vi kunne målrette vores læsning fra starten af projektet, dog ville vi dermed være meget forudindtaget og måske overse visse informationer i værkerne, pga. det indsnævrede fokus.

Vores arbejdsstruktur har indbefattet en fælles konsensus ift. udarbejdelse af afsnit og beslutninger. Det har fra starten af projektet været en målsætning, at alle skulle inddrages i beslutninger vedrørende projektet. Dette har for os været en vigtighed, da vi

gerne har villet opnå en fælles enighed, så vidt som muligt. Sådant en målsætning kan ikke altid lade sig gøre, men vi har stræbt efter dette, med henblik på at opnå de samme vidensgrundlag.

I løbet af semesteret har vi brugt redskaber såsom referantliste, ordstyrer og taget imod coaching for at kunne strukturere arbejdet på den bedst mulige måde. Dette har været en klar fordel og har kunne tilføje flere kompetencer til vores forståelse og udførelse af gruppearbejde fra sidste semester. Alle i gruppen har delt opfattelsen af at være en velfungerende gruppe, fagligt såvel som socialt. Dette har coaching også medvirket til. Dette har også udgjort et supplerende redskab til at opnå en god arbejdsproces.

Begrebsafklaring

I vores begrebsafklaring vil vi redegøre for nogle begreber, der bliver introduceret i udvalgte kapitler fra *Kafka i syv sind*, af hhv. Søren R. Fauth, Isak Winkel Holm og Kasper Støvring¹. Begreberne stammer fra Arthur Schopenhauer, Franz Kafka, Odo Marquard² og Villy Sørensen³ men bliver ofte udvidet og fortolket på, af de førstnævnte forfattere. De steder hvor dette forekommer, vil det blive gjort klart under begrebsafklaringen. Årsagen til at vi ikke introducerer dem i vores teoriafsnit skyldes, at vi kun anvender enkelte begreber og ikke har læst empiri vedrørende begreberne fra deres ophavsmænd, men benytter andre forfatteres fremstilling heraf.

Begreberne omhandler primært skyld og retfærdighed og vil danne grundlaget for vores diskussionsafsnit.

¹ Holm: litteraturforsker v. KU.

Fauth: litteraturforsker v. AU

Støvring: forfatter

² Schopenhauer og Marquard er begge filosoffer

³ Sørensen: forfatter og filosof

Lidelseseksistensen

Filosoffen Schopenhauer beskriver selve tilværelsen som en lidelseseksistens, fordi viljesindividet aldrig er i stand til at finde ro i dets konstante søgen efter mål i livet. Når målet er nået, indfinder kedsomheden sig og nye mål opstår. Det er derfor, ifølge Schopenhauer, umuligt at opnå varig lykke. Denne menneskelige afmagt, der ligger i den viljesmetafysiske kendsgerning, hvilket er det faktum at alle mennesker besidder en medfødt vilje, medfører altså vores konstante stræben efter nye mål, som er årsagen til det villende subjekts evige lidelseseksistens (Fauth et al. 2012:74).

Den evige retfærdighed

Dette begreb kan ses som et alternativ til vores demokratiske retssystem. I stedet for at have en tidsbunden straf, betragter Schopenhauer eksistensen som en vedvarende rettergang, hvori individet uafbrudt bliver konfronteret med sin skyld, bedømt ud fra dets etiske handlinger (Ibid:75). Der eksisterer hermed ingen adskillelse mellem forbrydelse og straf, og derfor er den evige retfærdighed "sikker" og "ufejlbarlig" i sin straf, da der ikke findes nogle undtagelser - ingen kan blive frikendt (Idem).

Skylden ligger i menneskets væren som sådan og er dermed universel og medfødt. Denne urskyld ligger således også i grundlæggende begreber såsom skyld, straf, ret og uret, som nogle faste, objektive og universelle værdier, der ikke kan blive bedømt af et institutionaliseret retsvæsen, fordi det strider imod disse begrebers objektivitet. Ergo bliver det tidsbundne retssystems principper overflødige ved den evige retfærdigheds tilstedeværelse (Ibid:76).

Der kan derfor argumenteres for, at Schopenhauers tanker om den evige retfærdighed, er tæt beslægtet med syndefaldsmyten og arvesyndslæren, da de danner grundlaget for hans udgangspunkt til eksistensen (Ibid:77).

Tribunalisering

Filosoffen Marquards begreb tribunalisering er nært beslægtet med teodicéproblematikken. Individet er overladt til sig selv, og i den sammenhæng bærer individet ansvaret for sin egen retfærdiggørelse (Marquard: Meningsforventning). Bevisbyrden hviler dermed på individet, som føler sig konstant nødsaget til at forsvare sin eksistens (Holm et al. 2012:98).

Eksistensberettigelse

Ordet, *eksistensberettigelse*, anvendes af Kafka i hans efterladte skrifter. Ud fra hans udtalelser om dette, har Holm og litteraturforskeren Sørensen underbygget denne tanke med deres begreber *retfærdighedens praksis* og *eksistens og funktion* - dermed begrebsliggør de Kafkas tanker om eksistens.

Eksistensberettigelse omhandler retfærdiggørelsen af sig selv i en eksistentiel forstand og kan sættes i forbindelse med begrebet tribunalisering. Retfærdighed omhandler i den forbindelse ikke, hvad du *gør*, men hvem du *er*. Eksistensberettigelsen er en livslang retfærdiggørelse som ikke kan undgås, da den er et uundgåeligt livsvilkår (Idem).

Holms begreb, retfærdighedens praksis, skal forstås sådan, at individet skal skabe sin egen retfærdighed, da den ikke eksisterer på forhånd - retfærdiggørelsen kræver dermed en aktiv handlen fra individet side (Ibid:103).

Sørensen benytter eksistens og funktion til at betegne den splittelse der forekommer mellem ens indre og ydre krav. Eksistensen rummer et indre krav om at udtrykke sig selv og sit følelsesliv via en indre norm, der udtrykker individets oprigtige værdier. Funktionen indebærer de ydre krav og forpligtelser såsom undertrykkende normer og konventioner, som fratager individets frihed. Dette omtales også som *funktionærmoralen* (Støvring et al. 2012:175f).

Behovslære

Ifølge Sørensen's behovslære har mennesket ikke kun fysiske, men også psykiske behov. Menneskets væsentligste psykiske behov, er at skabe mening med tilværelsen, ved at fortolke symboler og livets vilkår (Ibid:169). Sørensen mener, at fortolkningen ikke kun er et behov, men også et uundgåeligt livsvilkår. På denne måde kan hans behovslære ses som individets forsøg på at retfærdiggøre sig selv.

Forløsningslære

Ifølge Schopenhauer kan individet undgå lidelseksistensen ved ophævelsen af viljen, hvilket sker ved en forløsende erkendelse, en bevidsthedstransformation. Dette kan bl.a. ske ved at opnå en tilstand af "ikke-væren" eller en ligegyldighed over for verden (Den Store Danske, Arthur Schopenhauer, 2009-13).

Præsentation af empiri, teori og forfattere

Præsentation af Kierkegaard

Den 5. maj 1813 blev Søren Aabye Kierkegaard født i København.

Han var sammen med sin bror Peter Christensen (1805-88) faderens yndlingsbørn. Kierkegaards barndomshjem bar stærkt præg af faderens dybe og dystre religiøsitet. Faderens forhold til religion påvirkede Kierkegaard og gav ham tilbøjelighed til tungsind og anfægtelse (Thielst 2007:9f). Faderen havde samtidig også en mere legende og fantasifuld side, hvilket også har haft indflydelse på Kierkegaard rent kunstnerisk. Faderen har ligeledes påvirket ham i en filosofisk retning. Kierkegaard blev fra en ung alder af influeret af filosofiske diskussioner om livets store spørgsmål, hvilket medførte, at han senere blev en meget dialektisk og diskussionslysten studerende (Ibid:10).

Efter studentereksamen i 1830 begyndte Kierkegaard at læse teologi på Københavns Universitet. Under sine studier blev han meget optaget af filosofi, da han ikke fandt teologistudiet særligt fagligt udfordrende. Under sine studier begyndte Kierkegaard

at tvivle på Gud og være mere interesseret i kvinder og alkohol (Thielst 1994:47). Kierkegaard fortsatte dog sine studier og efter at have bestået sin eksamen i 1840, blev han forlovet med Regine Olsen (1822-1904). Kierkegaard ønskede ikke at fortælle Regine om sine "synder" under studietiden, men samtidig kunne han ikke leve med fortielse og løgn. Han fik derfor Regine til at hæve forlovelsen, sådan at hendes rygte ikke blev skadet. Efter bruddet rejste han til Berlin, hvilket blev begyndelsen på hans forfatterskab (Thielst 2007:11).

I 1843 udkom *Enten-Eller* og derefter var Kierkegaard yderst aktiv og skrev i denne periode mange hovedværker inden for dansk litteratur og filosofi. I de sidste år af hans forfatterskab og liv blev han meget fokuseret på den kristne sandhed med livet. Han kom med en hård og kompromisløs kritik af kirken og teologien, som ifølge ham havde svigtet den sande kristne ånd. Kierkegaard kæmpede en indædt kamp mod kirken, der tog hårdt på ham. Han døde den 11. november 1855, hvor han efterfølgende blev begravet af den kristne kirke, som han i høj grad kritiserede i sine sidste leveår (Ibid:12).

Gennemgående er Kierkegaards værker præget af valget. Kierkegaard vil have mennesket til at vælge og han lærer det at skelne. Kierkegaards filosofi er kort sagt et valgets filosofi (Jansen 1950:XXIV).

Enten-Eller

I 1843 udgav Kierkegaard, som tidligere nævnt, *Enten-Eller*, der udkom i to bind. Værket blev udgivet under pseudonymet Victor Eremita, som skriver forordet til værket. Heri forklarer han, hvordan han fandt de papirer, der udgør de to bind, i en aflåst skrivebordsskuffe, i et skrivebord han har købt hos en marskandiser.

Første bind indeholder A.'s papirer, som er en æstetisk personlighed, der fremfører den æstetiske livsankuelse. Han vil fremover blive omtalt *æstetiker*. *Æstetiker* skriver om, hvordan han bl.a. opfatter nydelse og sorg. Generelt bærer hans holdninger præg af en vis meningsløshed og ligegyldighed, som kan tolkes som nihilistisk eller hedonistisk, og hans synspunkter fremstår meget kontrastfyldte i og med, han kan finde nydelse i både

sorgen og glæden i livet. Derudover indeholder bogen *Forførerens Dagbog*, som omhandler *Johannes Forfører*, der også er en æstetisk personlighed.

Andet bind indeholder *B's* papirer, som også bliver omtalt som *etiker*. De er udformet i tre breve til æstetiker. Brevene hedder *Ægteskabets Æstetiske Gyldighed*, *Ligevægten mellem det Æstetiske og Ethiske i Personlighedens Udarbejdelse* og *Ultimatum*. Etiker omtales som værende en god ven af æstetiker og hensigten med brevene er at overbevise ham om at ændre livsanskuelse, og dermed forsøger han at modargumentere æstetikerens synspunkter om ægteskab, kærlighed, nydelse og de øvrige emner han kommer ind på i første bind. Han er fortaler for en etisk og religiøs livsanskuelse og forklarer om vigtigheden af ægteskabet og det at træffe de rigtige valg i tilværelsen. Udover betegnelsen *B*, bliver han også omtalt *Assessor Wilhelm* eller *etiker*, hvilket er den betegnelse vi fremover vil benytte os af.

Præsentation af Kafka

Franz Kafka var en tysksproget forfatter, der levede fra 1883-1924. Franz Kafka blev født i Prag, der på daværende tidspunkt var en del af dobbeltmonarkiet Østrig-Ungarn. Kafka var tilhørende flere minoriteter, da han både var jøde og tysktalende i Prag. Kafka studerede jura på Charles-Ferdinand universitet i Prag, hvorefter han blev ansat i et forsikringsfirma. Her arbejdede Kafka indtil 1922, hvor han gik tidligt på pension, da han blev dødeligt syg af tuberkulose.

Kafkas passion var at skrive, og dette begyndte han allerede på som 15-årig. I de perioder hvor Kafka måtte dedikere al sin tid til sit arbejde i forsikringsbranchen, og derfor ikke havde tid til at skrive, skrev han i sin dagbog "(...) skriveri, denne forfærdelige beskæftigelse; at jeg for tiden må give afkald på den, gør mig meget ulykkelig" (Wagenbach, 2009:179). Kafkas liv var præget af en stor splittelse mellem arbejdet i forsikringsbranchen og Kafkas sande passion - at skrive.

Kafkas forhold til sin far var problematisk og havde stor indflydelse på hans forfatterskab. I et brev skrevet i 1919 (først udgivet i 1952) beskrev Kafka faderens foragt

for alt, hvad Kafka foretog sig i sit liv. Kafka skrev desuden i brevet, et ønske om at undslippe fra faderens stærke autoritet. Det virker i dag indiskutabelt, at den smerte og de konflikter som forholdet til faderen forårsagede, gav Kafka inspiration til at skrive.

Generelt var Kafkas liv præget af problematiske relationer. Kafka blev to gange forlovet med Felice Bauer, som havde inspireret Kafka til at skrive sin gennembrudsnovelle *Dommen*, men begge gange blev forlovelsen hævet. Dette gjorde Kafka både pga. faderens modstand mod ægteskabet og fordi Kafka mente, at han var mere produktiv, når han var alene.

Imens Kafka levede, fik han publiceret i alt syv bøger, herunder tre novellesamlinger, men i hans samtid opnåede ingen af hans værker stor anerkendelse eller popularitet. *I Fangekolonien* udkom i 1919 i et oplag på blot 1000 eksemplarer. Nogle af Kafkas vigtigste værker, heriblandt *Amerika* (1927), *Slottet* (1926) og *Processen* (1925), udkom først efter Kafkas død i 1924 og er således ufuldendte værker. Kafka ønskede ikke at udgive de ufuldendte værker, og inden sin død, skrev han til sin bedste ven, Max Brod: "Kæreste Max, min sidste bøn: brænd mine efterladte papirer (...) af dagbøger, manuskripter, andre og egne breve, tegninger og så videre, undtagelsesløst og uløst" (Holm 2009). Imod Kafkas ønske udgav og genoptrykte Brod de tre romaner samt de allerede udgivne tekster, et stort antal noveller, skitser, Kafkas dagbøger og breve. Ifølge Kafkas opfattelse var hans hovedværk *Dommen*, og om dette skrev han i sin dagbog, at alt han tidligere havde skrevet kunne anses som kunst af lavere orden. Han skrev senere til Brod: "Af alt hvad jeg har skrevet, gælder kun bøgerne: *Dommen*, *Fyrbøderen*, *Forvandlingen*, *Straffekolonien*, *Landlægen* og *fortællingen: Sultekunstner*" (Knudsen 2009:7). Kafkas helt store offentlige gennembrud kom først efter 2. verdenskrig langt efter hans død.

Processen

I 1925, udkom, som tidligere nævnt, *Processen*, som blev skrevet i en yderst produktiv periode fra midten af august 1914 til midten af januar 1915, og var ligesom hans øvrige romaner ufuldendte (Gray et al. 2005:226). Dette er grunden til at romanen afslutningsvis

indeholder nogle ufuldendte kapitler, samt nogle passager Kafka har strøget fra det originale manuskript. Der er derfor forvirring omkring, hvordan man skal forholde sig til romanen, da den aldrig blev færdiggjort, og man derfor ikke ved om de givne kapitler og passager, kunne have blevet inkluderet i sidste ende og i hvilken rækkefølge kapitlerne skal læses.

Processen er historien om prokuristen Josef K., der bliver arresteret tidligt om morgenen på hans 30-års fødselsdag, af nogle fremmede mænd som ikke vil give sig til kende og fortælle hvad han er arresteret for - det er ikke deres ansvar at fortælle ham det, siger de kortfattet. Arrestationen betyder dog ikke, at han ikke fortsat kan arbejde som sædvanligt. Kort efter arrestationen tager K. kontakt til sin nabo frøken Bürstner, for at undskylde det rod der er skabt på hendes værelse af de fremmede mænd, da forhøret af K. fandt sted dér.

Få dage efter bliver K. ringet op på sit arbejde og modtager adressen hvorpå retsmødet skal finde sted, og da han endelig finder lokalet, hvor undersøgelsesdommeren leder forhøret, påbegynder K. en tale, hvori han stiller spørgsmålstejn ved hele undersøgelseskommissionen. Til sidst bliver K. afbrudt af, at en kvinde bliver seksuelt forulempet af en student, hvilket optager tilhørernes opmærksomhed, hvorefter K. udvandler i vrede.

Da K. den efterfølgende søndag går hen til samme adresse, får han at vide af retsbetjentens kone, at der intet møde er i dag. Hun forklarer om den førnævnte episode under mødet, hvor hun blev forulempet, at det er et vilkår hende og hendes mand må affinde sig med pga. det magtforhold, der er imellem dem og undersøgelseskommissionen.

En dag på arbejdet bliver K. forstyrret af larm fra et pulterkammer. Da han kommer ind opdager han vogterne Franz og Willem blive pryglet med en stok. De forklarer, at det skyldes hans kritik af dem til undersøgelsesdommeren. K. prøver at købe dem fri, hvilket pryglere afviser. Da K. dagen efter ser ind til pulterkammeret, viser det sig, at vogterne stadig bliver pryglet og K. beder nogle ansatte om at få ryddet op derinde.

K.s onkel aflægger ham uventet besøg, da han andetsteds har hørt om processen og ikke mener, at K. tager det alvorligt nok og frygter, at processen kan skade familiens ry. Derfor skaffer onkelen ham en advokat. De tager direkte over til advokat Huld, som viser sig at være meget syg, og bliver taget imod af hans tjenestepige Leni. Tilstede er også kancellidirektøren, som anses for at være en vigtig kontakt ift. processen, men K. når ikke at hilse, da Leni påkalder sig hans opmærksomhed og han forføres af hende. onkelen venter på K. udenfor og bliver rasende på ham, fordi han har forværret sin sag markant, ved at være sammen med Leni.

På arbejdet anbefaler en fabrikant, at han besøger maleren Titorelli, der maler dommerne, fordi han måske kan hjælpe med processen. Maleren forklarer om tre forskellige former for frifindelse, der ikke ligefrem er med til at opmuntre K., da en reel frifindelse virker usandsynlig. Efter lidt tid føler K. sig dårligt tilpas, og da han går, viser det sig, at maleren bor lige ved retskontorerne på loftet.

Efter længere tids overvejelse beslutter K. sig for at opsig advokaten. Da han skal ind til advokaten, støder han på købmand Block, hvis proces har varet i adskillige år. Advokaten prøver at tale K. fra at opsig sin proces. Advokaten kalder derefter Block ind på sit værelse, for at vise hvor dårligt han behandler ham. Han bliver nærmest behandlet som en hund.

I det senere handlingsforløb skal K. mødes med en vigtig forretningskunde ved domkirken grundet hans interesse for kunst. Inden da får K. en opringning fra Leni, der siger de er efter ham. Kunden møder ikke op og K. undres over, at det ligner der skal forestå en prædiken. K bliver opmærksom på en præst, der kalder hans navn, hvilket får K. til at blive. Præsten, der viser sig at være fængselskapellanen, forklarer K. at han anses som skyldig, hvilket K. benægter, men han indrømmer, at han ikke længere er positiv omkring dommens udfald. Præsten fortæller en historie, som står i de indledende skrifter af rettens lov. Historien handler om en mand der bliver nægtet adgang til loven af en dørvogter. Porten til loven er åben, og dørvogteren siger han kan gå ind, men advarer ham om, at han er mægtig - og han er blot den underste dørvogter, de øvrige er mægtigere. Manden venter i årevis og lige inden han dør, forklarer dørvogteren, at denne dør var bestemt kun for ham,

men nu lukkes den. Til sidst forlader K. kirken, fordi han er nødt til at vende tilbage til sit arbejde og præsten siger, at retten intet ønsker af ham. Den tager imod ham og slipper ham, når han går.

Aftenen før K.s 31-års fødselsdag bliver han hentet af to mænd. De fører ham hen til et afsides stenbrud, finder en kniv frem og diskuterer hvem, der skal dræbe ham. K. ser et lysglimt fra et hus, som giver ham håb, men i samme øjeblik stikker den ene kniven i hjertet på ham, mens den anden kvæler ham. "Som en hund!", siger K. idet han dør.

Dommen

Dommen omhandler handelsmanden, Georg Bendemann, der lige har skrevet et brev til sin ven fra Petersborg i Rusland. Det er ikke lykkedes hans ven at slå igennem med sin virksomhed og han virker ofte utilfreds med tilværelsen i Petersborg. Derfor har Georg sine overvejelser omkring, hvorvidt han skal forklare vennen om sin forretningsmæssige succes og nylige forlovelse, da han ikke vil gøre ham mere trist end han allerede er. Georg beslutter sig derfor for at spørge sig til råds hos sin fader og forlovede.

Efter at have snakket med sin forlovede om det, beslutter han sig for at skrive et nyt brev, hvori han beretter om sin forlovelse og inviterer ham med.

Da han konfronterer sin fader med disse tanker, stiller faderen spørgsmålstegn ved, om han overhovedet har denne ven, men indrømmer dog også, at Georgs mors død, har taget hårdt på ham, og ligeledes alderdommen. Georg udtrykker sin bekymring for faderen og foreslår at de tilkalder en læge og bytter værelse, så han kan få mere lys.

Georg hjælper faderen i seng og bebrejder sig selv for ikke at passe godt nok på ham, da han ser hans beskidte undertøj. Derfor beslutter han sig for at implementere faderen i sine fremtidsplaner, så han kan tage bedre hånd om ham. Pludselig farer faderen op af sengen og forklarer, at han naturligvis kender hans ven, han er nærmest som en søn for ham, og beskylder Georg for slet ikke at skrive til ham. Han bebrejder Georgs forlovede for at være skyld i, at han har svigtet vennen, faderen og hans mors minde. Faderen fortæller,

at vennen udmærket ved det hele, fordi han har skrevet til ham og, at det er derfor han ikke har besøgt dem i flere år. Til sidst dømmes faderen ham til døden ved drukning, pga. hans egoisme og manglende hensyn til vennen og familien. Georg føler sig tvunget ned mod vandet uden kontrol over sin egen krop og hopper ned i vandet fra en bro. Inden han springer råber han stilfærdigt: "Kære far og mor, jeg har jo altid elsket jer".

Forvandlingen

Fortællingen handler om en handelsrejsende mand, Gregor Samsa, som vågner op i sin seng forvandlet til et bille-agtigt kryb. Gregor tænker over sin situation og tror først det måske er en drøm, mens han brokker sig over sit arbejde, hvor han havde sagt op, hvis ikke det var fordi hans forældre stod i gæld til hans arbejdsgiver. Dét der dog bekymrer ham mest er, hvordan han skal komme på arbejde.

Gregors forældre og søster spørger om han er rask, fordi det ikke ligner ham at komme for sent på arbejde, og da han svarer dem, lægger han mærke til at hans stemme er forandret, men han antager, at det blot er en forkølelse han har erhvervet sig pga. det hårde arbejde.

Noget tid efter kommer prokuristen fra hans arbejde, for at forhøre sig om, hvorfor han ikke mødte på arbejde. Døren er låst og prokuristen fortæller ham, at han er skuffet over, at han har forsømt sit arbejde og pådrager sine forældre og søster disse bekymringer ved ikke at åbne. Da Gregor svarer ham, går det hurtigt op for ham, at de intet har forstået, da han har fået en dyrestemme. Familien bliver bekymret og tilkalder en læge og en klejnsmed, så de kan komme ind til ham.

Kort tid efter lykkedes det Gregor at åbne døren, men synet af ham får prokuristen til at flygte og faderen jager ham ind på værelset igen og giver ham et hårdt slag, så han bliver såret. I den efterfølgende tid tager søsteren og senere hen moderen sig af ham, mens de håber, han kan blive normal igen.

En dag bryder Gregor ud fra værelset, da de vil omrokere nogle møbler, fordi han går i panik idet hans moder opdager ham. Da faderen opdager dette, bliver han rasende og kaster æbler mod Gregor, som bliver hårdt såret og udelukkende overlever, fordi moderen beder faderen om nåde. Efter denne hændelse holder familien døren til Gregors værelse åbnet et par timer om dagen, så han kan høre dem og følge med i hvad de laver.

I mellemtiden har familien fået tre logerende gæster i huset og en dag, da Gregor smutter ind i stuen for at høre sin søster spille violin, opdager gæsterne ham og bliver rasende og nægter at betale husleje, hvorefter de går deres vej. Søsteren foreslår derefter, at de er nødt til at skaffe Gregor af vejen. De tvivler på om der overhovedet er noget tilbage af Gregor i dette dyr. Derefter kryber han ind på værelset igen, trods store anstrengelser, da han fortsat er hårdt såret.

Dagen efter bliver Gregor fundet død af hushjælpen, efter længere tids smerter fra faderens angreb og sult. Faderen, moderen og søsteren skriver hver især et brev til deres arbejdsgivere, hvori de undskylder den seneste tids fraværelse og derefter forlader de sammen lejligheden for første gang i flere måneder. De beslutter sig for at finde en ny lejlighed, virker lettede og ser lyst på fremtiden, mens de lægger alt det gamle bag sig.

I Fangekolonien

En rejsende overværer henrettelsen af en soldat, som er blevet dømt for ulydighed og fornærmelse. Tilstede under henrettelsen er også en officer og en soldat, der passer på den dømte. Officeren begynder at forklare detaljeret om maskinen der skal udføre henrettelsen. En harve skal i tolv timer indgravere teksten: "Ær dine foresatte!" på hans ryg. Det viser sig, at den dømte hverken kender sin egen dom eller har haft mulighed for at forsvare sig. Officeren fungerer selv som dommer i fangekolonien og forklarer, at hans grundsætning er, at "Skylden er altid uomtvistelig".

Under den gamle kommandant var henrettelserne højdepunktet i fangekolonien, men den nye kommandant vil have dem afskaffet. Den rejsende forklarer officeren, at han er modstander af henrettelserne og vil sige sin ærlige mening til kommandanten, i håb om

at få det afskaffet. Med det samme frikender officeren den dømte, afklæder sig og sætter sig selv i maskinen. Maskinen går i stykker og i løbet af kort tid bliver officeren dræbt af maskinen, selvom den rejsende prøver at redde ham. Den rejsende virker derefter chokeret over hændelsen og flygter ned til havnen. Soldaten og den dømte er efter ham, men han undslipper dem og slipper væk fra fangelejren.

Metode

Biografisk metode

I projektet er der gjort brug af den biografiske metode til at opnå en dybere forståelse for de valgte værker af Kafka og til at give et indblik i, hvorvidt Kafkas eget liv afspejles i værkerne. Denne metode har stor relevans for projektet og bidrager til at besvare problemformuleringen, da det er muligt vha. denne metode, at be- eller afkræfte antagelserne om, hvorvidt Kafkas eget liv afspejles i hans værker og i hans litterære personer. Derudover bruges metoden til en dybdegående analyse, der er med til at give en forståelse for, hvad der er essensen i Kafkas værker.

Den biografiske metode ser det givne værk som et udtryk for forfatterens liv og kan anskues som en psykologisk fortolkende og forstående disciplin. Den biografiske metode anskuer teksten i hele forfatterskabet, og kan eksempelvis stille spørgsmål til begivenheder i forfatterens liv, der kan være en bagvedliggende årsag til værkerne. Den kendetegnes ved, at opfatte forfatterens liv eller dennes person og værker som en helhed. Det centrale formål med metoden er at forefinde relationer og sammenhæng mellem den givne tekst og forfatterens liv (Fibiger et al. 2010:57).

Inden for den biografiske metode findes der forskellige fremstillingsformer, hvorpå det biografiske kommer til udtryk. Dette kan deles op i *Den dokumentariske fremstillingsform*, *Den kronologiske form* og *Den romanagtige biografi*. De to første fremstillingsformer er nært beslægtede, da begge forholder sig til forfatterens liv og

hændelser, hvor der er foretaget en beskeden selektion i materialet eller slet ingen. *Den romanagtige biografi* skelner mellem, hvad der er væsentligt og mindre væsentligt og tilpasses, så der opstår et passende handlingsforløb og en litterær figur. Derudover ses der ofte tekniske træk fra romangenren, f.eks. ved at springe frem og tilbage i tid (Ibid:63f).

Traditionelt set kan den biografiske metode deles op i to varianter, den *portrætterende/karakteriserende*, der forsøger at give en beskrivelse af forfatteren igennem dennes værker, og den *genetiske/historiserende*, der forsøger at give en forklaring på værkernes tilblivelse igennem forfatterens personlige indtryk og stemninger (Ibid:64). Derudover er der en tredje variant, den *individuatoriske metode*, der ved hjælp af forfatterens værker, gør et forsøg på at beskrive forfatterens arbejde og hans person.

Den portrætterende metode, har til formål at give en karakteristik af forfatteren. Denne metode søger syntesen, der består af det personalhistoriske stof og de litterære værker, der tilsammen skal give et indblik i forfatterens væsen. Vægtningen af disse elementer kan dog skifte, alt efter det tilgængelige materiale.

Den genetiske metode, har til formål at give et indblik i hvordan forfatterens værker bliver skabt, ved at se på stemninger og indtryk i forfatterens liv, hvor værkerne er udsprunget af. Denne metode er derved mere analytisk end førstnævnte. Den genetiske metode er flerdimensionel i og med, at der skal skelnes mellem indtryk og stemning. Stemningen betegner en tidligere sindstilstand hos forfatteren, hvilket kan give et indtryk af både noget samtidigt, men også noget fortidigt ift. værket. Når et værk er skrevet ud fra et indtryk, kan det opfattes gennem en stemning, der er langt fra det indtryk, forfatteren fik til at begynde med (Ibid:66). Det er derfor muligt at dele metoden op i en simpel og en kompleks form. Den simple form forsøger at finde grunden til, hvorfor værket er opstået, hvor den komplekse form vil udfylde mellemrummet mellem værket og grunden til værkets opstående, en leddeling af skabelsesprocessen. Denne leddeling består af, *indtrykket/oplevelsen*, oplevelsen med selve værket, *stemningen*, den måde hvorpå værket opfattes, *motivet*, forfatterens påvirkning af værket igennem hans digtning, *billedet*, den måde eller form hvorpå motivet fremstilles og *ideen/moralen*, hvilket er forfatterens egen anskuelse af motivet. Denne metode har kun interesse for tilblivelsen af et værk, samt det

færdige værk, dvs. interesse for de personalhistoriske omstændigheder. På baggrund af dette vil den generiske metode være velegnet til punktkommentarer til et værk (Ibid:67).

Den sidste variant, den *individuatoriske metode*, er dialektisk, da der skelnes mellem den måde forholdet mellem liv og værk opfattes og forholdet mellem fortolkeren og forfatteren. Denne metode adskiller sig fra den genetiske metode ved at betragte både værk og forfatterens liv som bestanddele i forfatterens indsats for at blive sig selv, hvor den genetiske metode tilbagefører værket til dets bestanddele. Den adskiller sig samtidig fra den portrætterende metode ved, at den portrætterende metode ser værket som udtryk for forfatterens personlighed, hvor den individuatoriske metode anser værket som et udkast til forfatterens vej mod personligheden. Derudover anses fortolkeren og forfatteren, i den individuatoriske metode, for at være underkastet samme kaldstanke, hvilket fører til et fællesskab mellem de to parter. Dette fællesskab kan deles op i fortolkerens forudsætning for at forstå forfatterens værk ved at være stillet i en tilsvarende historie, samt fortolkerens mulighed for, via en individuatorisk fortolkning af værket, at blive sig selv. Fortolkeren gennemgår samme proces i tolkningsprocessen, som forfatteren gennemgik i skriveprocessen (Ibid:67ff). Vigtigheden af forholdet mellem forfatter og fortolkeren udgør altså en stor rolle ved brugen af denne metode. Individuation kan defineres som følger "(...)kan bl.a. defineres som den proces, hvori et menneske retter bevidstheden mod sit eget ubevidste og griber forvandlerende ind i det"(Ibid:68).

Vi har primært valgt at lægge vægt på den genetiske metode i analysen af Kafkas liv og værker. Denne metode tager udgangspunkt i forfatterens værker og deres tilblivelse, for at kunne fortælle om forfatterens liv. Metoden har bl.a. fokus på tilblivelsen af et værk og grunden til denne, hvori relevansen for dette projekt ligger. Vi mener denne metode har størst relevans for en dybdegående analyse og til en besvarelse af problemformuleringen, da vi vil benytte Kafkas liv til at belyse hans værker. Derudover vil udvalgte dele af den portrætterende metode blive benyttet, da vi samtidig ikke kan undgå, at have fokus på hans liv.

Hermeneutik

Begrebet hermeneutik stammer fra det græske ord hermeneuein, der betyder at forstå, fortolke og tyde (Cristoffanini, 1998:21). Begrebets oprindelse kan endvidere forbindes til den græske gud Hermes, der var gudernes sendebud. Hermes var både sendebud og tolk, da han også skulle oversætte fra gudernes sprog til det menneskelige sprog. Han skulle altså fortolke, tyde, forstå og oversætte, hvilket alle er centrale egenskaber i hermeneutikken (Idem).

Hermeneutikken tog oprindeligt udgangspunkt i teologien og filologien (Ibid: 22), hvor formålet var at udlægge disse teksters oprindelige mening. Det drejede sig altså om at forstå og fortolke specifikke tekster. I 1800-tallet udviklede Friedrich Schleiermacher og Wilhelm Dilthey hermeneutikken til ligeledes at fokusere på andre slags tekster. En central idé var, at man for at forstå et værk også må sætte sig ind i omkringliggende omstændigheder, såsom forfatterens mentale tilstand (Den Store Danske, Hermentutik, 2009-13). Dette er også centralt i vores projekt, da vi eksempelvis for at forstå de gældende problematikker i Kafkas værker, forsøger at sætte os ind i omstændigheder i Kafkas eget liv vha. af analyseværktøjer fra den biografiske metode.

Den primære metode inden for hermeneutikken er den hermeneutiske spiral, der indeholder en forudforståelse og en fortolkning. Forudforståelsen skal ikke ses som forståelsen for et emne, men den givne betingelse for al forståelse (Wind 1976:23). Den hermeneutiske spiral er nært beslægtet med den hermeneutiske cirkel. Forskellen mellem de to er, at spiralen i fortolkningsprocessen kommer til en ny forståelse, hvorimod cirklen kommer tilbage til status quo.

Hermeneutikken bestræber sig yderligere på ikke at udlægge en forudindtaget holdning til en given tekst (Fibiger et al. 2008:16). Dette er ligeledes vigtigt i udarbejdelsen af vores projekt, da Kafkas værker kan fortolkes på mange måder.

De hermeneutiske cirkler

Den tyske filolog Friedrich Ast (1788-1841) indførte i 1800-tallet den hermeneutiske cirkel. Han skelnede mellem fire forskellige cirkler, som hver især kan forbindes med hver deres fagtradition. Den første cirkel, han omtalte er også den mest anerkendte i dag og

betegnes som *Helhed-del-cirklen*. Denne cirkel benyttes især inden for tekstfortolkning. Grundprincippet er, at man er nødt til at forstå de enkelte dele for at kunne forstå helheden og omvendt. En anden cirkel kaldes *Subjekt-objekt-cirkel*, hvor det er relationen mellem subjektet og objektet samt læser-tekst relationen, der er det centrale. En given tekst opnår dermed kun sin betydning i mødet med forståelsen (Ibid:18). En tredje cirkel hedder den hypotetisk-deduktive cirkel, hvor læseren har givne forventninger og hypoteser, der søges af - eller bekræftet. Denne fortolkningsmetode er særligt anvendt inden for naturvidenskaben. Den sidste cirkel er spørgsmål-svar-cirklen, hvor man møder teksten med spørgsmål der søges besvaret i teksten. Denne metode er særligt brugbar inden for undervisningssammenhænge (Ibid:19).

Vi har i vores projekt primært arbejdet ud fra Helhed-del-cirklen, da vi før vores påbegyndelse af projektet, havde en forforståelse om at Kierkegaard og Kafka havde haft en påvirkning på hinanden, hvilket ville resultere i fælles tematikker. Vi havde ligeledes en forudindtagelse om, at Kafkas værker ville være præget af en mere entydig fortolkning omkring kritik af samfundssystemet. Senere hen viste det sig, at der var mange flere fortolkningsmuligheder, end vi tidligere havde antaget. Det betød, at vi i vores arbejdsproces med at afgrænse projektet, har måttet se på de enkeltstående temaer, for at kunne se helheden og dermed kunne udpege de mest relevante tematikker, hvilket er essensen af den hermeneutiske cirkel.

Eksistentialisme

Eksistentialismen kan opdeles i to perioder, første periode var i mellemkrigstiden og anden periode efter 2. Verdenskrig. Under mellemkrigstiden havde bl.a. Franz Kafka stor indflydelse og del i spredningen af den eksistentielle tankegang (Thielst 1980:8ff).

Eksistentialismen blev først en egentlig isme efter 2. Verdenskrig, da den her fik større opmærksomhed med bl.a. Jean-Paul Sartre i front, hvor verden blev anskuet som meningsløs og absurd. Den eksistentielle tankegang går dog længere tilbage og nogle mener, at den går helt tilbage til 1830-40, da idealismen bryder sammen. Der opstår på dette tidspunkt et positivistisk-realistisk opgør, der kan deles op i tre retninger: et materialistisk og socialt opgør, et naturalistisk og psykologisk opgør og et

personlighedscentrerede og eksistentielt opgør. I sidstnævnte opgør er bl.a. Kierkegaard en af hovedaktørerne. I det personlighedscentrerede og eksistentielle opgør var det enkelte menneske, en konkret personlighed og eksistens i centrum. Kierkegaard anses for at være eksistentialismens grundlægger, da han er den første, der mere omfattende har beskæftiget sig med eksistentialismens temaer, men at kalde ham en egentlig eksistentia­list vil være en fejl. Eksistentialisme kan betegnes som en filosofi om dét at eksistere og iht. den menneskelige eksistens lægges der fokus på personlighedens fundamentale strukturer. Dette er både positive og negative strukturer (Idem).

Det skal holdes for øje, at den eksistentialisme der forbindes med Sartre har et fravær af religion og vil kunne betegnes som en ateistisk eksistentialisme, hvorimod i den eksistentialisme der bl.a. forbindes med Kierkegaard, er religion tilstede i anskuelse af mennesket og dets eksistens. Denne form for eksistentialisme benytter religionen som en guddommelig frelserløsning og kan betegnes som en religiøs eksistentialisme (Munksgaard 1986:8f).

Der kan skelnes mellem forskellige former for eksistentialisme eller måder at tænke eksistentialisme på. Disse er eksistentialisme, eksistensteologi og eksistenfilosofi, hvor eksistentialismen udspringer af eksistensfilosofiske tanker (Hvad er eksistentialisme?, 2012). Eksistentialisme og eksistensfilosofi bruges dog ofte som synonyme, da de på trods af religions aspektet, ligger meget op af hinanden. Eksistensfilosofi beskæftiger sig med, hvordan mennesket forholder sig til de muligheder det stilles overfor. Derudover beskæftiger eksistensfilosoffer sig med begrebet eksistens, dét at mennesket forholder sig til hvad det er, hvilket er en fremadrettet proces, der betegnes som eksistens - dvs. som følge af de valg et menneske træffer, opstår eksistensen. Denne er derved ikke en selvfølgelighed, men opnås igennem handlinger og valg igennem livet. Eksistensteologien har de samme tematikker som eksistensfilosofien og eksistentialismen, men ses inden for den teologiske verden, den protestantiske kristne verden og er derfor ikke relevant for dette projekt på trods af det religiøse aspekt hos Kierkegaard. Dette er fordi *Enten-eller* er et mere filosofisk værk, end et teologisk (Eksistensteologi, 2009-13).

Redegørelse af teori

At vælge

Det essentielle i vores uddrag af Kierkegaards *Enten-Eller* er at foretage et valg ud fra et etisk eller æstetisk synspunkt. Ved at vælge sig selv, finder man sig selv igennem erkendelse, denne bygger på accepten af den man er som person, men ligeledes ansvaret overfor sig selv. Dette ansvar er et personligt ansvar, der bundet i, at man ikke er styret af ydre forhold, men at man har sig selv og sin evige gyldighed (Kierkegaard 2009:349). Denne evige gyldighed, er det ideale og åndelige, hvori individet tidsløst indgår, som følge af at have valgt sig selv. Dét at vælge er etisk og derfor er det æstetiske valg ikke et valg (Ibid:157), det er istedet et umiddelbart valg, hvilket medfører, at æstetikereren vælger momentet, i modsætning til etikeren, der vælger det absolutte, hvilket indebærer valget af sig selv (Ibid:157f): "Jo mere da Personligheden dæmmer i Stemningen, jo mere er Individet i Momentet, og dette er igjen det meest adæqvate Udtryk for den æsthetiske Existents: Den er i Momentet" (Ibid:213). Gennem dette valg kan etikeren styre sin lyst og have en hukommelse over sit liv, da han ser det som værende sammenhængende, hvilket ikke er muligt i momentet (Ibid:213).

Som følge af at æstetikereren lever i momentet, ser han muligheder overalt, dog uden at realisere disse, hvorimod etikeren sætter sig selv som opgave og har deri valgt at realisere valget, hvilket medfører en kontinuerlig proces.

Æstetikereren

I *Enten-Eller* skelnes der mellem to typer af æstetiker, hvilket indebærer *den umiddelbare æstetiker*, som Assessor Wilhelm ikke prioriterer i særlig høj grad og *den højere æstetiker*, hvem Wilhelm giver en mere fyldestgørende karakteristik af. Disse to typer æstetikere har nogle af de samme træk, i form af ligegyldighed, nydelse og tilfredsstillelse. Den højere æstetiker, har dog en ekstra dimension, hvilket ses ved, at denne æstetiker reflekterer for meget, hvorimod den umiddelbare æstetiker stort set ikke reflekterer (Husted 1999:64). Ifølge Wilhelm har hans reflekteren taget overhånd og han har derved mistet livets vilkår,

hvilket har ført til en afstandtagen fra livet og dets dertilhørende forhold: "Du svæver over Dig selv, og det, Du seer under Dig, er en Mangfoldighed af Stemninger og Tilstande, som Du bruger for at finde interessante Berøringer med Livet" (Kierkegaard 2009:186). Den højere æstetiker, vil fremover vil blive betegnet som æstetikeren.

En æstetiker vælger sit liv ud fra at opnå størst tilfredsstillelse og nydelse. Disse beslutninger, foretages på baggrund af nogle fundamentale valg, der er forskellige fra etikeren. En æstetiker tænker umiddelbart, hvilket vil sige, at han ikke reflekterer over, hvorfor et menneske skal have noget at leve for, mens etikeren er et dybere og mere reflekterende væsen. Æstetikeren har valgt ikke at vælge, for at undgå den alvor valget fører med sig, da han ser Alvoren som meningsløs (Kingo 1996:50). Som følge af denne afstandtagen fra det alvorlige og fra at vælge, står æstetikeren uden for sig selv, for at mindske konsekvenserne af at vælge. Ydermere ser æstetikeren valget som ligegyldigt, da skæbnen allerede er fastlagt. Derudover vælger æstetikeren at forblive i et stadie, hvor han opholder sig i et evighedspunkt, da der her ikke er behov for at træffe afgørelser (Ibid:53).

Æstetikerens skæbne er i forvejen fastlagt, så man vil ikke være i stand til at ændre den. Livet har derudover ingen mening (Kierkegaard 2006:28) og derfor mener han, at man må tage til takke med den skæbne man har fået tildelt og acceptere den, for derfra at få det bedste ud af den: "Der hører dog en stor Naivitet til at troe, at det skal hjælpe at raabe og skrig i Verden, som om derved Ens Skjebne blev forandret" (Ibid:35). Skæbnen hænger på sin vis sammen med lykken, som man ikke kan opnå, da lykkens såkaldte dør vender udad og ikke indad. Mennesket kan derfor ikke stille noget op, da det ikke er i stand til at styre denne lykke (Ibid:27). På trods af dette, er æstetikeren, ud fra etikeren synspunkt, dog bevidst om, at der er forskellige grunde at leve for (Husted 1999:41f).

Ved at æstetikeren vælger ikke at vælge, på trods af at kende valget, eksisterer der et tomrum foran ham hvor fremtiden burde være:

Du har valgt i uegentlig Forstand. Dit Valg er et æstetisk Valg; men et æstetisk Valg er intet Valg. Overhovedet er det at vælge et egentligt og stringent Udtryk for det Ethiske. Overalt hvor der i strengere Forstand er Tale om et Enten-Eller, der kan

man altid være sikker paa, at det Ethiske er med i Spillet. Det eneste absolutte Enten-Eller, der gives, er Valget mellem Godt og Ondt, men det er ogsaa absolut ethisk. Det æsthetiske Valg er enten aldeles umiddelbart og forsaavidt intet Valg, eller det fortaber sig i Mangfoldigheden (Kierkegaard 2009:157).

Æstetikerens styres af sine impulser og den konstante flugt fra sin eksistens. Det, der i stedet for fremtiden, driver ham frem i livet, er den konsekvens, der ligger bag ham ved ikke at vælge. Dette betyder, at han lever livet baglæns, hvilket han anser som "rædsomt" (Ibid:27). Ved ikke at vælge vil man dog undgå den fortrydelse, som konsekvent vil opstå ved at tage et valg, hvilket ifølge ham er indbegrebet af livsvisdom, da man ved hvilket som helst valg, vil fortryde det (Ibid:40). Æstetikerens vælger ikke det absolutte og dermed ikke sig selv, men beror sit liv på ét talent. Dette ser etikeren som problematisk, da det er risikabelt kun at bero sit liv på ét talent (Ibid:172). ift. æstetikerens talent, har etikeren et kald, der anses som værende en pligt hos ethvert menneske:

(...) det er ethvert Menneskes Pligt at have et kald. (...) at ethvert Menneske har et særligt Kald. (...) Han tilintetgjør ikke Differentserne, men siger: i alle Differentser bliver det almene tilbage, og det er et Kald. (...) Det ubetydeligste Individ har et Kald, han skal ikke udstødes, ikke henvises til at leve paa et *confinium* med Dyrene, han staar ikke udenfor det Almeen-Mennskelige, han har et Kald (Ibid:268f).

Alle Mennesker, betydelige som ubetydelige, har dermed et kald, dog henviser han til, at mennesket ikke skal være på et stadie med dyrene, fordi alle har et kald, og dermed siger han implicit, at æstetikerens lever på et stadie sammenlignet med dyr, da han ikke har et kald men et talent. Talentet for æstetikerens, er noget at det vigtigste at efterleve, da det indfrier en nydelse hos ham og kun for ham: "Har man et specielt Talent, da begaae man dog aldrig den Synd imod det, at gjøre det sin Ehvervskilde. Nei, sit Talent kjæler man for, det han man for sit egen Skyld, det har man større Glæde af end en Moder af sit Barn (...)" (Idem).

Etikeren ser æstetikerens som en egoist, da det at bero alt på et talent ikke skaber en rigtig tilværelse:

Saasnat Talentet ikke opfattes som et Kald - og saasnat det opfattes som et Kald, har ethvert Menneske et Kald – saa er Talentet absolut egoistisk. Enhver derfor, der begrunder sin Leven paa et Talent, han etablere, saa godt han kan, en Røverexistens. Et høiere Udtryk for Talentet end at det er et Talent, har han ikke (Ibid:269).

Etikeren slår hermed fast, at det at betegne sit kald på et talent ikke er andet end en egoistisk tilgang til det samme mål. Kaldet har da en fordel i at være det almene i eksistensen, frem for talentet, der kun er et tilfælde og dermed ikke en sand skønhed. Talentet kan derfor kun blive en skønhed, hvis, og kun hvis, det er forklaret til at være et kald, da skønheden ved eksistensen er, at ethvert menneske har et kald (Ibid:270).

Æstetikerens er en livsnyder der konstant er præget af en rastløshed. Denne rastløshed bunder i en evne til ikke at være i stand til at fastholde sig i livsforhold og objekter, så snart han finder dem kedsommelige, samt at han ikke kan vedkende sin personlighed eller eksistens. En kvindes skønhed er forbigående og hvis han endelig, rent hypotetisk, fandt en kvinde, ville han finde hende kedelig i længden, grundet denne rastløshed (Kierkegaard 2006:32).

Æstetikerens anser en venskabelig eller ægteskabelig relation til et andet menneske, som værende frihedsberøvende og indskrænkende, hvilket medfører, at det ikke er vigtigt at blive forlovet eller indgå i et forhold med en anden. Dét at indgå i en relation til et andet mennesket skal man holde sig fra, og hvis en mand ægter sig med en kvinde, er han fortabt, da et forhold indskrænker friheden (Ibid:272f). Æstetikerens er altså modstander af ægteskabet. Etikeren mener dog, at denne modstand skyldes at æstetikerens ikke har tænkt ideen om ægteskabet igennem, og at hans kærlighed ligger i den første forelskelse samt det tilfældige. Han beskylder æstetikerens for at være fej ved at stille sig som iagttager af ægteskabet, for derefter at bedømme det, uden selv at have erfaring (Kierkegaard 2009:13f). Samtidig bliver æstetikerens valg af, ikke at knytte sig til andre mennesker,

angrebet af etikeren, der mener, at det er egoistisk ikke at lade sig hengive til andre og omvendt (Ibid:29). Etikeren anklager derudover æstetikerens for at være en egoist. Han beskrives som værende en sanselig person, hvis egenskaber bl.a. indbefatter at være en lumsk og selvbedragerisk livsnyder (Thielst 2007:45). Han laver derefter en sammenkobling mellem denne sansning og det dyriske: "Saaledes finder man ofte Dyrarter i Besiddelse af langt skarpere, langt intensivere Sanser end Mennesket, men disse er bundne i Dyrets Instinkt. Jeg vil gjerne tage Dig selv til Eksempel" (Kierkegaard 2009:168). Dette understreger, at han ser æstetikerens som et menneske, der besidder disse skarpe og intensive sanser og derfor må have nogle dyriske elementer. Deri ligger der en betragtning om, at æstetikerens ser kvinden som et bytte, da etikeren pointerer at:

Idet han derimod takker Gud, da ydmyger han sig under sin Kjærlighed, og det er i Sandhed langt skjønnere, at tage den Elskede som en Gave af Guds Haand, end at have undertvunget al Verden for at erobre hende (...) Og skulde det glæde ham at erobre og erhverve hende, så vil han vide, at den daglige Erhverven gennem et helt Liv er passende, ikke en kort Forliebelses overnaturlige Kraft" (Ibid: 58).

Etikeren anser æstetikerens som værende flyvsk og overfladisk i sine forhold. Dette indebærer, at han tager hvad han vil, og hvem han vil, hvilket står i kontrast til etikeren selv, der vælger et langt livsforhold.

Æstetikerens livsførsel er, som nævnt ovenfor, flyvsk og han befinder sig i momentet, hvilket betyder, at han har en mangel på kontinuerlighed. Dette kritiserer etikeren ham for, da han mener, at han lader livet gå forbi og aldrig opnår en livsmodenhed (Ibid:85). Æstetikerens mener, at kedsomhed er roden til alt ondt (Kierkegaard 2006:267) og at man iht. dette, konstant må søge nye græsgange for at undgå denne kedsomhed. Han ser derfor lediggang som et guddommeligt liv, underforstået at man er i stand til ikke at kede sig. Livet er ikke til for arbejde og kedsomhed, men derimod for at more sig: "*Kjedsommelighed er den dæmoniske Pantheisme*. Bliver man staaende ved den som saadan, da bliver den det Onde, saasnart den derimod ophæves, saa er den sand; men den ophæves kun ved at more sig - *ergo* bør man more sig" (Idem). Han er af den overbevisning, at arbejde er en dræbende ting, som man bekæmper lediggang med og han

mener samtidig, at det at have travlt er en "latterlig" ting - at man intet får ud af hastværk (Ibid:28). Livet handler derimod om nydelse og om at få denne i så mange henseender som muligt. Hvilken nydelse, der er tale om, er underordnet så længe, man opnår sin vilje (Ibid:34).

Æstetikerer ser sit tungsind som en elskerinde der følger ham overalt (Ibid:24). Med tungsindet følger også sorgen som han idoliserende kalder "(...) en af Livets Bequemmeligheder" (Ibid:25). Æstetikerer trækker sit tungsind nedover de mennesker der er omkring ham og giver dem samtidig skylden for tungsindet. Projiceringen af tungsindet ligger til grund for de besværligheder der er iboende i æstetikerer, ift. at forholde sig til sig selv, da "(...) det for en æstetiker gælder om ikke at forholde sig for intenst til sit pinagtige selv (...)" (Thielst 1999:47).

Æstetikerer er altså en personlighedstype, der lever i momentet, og som på grund af dette, har en omskiftelig og rastløs tilværelse. Derudover beror han sit liv på ét talent, hvilket bidrager til den overfladiske dimension, der ses i æstetikerer, da den indfrier en nydelse. Æstetikerer er dermed en egoist, der lever efter sine sanselige behov, da han stræber efter tilfredsstillelsen og nydelsen i livet.

Ved at vælge ikke at vælge forfølger konsekvensen af dette ham konstant i hans jagt på nydelse. Hans relationer er og bliver overfladiske, da han ikke kan binde sig til folk i længere tid, og samtidig har et tungsind som han giver omverdenen skylden for, da han ikke kan vælge det absolutte.

Etikerer

I modsætning til æstetikerer, er etikerer en personlighedstype der sætter pris på det stabile og gentagelsen i hverdagslivet (Ibid:76). Han lever efter den etiske livsanskuelse, hvilket indebærer at vælge det absolutte - at vælge sig selv. Ved at gøre dette går han væk fra sit forhold til verdenen som helhed og over i en isolation, hvilket leder hen til en abstrakt identitet. Dette valg kan etikerer tage gennem sin frihed og er derfor handlende. (Kierkegaard 2009:222). Da han vælger sig selv etisk, opfatter han sig selv som værende i

sammenhæng med virkeligheden, hvilket han ikke mener er tilfældet, hvis man vælger æstetisk (Ibid:232). Det er dog paradoksalt at sige, at man vælger æstetisk, da man ifølge etikeren ikke kan vælge æstetisk. Valget er etisk, og derfor er det æstetiske valg ikke et valg (Ibid:157). Det æstetiske er et umiddelbart valg og derfor vælger æstetikerens momentet i modsætning til etikeren som vælger det absolutte (Ibid:157f). Gennem det absolutte valg kan etikeren styre sin lyst og have en hukommelse over sit liv, hvilket ikke er muligt i momentet (Ibid:213).

Etikeren finder selve valget langt mere alvorligt, end æstetikerens giver udtryk for at gøre. Selve valgets akt er af stor betydning for etikeren (Ibid:158). Han mener, at ens personlighed har en interesse i at vælge allerede før man tager et valg, uanset om man tager valget eller ej. Personligheden vil derfor selv vælge de "dunkle magter" i den selv, hvis valget bliver udsat eller ikke truffet. Ved ikke at træffe et valg, vil personligheden blive nedbrudt, hvorimod hvis der træffes et valg, vil personligheden engagere sig i det valgte (Ibid:154f). Valget bliver dermed logisk for etikeren, da hans etiske enten-eller omhandler, hvad der vælges, men at man vælger: "Det, der da træder frem ved mit Enten-eller, er det Ethiske. Der er derfor endnu ikke Tale om Valget af Noget, ikke tale om Realiteten af det Valgte, men om Realiteten af det at vælge" (Ibid:166). Derfor handler det ikke om at vælge det gode eller det onde, men derimod om det valg man træffer, når man vælger godt og ondt (Ibid:159). Det er dog ikke alle mennesker, der kan gøre brug af enten-eller og træffe disse velovervejede valg i livet. Denne svaghed er gældende for mennesker, der ikke er stærke nok til at tage stilling. Etikeren nævner også et eksempel i form af sig selv som ung, hvor han ikke var i stand til at se alvoren i valget. Senere hen i hans liv blev han klar over dette, og disse valg han så skulle træffe, modnede ham som person, hvilket måske kan ses som en sarkastisk reference til æstetikerens (Ibid:149).

Ifølge etikeren er det at være etisk, at blive det man bliver, modsat æstetikerens: "(...) det Æstetiske i et Menneske er det, hvorved han umiddelbart er det, han er; det Ethiske er det, hvorved han bliver det, han bliver" (Ibid:167). Med dette forstås, at æstetikerens personlighed kun er i momentet, hvorimod etikeren kan hvile i sig selv. Selvom man bliver det man bliver og står fast ved sin personlighed, vil man dog ikke være fri for fortvivelse,

på trods af at være etisk. At være fortvivlet, eller opleve "fortvivlelsens bitterhed" som etikeren skriver, er et vigtigt skridt for at forstå livets betydning. Gennem fortvivlelsen får etikeren en distinktion der gør, at han kan se, at ikke alt forekommer ham lige tilfældigt - han kan skelne mellem det tilfældige og det væsentlige (Ibid:194). Ved at forstå livets betydning og leve etisk, vil man kunne sætte pris på lykken og samtidig gennem dette give livet fred, sikkerhed og tryghed (Ibid:296). Dette er bl.a. muligt, da etikeren lever kontinuerligt og derfor har en konstant fremgang i livet uden store udsving undervejs, hvilket han mener æstetikeren derimod har (Thielst 1999:75). Denne kontinuerlighed opstår ved, at etikeren er i stand til både at leve i håbet og erindringen hvilket han betegner som "det gode individ" (Kierkegaard 2009:134).

Pligt og ansvar er en vigtig del af den etiske livsanskuelse. Det at være ansvarlig overfor sig selv er en vigtig forudsætning for at kunne nyde sit liv (Ibid:80f). Derudover har man en forpligtelse overfor sig selv, og gennem denne kan man blive virkelig (Thielst 1999:73). Etikeren er indlejret så dybt i ham, at der nærmest opstår en kærlighed til den - en ophøjet lyst (Ibid:80). Det ses ligeledes ved etikeren syn på arbejde. Mennesket skal opnå et godt levebrød, hvilket er dens bestemmelse (Kierkegaard 2009:258), da alle har et kald. Dermed har man en forpligtelse og et ansvar overfor sit arbejde, for at gøre det så godt som muligt. På samme måde har etikeren også en forpligtelse overfor sine venskaber. Dette skyldes, at etikeren er af den overbevisning, at venskaber danner en positiv livsanskuelse. Etikeren ser det derfor som en pligt at have en ven for at opnå denne positiv indstilling til livet (Ibid:295f). Det er essentielt, at man som menneske kan åbne sig og elske, for hvis ikke man er i stand til det, kan man hverken elske eller blive elsket (Ibid:152).

Etikeren er stor fortaler for ægteskabet, da det er her kærligheden får lov til at vokse, men denne kærlighed og dette ægteskab kan kun vokse sig stort, hvis der indgår ærlighed og lidenskab i det indbyrdes forhold (Thielst 1999:79). Etikeren ser derfor det han kalder for "nydelsessyge" som ægteskabets største fjende. Hvis man ikke kan tage til takke og stille sig tilfreds med det man har, risikerer ægteskabet at krakelere (Kierkegaard 2009:30). Den romantiske kærlighed, optræder som umiddelbar og kan, ifølge etikeren, forenes med ægteskabet. Etikeren åbner dermed op for æstetiske aspekter i ægteskabet (Ibid:34), dog

skal man ikke betragte kvinden som et bytte. Derimod skal man takke Gud for de gaver kærligheden giver til en bl.a. gennem kvinden (Ibid:58).

Det kendetegnende ved etikeren er, at han vælger det absolutte. Ved at vælge dette, samt det etiske liv, opnår han styrke, ballast og stabilitet i livet og i den rutineprægede hverdag som han værdsætter. Valget er for ham en naturlighed som er iboende i personligheden, hvilket ikke handler om hvad man vælger, men at man vælger. Etikeren liv indebærer en kontinuerlig fremgang, idet at han kan mestre både at leve i erindringen og at leve i håbet. Dermed opnår han en balance mellem de to anskuelser af livet.

Gennem det etiske liv og den stabilitet det giver, tror etikeren på, at man bliver det man bliver - men at opleve fortvivlelse er en sund ting for at kunne skelne mellem tilfældighed og væsentlighed. Det etiske liv omfatter ligeledes den pligt, der er for det enkelte individ over for sit arbejde og venskaber samt at tage ansvar over for sig selv. Heri indgår kaldet som en vigtig del af pligten, hvilket ethvert menneske besidder. Der er dermed et vist ansvar i ægteskabet, hvilket etikeren ser som rammerne for den voksende og hengivne kærlighed.

Hierarki

I de udvalgte afsnit af *Enten-Eller* forekommer forholdet mellem etikeren og æstetikerens ikke ligeværdigt og retfærdigt. Etikeren brevene er længere end æstetikerens og samtidig mere uddybende, hvilket betyder, at etikeren har mulighed for, at gendrive æstetikerens argumenter meget detaljeret. Problemet opstår især, når etikeren på vegne af æstetikerens nedskriver argumenter, som ikke kan verificeres, for så derefter at gendrive dem. Dette eksemplificeres ved, at etikeren skriver: "Du vil nu formodentlig sige: ja paa den Maade behøver man aldrig at handle; jeg vil svare: jo vist, naar du ved med Dig selv, at du har en Plads i Verden (...)" (Ibid:19). Han har ikke et decideret belæg for denne udtalelse, hvilket ses ved hans formodning om, at det kunne være det, at æstetikerens ville sige. Denne argumentationsmetode gør til tider, at etikeren fremstår upålidelig. På trods af denne lidt fejle metode, betragter etikeren æstetikerens som en god og kær ven: "(...) Dig, hvem jeg

tiltrods for alle Dine Bizarrerier elsker som en Søn, som en Broder, som en Ven (...)” (Ibid:12), men han er samtidig meget belærende overfor sin nærtstående ven. Etikeren sammenligner ham med en “utilkørt hest”, da han ser ham som en person, der farer rundt i sin jagt på nydelse (Idem). Æstetikerens er, ifølge etikeren, æstetisk, da han endnu ikke er nået til det etiske stadie og derfor umoden, som følge af, at han ikke kan hvile i sig selv.

Mange af disse egenskaber der tillægges æstetikerens fra etikeren side, er forholdsvis voldsomme beskyldninger, på trods af, at han betragter ham som en ven. Etikeren prøver dog at imødekomme æstetikerens, ved at indrømme, at der ligger æstetiske træk i den etiske livsanskuelse. Problemet med denne dialog er dog, at æstetikerens ikke får mulighed for at give svar på tiltalen, og derfor forekommer der en ubalance i vores udvalgte dele.

Der opstår en dualisme i *Enten-Eller* i form af spørgsmålet om, hvorvidt man skal vælge etisk eller æstetisk. Et konkret svar kan dog ikke gives på dette, da etikeren og æstetikerens er uforenelige. Dette skyldes, at de grundlæggende er modstridende i deres livsanskuelse. Der foreligger en dualisme i måden, de foretager et valg på, da æstetikerens vælger ikke at vælge, hvorimod etikeren vælger at realisere valget af sig selv, ved at have sig selv som opgave. I og med etikeren vælger sig selv og samtidig har sig selv som opgave, opnår han et stabilt og kontinuerligt liv, hvilket sættes i kontrast til æstetikerens rastløse tilværelse, der leves i momentet, hvorved hans tilværelse er i evig forandring. Dette hænger sammen med valget af at bero eksistensen på et kald eller et talent. Kaldet ses som en pligt, hvilket er et af grundtrækkene ved den etiske personlighedstype, da udførelsen af pligten, at arbejde, medfører et godt levebrød. Dette sættes i kontrast til talentet hos æstetikerens, da det medfører et nydelses moment og derved undgår han kedsomheden, hvilket han anser som roden til alt ondt. Æstetikerens vælger ikke at tage ansvar i og med, han fravælger valget og dermed tillægger han sig selv tungsindet.

Æstetikerens forhold er ligeledes flyvske, da han ikke vælger en enkelt kvinde, men vælger ud fra nydelse og interesse. Hans sanselige egenskaber vækker noget dyrisk i ham, og han ser derved kvinden som et bytte, der fravælges når kedsomheden indtræffer. Æstetikerens anser hermed ikke ægteskabet som et ideal. Etikeren derimod værdsætter kvinden og har ægteskabet som sit ideal, da han herved opnår en stabilitet i sit liv.

Det kan hermed fastslås at der er en tydelig dualisme i Kierkegaards *Enten-Eller*, der udtrykkes af forholdet mellem personlighedstyperne, etikeren og æstetikerens. Denne dualisme vil indgå i analysen af Kafkas værker, dog betegnet som en splittelse mellem de etiske og æstetiske træk i personligheden.

Biografisk analysedel

Introduktion til den biografiske analyse

Kafkas liv og forfatterskab hænger i høj grad sammen, da der kan findes flere lighedspunkter mellem tematikkerne i hans værker og hans livsforløb, samt de personer der har haft indflydelse på dette. For at undersøge dette nærmere, vil vi lave en biografisk analyse med fokus på *Processen*. Til at underbygge sammenhængen mellem forfatter og værk vil vi inddrage fortællingerne *Dommen* og *Forvandlingen*. Efter gennemlæsning af førnævnte værker, samt grundlæggende kendskab til Kafkas liv, har vi fundet følgende problematikker relevante:

Kafkas forhold til faderen: Kafka og hans fader var meget forskellige både fysisk og psykisk. Dette var medvirkende til deres noget anspændte og problemfyldte forhold. Ifølge Kafka har faderens opdragelse gjort, at han ser sig selv som svag, mangler selvtillid og er meget skyldbevidst. Kafka søgte efter frigørelse fra sin fader, hvilket var svært for ham at få. Dette misforhold mellem fader og søn har derfor en central rolle i hans forfatterskab. For at undersøge dette vil der blive taget udgangspunkt i Kafkas brev til sin fader, *Kære far, forstå mig ret...*, som er et 60 sider langt dokument han skrev i en alder af 36 år. Brevet blev dog aldrig læst af faderen, kun af moderen, hvilket muligvis var meningen fra begyndelsen af, da det ellers ikke var sikkert, at Kafka havde haft mod på at skrive alt det, han gør i brevet (Kafka 1993:9).

Kafkas forhold til kvinder: En central figur ift. denne tematik er Felice Bauer, i følgende omtalt som *F.* Kafka mødte *F.* d. 13. august 1912, hvorefter de startede en brevudveksling og senere blev forlovet. Deres forhold var kompliceret, da Kafka var splittet mellem ønsket om et ægteskabeligt liv og friheden til at skrive (Robertson 2004:13).

Processen blev skrevet efter deres første forlovelse blev brudt. Til denne analyse tages der udgangspunkt i Kafkas dagbøger, der strækker over en periode på 13 år: maj 1910 - juni 1923, med særligt fokus på perioden fra maj 1912 til maj 1915.

Kafkas forhold til arbejds- og privatliv: Kafka arbejdede indenfor forsikringsbranchen, igennem hvilket han fik kendskab til bureaukratiet, da han kort efter sin uddannelse i jura, blev ansat i år 1908 ved Arbejderulykkeforsikringsselskabet i Prag. Kafka ønskede egentlig aldrig at læse jura, men valgte det i mangel på bedre uden særlig interesse (Brod 1968:42). Valget af jura var til lettelse for hans forældre, da jurastudiet gav gode fremtidsmuligheder. Via jura, der krævede et længere studieforløb, fik Kafka også mulighed for at følge lektioner i tysk og kunsthistorie. Det var da Kafka gik på universitet, at han fik øjnene op for litteraturen (The Kafka Project, 2011). Samtidig med at Kafka passede sit arbejde, skrev han adskillige fortællinger og tre romaner. Kafka var yderst splittet mellem at opfylde sine ydre og indre pligter. Mange af disse tematikker og centrale temaer omhandlende Kafkas liv er også identificerbare i K.s skæbne i *Processen*. I den biografiske analyse med fokus på arbejdsforholdet anvendes Kafkas dagbøger.

Processen

Fader/søn forholdet

I *Processen* fører retsvæsenet en proces mod K., som han hovedsageligt forsøger at bekæmpe ved at bruge sine erfaringer fra jobbet. Dette retsvæsen skal ikke ses som en juridisk organisation, men mere som et indre retsvæsen. Der kan argumenteres for en læsning af *Processen* hvori den dømmende retsinstans forstås som værende psykologisk. Der er flere belæg for dette, bl.a. strukturen ved de officielle retsmøder. Der tales således om, at undersøgelserne ligger på en søndag, men de kunne lige så godt finde sted om natten, hvilket indikerer, at det ikke er en faktisk, juridisk proces, som bliver ført mod K., men derimod en psykologisk proces som foregår inde i ham (Kafka 2012:38). Endvidere er

det ikke en nødvendighed, at anklageskriftet er offentligt og yderligere er et forsvar i forbindelse med anklagen egentlig ikke tilladt (Ibid:124). Dette indre retsvæsen og denne proces kan tolkes som Kafkas forsøg på en frigørelse fra sin fader. Kafka ser selv sit skriverseri som et forsøg på selvstændighed, men fuldstændig frigørelse fra faderen lykkedes aldrig for ham. I brevet til faderen siger Kafka følgende om sit skriverseri som en frigørelsesproces fra faderen: "Det var en afsked med dig, som jeg med vilje trak i langdrag, nok var den fremtvunget af dig, men forløb i den af mig bestemte retning"(Kafka 1993:61). Hvor K. bruger sine erhvervsmæssige færdigheder, bruger Kafka sit skriverseri.

K. får at vide af præsten i domkirken, at han har misforstået, hvorledes proces og dom hænger sammen. Dommen kommer ikke på en gang, men processen udvikler sig til dommen. Dette kan ses som, at Kafkas frigørelse fra faderen ikke sker fra den ene dag til den anden eller pga. én enkeltstående begivenhed, men det er en proces som hele tiden udvikler sig og til slut munder ud i den endelige "dom" dvs. frigørelse. Kafka fandt det selv umuligt at opnå fuldstændig frigørelse (Ibid:53), hvilket stemmer overens med, at K. bliver dømt skyldig. Det er ikke muligt for ham at blive frikendt og på den måde frigøre sig fra processen. Hvis man ser *Processen* som et udtryk for Kafkas frigørelsesproces fra faderen, så bliver retsvæsenet til et symbol på faderen, da det er retsvæsenets proces, som K. søger frigørelse fra. Et ønske der kan afspejles hos Kafka, da han ønsker at frigøre sig fra sin fader. Kafka har i sit brev til faderen også beskyldt ham for at føre en proces imod ham, hvor faderen fungerer som selvudnævnt, partisk dommer: "(...) denne proces, hvori du bestandig påstår at være dommer, mens du, i det mindste for størstedelen (her lader jeg døren åben for alle fejltagelser, som jeg naturligvis kan være udsat for) er en lige så svag og forblindet part i sagen som vi"(Idem).

I *Processen* kan man hos de forskellige retsinstanser se ligheder med faderen. Ved K.s første retsmøde anklager han undersøgelsesdommeren for ikke at spørge men bare påstå, hvilket er typisk for den måde, hvorpå sagen bliver ført imod ham (Kafka 2012:47). At antage uden at stille spørgsmål, er også karakteristisk for Kafkas fader. Faderen dømmer hurtigt og hvad end der bliver sagt derefter, har ingen effekt (Kafka 1993:32). Et andet sted hvor der er fælles karakteristika mellem Kafkas fader og retsvæsenet, er ved K.s besøg i

retskontorerne. Da K. kommer derind bliver han meget dårlig og føler sig så svag, at han er nødt til at sidde ned. Det at han føler sig så svag i forbindelse med, at han er i fysisk kontakt med retsvæsenet, viser, hvordan Kafkas fader fik ham til at føle. Faderen fik Kafka til at føle sig svag og fysisk underlegen. Det er ikke kun Kafka som bliver påvirket af faderens væremåde, hvilket også kommer til udtryk i *Processen* hvor, de andre anklagede i retskontorerne også er utilpasse. De er alle meget påvirkede af retsvæsenets proces imod dem, ligesom de ansatte i Kafkas faders butik også blev påvirket af faderens hårde opførsel. Det er ifølge Kafka ikke særligt rart at være i butikken. Faderen var yderst tyrannisk og hidsig og medarbejderne levede i evig angst for ham, ligesom de anklagede i *Processen* lever i evig angst for deres proces. Kafkas fader kaldte endda sine ansatte for "betalte fjender" (Ibid:44) og denne opførsel overfor medarbejderne gik i høj grad også ud over Kafka, som følte, at han skulle ydmyge sig overfor dem, for at gøre det godt igen. Disse ydmygelser og faderens strenge opdragelse fik ham til at føle sig meget skyldig. Kafka sagde selv, at han var: "uendeligt skyldbevidst"(Ibid:53) og hele skyldsbegrebet er meget centralt i Kafkas værker. I *Processen* ønsker K. ikke, at tage med onkelen hjem på landet og komme væk fra processen, da han mener, det er et tegn på skyldbevidsthed og flugt, hvilket han ikke ønsker. Gennem onkelen kommer det frem, at K. har forsømt sin familie. Kusinen, Erna, har i et brev til sin fader skrevet således:

"Det er allerede længe siden, jeg sidst har set Josef, i sidste uge var jeg engang i banken, men Josef var så optaget, at jeg ikke fik foretræde (...) Efter jeg havde ventet roligt i et stykke tid, spurgte jeg et bud, om forhandlingerne ville vare længe endnu. (...) det drejede sig sandsynligvis om den proces, som førtes mod hr. prokuristen. Jeg spurgte hvad det da var for en proces, om han ikke tog fejl, men han sagde, at han ikke tog fejl, det var endda en alvorlig proces (...)" (Kafka 2012:100f).

I brevet fra Erna ser man, at det er lang tid siden, at K. har haft noget med sin familie at gøre. Hans arbejde kommer før familien og han har ikke taget sig af hende. Onkelen er ked af, at K. ikke har taget sig særligt meget af kusinen, da der ellers virker til at være en meget

stærk familiefølelse i familien, med undtagelse af K.. Den stærke familiefølelse kan man bl.a. se ved, at onkelen næsten græder, når han læser datterens brev op og han er taget hele vejen fra landet ind til byen for at hjælpe K. Derudover kan det stærke familieband ses ved Erna, som selvom K. måske ikke er det mest engagerede familiemedlem, beskytter ham overfor forældrene og siger, at han gav hende chokolade i navnedagsgave, hvilket ikke passer. Dette viser et stærkt sammenhold og at familien betyder meget for hende. Kafka blev af sin fader anklaget for at have mistet familiefølelsen og erstatte familien med venner. Det kan være dét, som K. også bliver anklaget for af retsvæsenet. K.s arbejde i banken har nærmest erstattet hans familie, han har ikke tid til dem pga. arbejdet og han fortæller dem ikke engang om noget så vigtigt som sin straffeproses. Det kan være K.s forsømmelse af familien, som er skyld i eller en medvirkende årsag til hans proces.

Man kan også argumentere for, at Kafkas fader afspejles i Kaptajnen, som er fru Grubachs nevø, da selve titlen associerer til en magtfuld position, ligesom Kafkas fader var overhovedet i familien. I brevet til faderen beskriver Kafka faderens rolle i familien således: "I din lænestol regerede du verden. Din mening var rigtig, enhver anden mening var forrykt, overspændt, meschugge⁴, ikke normal" (Kafka 1993:26). Et eksempel på Kaptajnens magt over K. ses i *Processen*, hvor K. under en samtale med frk. Bürstner bliver forstyrret af ham: "Til sidst kyssede han hende på halsen (...) En lyd fra kaptajnens værelse fik ham til at se op" (Kafka 2012:37). I Kafkas eget liv, kan dette ses ved at faderen, i Kafkas ungdomsår, rådede ham til ikke legemligt at bringe snavs med hjem, hvilket Kafka forstod som, at ægteskab var skamløst, og det var derfor ikke muligt for ham at indgå i et ægteskab (Kafka 1993:70).

I *Processen* får K. hjælp af kvinderne, hvilket bl.a. kan ses i slutningen af værket, hvor præsten mener, at Kafka søger for megen hjælp hos andre – især kvinderne, hvilket præsten ikke mener er godt for hans proces. Til dette svarer K., at "Kvinderne har stor magt. Hvis jeg kunne formå nogle kvinder, jeg kender, til at arbejde i fællesskab for mig, måtte jeg trænge igennem" (Kafka 2012:226). Her kan ses en reference til Kafkas eget liv, da

⁴ Meschugge: forrykt (Jiddisch)

han nærer et ønske om at gifte sig for dermed at kunne bryde med faderen og blive selvstændig, hvilket netop kræver en kvinde. Ifølge Kafka var ægteskabet noget af det højeste et menneske kunne opnå og var det højeste hans fader nogensinde havde opnået.

Et eksempel på, at K. søger hjælp hos en kvinde kan ses i værket, hvor K. møder retsbetjentens kone, der kender undersøgelsesdommeren. Hun har dermed mulighed for at hjælpe ham videre i hans proces, da han, ved at tage kvinden fra undersøgelsesdommeren og hans slæng, kan tage hævn over dem. Ligesom K. ønsker hævn over undersøgelsesdommeren og dermed hele retssystemet, ønsker Kafka også hævn over sin fader, da Kafka, som tidligere nævnt, ikke er i stand til at indgå i et ægteskab pga. faderen. I *Processen* oplever K. sit første nederlag til retsvæsenet, da retsbetjentens kone går med studenten. Dette kan ses afspejlet i Kafkas eget liv, hvor han led nederlag, ved ikke at være i stand til at gifte sig, da han ved at stifte familie og gifte sig, ville blive jævnbyrdig med sin fader, hvilket var for meget for Kafka. Ægteskabet var hans faders område og han ønskede ikke at betræde dette (Kafka 1993:75). Samtidig ser K. også sig selv som skyldig i dette nederlag, da det var ham selv som opsøgte kvinden. "(...) han indså, at dette var det første utvetydige nederlag, han havde lidt til disse mennesker. Det var naturligvis ikke nogen grund til at blive bange, han led kun nederlaget, fordi han opsøgte kampen" (Kafka 2012:66). Ligesom det er umuligt for K. at blive frikendt i sin proces gennem kvinder, er det også umuligt for Kafka, at blive frigjort fra sin fader gennem ægteskab. Kafka var forlovet flere gange, men det lykkedes ham aldrig at blive gift.

Forholdet til kvinder

En central karakter i *Processen* er frk. Bürstner, hvis rolle i værket kan ses som et symbol på den rolle, F. spillede i Kafkas eget liv. Da K. arresteres, foregår forhandlingerne i frk. Bürstners værelse. K. har på nuværende tidspunkt ikke udvekslet mere end hilsener med hende, men han er alligevel bevidst om, at hun er en kontordame, som går meget tidligt på arbejde og først for nyligt er flyttet ind. Arrestationens placering sammenholdt med frk. Bürstners nylige indflytning, kan tolkes som, at K.s interesse for frk. Bürstner er skyld i den proces, der påbegyndes mod K.. Samtidig kan det afspejle Kafkas forhold til F., der efter hendes indtræden i Kafkas liv, gjorde, at han måtte tage et afgørende valg i livet. Dette

fremgår af hans dagbog, hvori han skriver: "Der er to midler, giftemål eller Berlin, det andet er det sikreste, det første umiddelbart mere tillokkende" (Kafka 2011:458f). Dette beskriver hans ambivalente følelser ift. netop dette valg, da han, ifølge dagbogen, både ønsker at blive gift og bo i Prag, men samtidig forestiller sig muligheden for at leve som forfatter i Berlin.

I en samtale med en anden central karakter, fru Grubach, giver K. udtryk for, at han er oprigtig ked af, at han har forårsaget uorden på frk. Bürstners værelse. Han nævner ligeledes over for fru Grubach, at han vil undskylde til frk. Bürstner, hvilket fru Grubach ikke mener er nødvendigt, da frk. Bürstner ikke ved, hvad der er foregået på hendes værelse. Dette eksempel kan også forefindes i Kafkas forhold til F., da Kafka selv mener, at F. er uskyldig dømt pga. ham, hvilket betyder, at han har et behov for at undskylde overfor hende. Kafka skriver bl.a. i sin dagbog at hans kærlighed til hende "(...) ligger til kvælning begravet under angst og selvbebrejdelser" (Ibid: 522). Kafka forsøger at ende deres brevudveksling, men kan ikke modstå hendes brev, hvilket medfører, at han svigter hende ved at mislede hende til at tro, at der er mulighed for ægteskab.

Videre i bogen giver K. udtryk for, at han ikke er specielt interesseret i frk. Bürstner, på trods af at han forsvare hende overfor fru Grubach. Dette kan ses afspejlet i Kafkas eget liv, da han ved den første egentlige beskrivelse af F. i dagbogen, fremmedgør sig overfor hende ved at skrive: "Jeg var heller ikke spor nysgerrig efter hvem hun var, men affandt mig straks med hende. Benet, tomt ansigt der bar sin tomhed åbent(...)" (Ibid:395). Til dette skriver han, at han gør sig fremmed over for hende, selvom han går så tæt ind på livet af hende. Han slutter beskrivelsen af hende af ved at skrive: "Mens jeg satte mig, så jeg for første gang nærmere på hende, da jeg sad ned, havde jeg allerede en urokkelig dom"(Ibid:396). Her bliver det tydeligt, at han er interesseret på trods af, at han ikke er nysgerrig efter at vide mere om hende.

Dommen Kafka omtaler, kan også refereres til *Processen*, da K. netop, som tidligere nævnt, bliver arresteret umiddelbart efter, at Frk. Bürstner flytter ind. K. irriteres over hendes sene hjemkomst, der bringer uorden i hans dag, da han ikke får spist aftensmad eller får besøgt Elsa. Frk. Bürstner optager dermed en plads i hans bevidsthed, der gør, at

han må forsømme andre ting, der ellers er af stor betydning for ham. Igen kan der drages paralleller til Kafkas eget liv, da han i sin dagbog er meget i tvivl om, hvordan han skal forholde sig til F.. Han skriver bl.a. med stor usikkerhed om, at han ikke vil giftes med hende, da han dermed er bange for at forsømme hende. Han mener ikke selv, han kan gifte sig af hensyn til, at et ægteskab vil forstyrre hans forfatterskab. Han er dog alligevel ikke sikker, da han ikke ønsker at opgive alt håb med F. (Ibid:460f). Når Kafka ikke hører fra F., er han ulykkelig, men når hun skriver til ham, bliver han plaget af tvivl (Brod 1968:126). Et eksempel på Kafkas ønske om at stoppe forholdet ses ligeledes i hans roman, da K. efter mødet med frk. Bürstner, er fast besluttet på at gå sin vej, men alligevel ikke kan modstå hende og derfor kysser hende "(...) som et tørstigt dyr" (Kafka 2012:36).

I forlængelse heraf kan der også forefindes eksempler på Kafkas ambivalente forhold til ægteskab, da han videre i *Processen* beskriver en samtale mellem K. og frk. Bürstner. K.s interesse for frk. Bürstner øges, da hun meddeler ham, at hun indtræder som kontordame i et advokatkontor og dermed kan hjælpe ham i hans videre proces. Hun er yderst interesseret i at hjælpe ham, men må dertil vide, hvad det drejer sig om, hvilket K. ikke er i stand til at svare på, da han ikke selv kender til grunden for anklagen. Til dette siger frk. Bürstner skuffet "Så har de altså gjort grin med mig" (Ibid:33). Denne interesse for frk. Bürstner, og den hjælp hun kan tilbyde, kan ses som et eksempel på Kafkas personlige proces, hvori han ønsker et liv i ægteskab. Dette ses bl.a. i hans dagbog, hvor han opstiller punkter, der kan tale for og imod ægteskab. Det, der kunne tale for, er bl.a. hans manglende evne til at være alene og håbet om, at F. ville kunne give hans "eksistens større modstandskraft" (Kafka 2011:517). Samtidig slutter han, at alle, der lever i ægteskab, er lykkelige, hvilket han ikke forstår. Det, der taler imod, er bl.a. at han er nødt til at være alene for at kunne præstere. Alene ville han også kunne opgive sin stilling, for at dedikere sig til sit forfatterskab (Idem). Han ønsker således på overfladen hjælp til at binde sig og indgå i et ægteskab, men vil i sidste ende ikke hjælpes, da han har behov for at være fri og kunne skrive, hvilket betyder, at han dermed holder hende for nar, da hendes hjælp i sidste ende ikke er ønsket.

Efter K. forgæves har forsøgt at få fat på frk. Bürstner, der, som det fremgår af bogen, nu undgår ham pga. K.s uheldige opførsel ved deres første møde, må han tage til takke med en samtale med frk. Montag, der taler på vegne af frk. Bürstner. Her kan drages endnu en parallel til Kafkas liv, da hans ven Max Brod beskriver, at der indtræder en krise i Kafka og F.s forhold, der medfører, at hun ikke vil vide af Kafka, hvilket Kafka ikke kan bære tanken om. Han overvejer endda at flytte til Berlin, hvor hun bor, for at leve med hende som selvstændig forfatter. Endvidere skriver Kafka i sit værk, at K. forsøger at gå ind på værelset til frk. Bürstner, selvom frk. Montag har meddelt, at hun ikke vil se ham. Da hun ikke er tilstede, og K. vil forlade rummet uset, føler han at både Kaptajnen og frk. Montags blikke "vejer tungt" (Kafka 2012:90). Han føler altså, at både Kaptajnen og frk. Montag forsøger at holde ham bort fra frk. Bürstner. Som tidligere nævnt i analysen, kan Kaptajnen ses som Kafkas fader, der, da forlovelsen første gang blev brudt, opfattede det rigtigt fra alle synspunkter (Brod 1968:133).

I romanens begyndelse er det tydeligt, at K. ikke tillægger processen særlig betydning, men da hans onkel kommer for at hjælpe og dermed også klarlægger processens alvor for K., bliver nødvendigheden af en advokat fremhævet. Da K. skal fremlægge sagens forløb, vælger han bevidst at fortie den del, der involverer frk. Bürstner, som ikke, ifølge ham selv, har nogen betydning for processen. Dette er lige inden besøget hos advokaten, der igen fremhæver frk. Bürstners indvirkning på K.s proces, da denne benægtelse kan have betydning for, at processen bliver mere og mere alvorlig. Det bliver dog senere i romanen klart for K., at processen er vigtig.

"Det var bydende nødvendigt, at K. Selv greb ind. (...) forholdet til frk. Bürstner syntes at være undergivet forandringer svarende til processen – kort sagt, han havde næppe længere noget valg mellem at acceptere eller afvise processen, han stod midt i den og var nødt til at forsvare sig" (Kafka 2012:135).

Her bliver det tydeliggjort, at K. ikke kan benægte denne proces. Hans relationer spiller en vigtig rolle, og det er nu gået op for ham, at forholdet til frk. Bürstner har en betydning iht. netop denne proces. Sat i forbindelse til Kafkas eget liv, kan det igen afspejle Kafkas erkendelse af, at han må finde frem til en løsning iht. F.. Allerede i juli, nogle måneder efter

krisen i deres forhold er opstået, ophæves forlovelsen (Brod 1968:133). Efterfølgende, d. 13. September 1914, skriver Kafka, at det han tænker om 1. Verdenskrig, "(...) ligner de gamle bekymringer vedrørende F. ved den pinefulde måde hvorpå de æder mig op i de forskellige henseender" (Kafka 2011:613). Han beskriver derefter, at han ikke kan bære de bekymringer han har, og i virkeligheden måske er "skabt til at gå til grunde af netop disse bekymringer" (Idem).

Ved værkets slutning går også K. til grunde, i og med han bliver dømt til døden. Da han hentes og føres væk, strider han først imod, men ser en kvindeskikkelse, som muligvis er frk. Bürstner, træde frem. Så snart han ser denne kvinde, bliver han klar over, at det er værdiløst at gøre modstand. Han indser, at han i stedet ligeså godt kan nyde det sidste, han har tilbage af livet. K. opgiver derfor at gøre modstand, hvilket medfører en glæde hos dem der følger ham på vej, hvilket også smitter af på ham selv. Han får dermed lov at bestemme retning og fører dem efter kvinden, for ikke at glemme, hvad hun netop lige havde mindet ham om. Da kvinden drejer væk, har K. ikke længere behov for at følge efter hende. Kvindeskikkelsen, der ligner frk. Bürstner, kan muligvis afspejle, at kvinden kunne have været hvem som helst, hvilket kan ses som et symbol på Kafkas forhold til hans ægteskabsforsøg, da det ikke var pga. F. som person, at det ikke lykkes, men pga. hans indre splittelse (Brod 1968:134).

Kafkas forhold til kvinder kan også afspejles i andre kvindelige karakterer i *Processen*. Den første læseren møder, er fru Grubach, der er hans lejer. Fru Grubach huser ham og ønsker kun, at K. skal være lykkelig, måske endda mere end hun burde, da hun blot er hans værtinde. Hun har ejerskab over huset og frygter, at hendes lejere generer K.. I og med hun huser ham, kan det tolkes som, at hun rummer ham som en moder rummer sin søn. Hun er samtidig bekymret for hans velbefindende, da hun gerne vil beskytte ham mod de andre lejere. Denne tolkning kan overføres til Kafkas eget liv, i og med han i brevet til sin fader skriver, at hans mor var grænseløs god imod ham, men kun i relation til faderen, hvilket betød, at det ikke var nogen god relation. Dette kan igen føres tilbage til *Processen*, da fru Grubach i en samtale med K. bagtaler frk. Bürstner, hvilket gør ham vred. Videre i samtalens forløb siger fru Grubach igen noget uheldigt omhandlende frk. Bürstner,

hvormed K. nu forsøger at ignorere hende. Dette kan ses som en reference til Kafkas liv, da han i sin dagbog beskriver, hvordan han raser mod sin mor. Så snart hun begynder at tale, bliver han irriteret. Fru Grubach forsøger blot at gøre det så godt for ham, men han værdsætter det ikke. Samtidig kan fru Grubachs udtalelser vedrørende frk. Bürstner ses som om, at hun støtter op om kaptajnen, der heller ikke ønsker, at K. har et forhold til frk. Bürstner. K. er samtidig sur over, at hun betragter ham som følsom ift. de andre lejere, hvilket får hende til at føle sig magtesløs, grundet hans reaktion. Da K. modtager en invitation fra frk. Montag, tager han imod den, så hun kan se, hvordan han må "(...) lade overgå sig plageri fra fru Grubachs lejere" (Kafka 2012:86). Det, at fru Grubach ikke kan forhindre, at K. bliver plaget, kan ses som Kafkas holdning til moderen i det virkelige liv. Han skriver bl.a. i brevet, at "Mor spillede ubevidst samme rolle som klapperen på jagten" (Kafka 1993:39), hermed giver han hende skylden for indirekte at medvirke til faderens ondskab mod ham, da hun tager faderens parti ved ikke at stoppe ham. På trods af hendes ønske om at gøre det godt for ham ved bl.a. at forsøge at udjævne Kafkas had til faderen og gå i forbøn for ham, var det ikke det rigtige ifølge Kafka selv, da hun i virkeligheden gjorde tingene med faderen værre, da han dermed ikke kunne bryde med faderen (Idem)

I *Processen* giver K. dog udtryk for, at han nærer taknemmelighed for fru Grubach, hvilket fremgår af citatet: "Kvindehænder udfører nu meget i det stille" (Kafka 2012:25), hvorefter hun udtrykker, at hun tilhører lejerne i gennem dagen og først om aftenen har tid til at ordne personlige anliggender. Man kan argumentere for, at det kan ses som en afspejling af Kafkas forhold til hans moder, da han i brevet til faderen skriver, at på trods af hendes medvirkning til Kafkas ulykkelige opdragelse, må man alligevel huske på, at hendes stilling i familien var "(...) pinagtig og yderste(...) opslidende" (Kafka 1993:47). Han uddyber dette ved at beskrive, at hun plagede sig selv i forretningen og led dobbelt under familiens sygdomme og samtidig også måtte lide under at være klemt mellem faderen og Kafka. Han erklærer igen sin beundring for hende ved at skrive, at hun ikke havde kunne "bære alt dette, hvis hun ikke af sin kærlighed havde hentet kraft til at bære alt dette" (Idem).

Leni, advokat Hulds hjælper, kan ses som en karakter, der forsøger at hjælpe K., med hans proces, men som også udfordrer ham via sin seksualitet. Leni påkalder sig hans opmærksomhed under mødet med advokaten. Da de er i enerum, vil Leni vide om K. synes om hende, hvilket han gør. Leni udtrykker, at hun kender dommeren på det billede, der hænger hos advokaten, hvilket betyder, at hendes værdi nu øges overfor K.. K er nu meget interesseret i at høre nærmere om manden på billedet, mens Leni stadig forsøger at flirte med ham. Da K. bliver ved, anklager hun ham for hele tiden at tænke på hans proces. Til dette svarer K, at han tænker for lidt på den. Leni bemærker, at det ikke er den fejl, han begår. Han bør i stedet lægge sine fejl fra sig og tilstå – først der kan han frigive sig fra processen. K. er ikke overbevist og tænker i stedet, at han "(...) hverver hjælpersker (...) først frk. Bürstner, så retsbetjentens kone og slutteligt denne lille plejerske, som synes at have et ubegribeligt behov for mig" (Kafka 2012:117f). Leni spørger derefter ind til, om han har en kæreste, hvortil han tøvende svarer ja og viser et billede af Elsa, den prostituerede han besøger én gang om ugen. K. lader sig alligevel forføre af Leni, der kysser og bider ham og siger, at han nu tilhører hende. Ift. Kafkas eget liv, kan dette afspejle hans problemer med seksualitet generelt. Kafka skriver bl.a. i hans dagbog d. 6. juli 1916, at de eneste gange han har været fortrolig med kvinder er, da han var i Zuckmantel (1905) og Riva (1909) (Koelb 2010:20ff). Han skriver videre, at han kun har været fortrolig med F. i breve og først menneskeligt de seneste to dage, hvor de har været i sommerhus. Han beskriver generelt turen som frygtelig, især nätterne, men skriver dog: "Men smukt er synet af hendes formidlede øjne, kvindelig dyb åbner sig" (Ibid:718). Leni kan samtidig symbolisere, det Kafka ved, han bør gøre for at blive fri af hans angst for at blive gift. I hans brev til faderen skriver Kafka, at han anser det at gifte sig og stifte familie som det yderste, der kan lykkes et menneske (Kafka 1993:68). I hans dagbog skriver han dog, at han ser en hustru som middelmådigheden, "(...) den behagelige bolig, interesse for fabrikken, rigelig mad, søvn fra klokken 11 om aftenen (...) Og hun får ret og ville fortsat få ret, hun har ret når hun irttesætte mig" (Kafka 2011:652). Derefter skriver han, at han ikke kan forstå, at nogen har lyst til at være sammen med ham, da han har været kold overfor bl.a. F.. Leni kan også ses som et forsøg på at bløde op i denne holdning, da Kafka i sin dagbog beskriver, hvorledes hans vilje, der, som tidligere nævnt, er blevet knækket af faderen, skal arbejdes

på og forbedres. Dette er noget, han har indset ikke burde være svært, da han ved hvad der skal gøres. Han skal ikke skåne sig selv på bekostning af F., som han elsker. Han skriver samtidig, at han skal holde op med at skåne sig selv for ægteskab, børn, ansvar osv. ved at forudberegne, hvad dette kan medføre af ulykkelige omstændigheder, da han ikke ved, hvad der vil være bedst for ham i den henseende (Ibid:724f). Leni siger bl.a. i *Processen*, at K. skal forsøge at være sødere overfor hende, da han ikke behandler hende synderlig godt. Hun gør derefter K. opmærksom på, at det ikke er alle, der bliver behandlet ligeså godt som ham og at han betragter, det hans venner gør for ham som en selvfølge. Hun siger videre, at de gerne gør det, og at de ikke behøver anden tak, end at han holder af dem. Noget Kafka i det virkelige liv efterstræber at leve efter, men ikke kan. Dette understreges af, at han i sin dagbog skriver, at han har gjort sig den ynkelige iagttagelse, at han ikke føler sig fortabt, men at der er noget i ham, der venter, uafhængigt af mennesker, selv F.. Han udtrykker derfor, med forbehold, et ønske om at gøre sig fri af alt det, der binder ham (Ibid:524). Dette kan være grunden til, at Kafka i *Processen* skriver om Leni, at "(...) hun hænger sig på alle, elsker alle, synes ganske vist også at blive elsket af alle(...)" (Ibid:197). Hun repræsenterer en diametral modsat holdning ift. Kafkas egen livslyst, da hun netop elsker alle - nyder livet og ikke bekymrer sig om fremtiden, som K., og også Kafka selv gør det.

Arbejdsliv/privatliv

En anden måde hvorpå man kan argumentere for, at K. forsømmer sit følelsesliv, er ved at se på forholdet mellem hans arbejds- og privatliv.

Kafka blev af sin chef i forsikrings-selskabet karakteriseret som "en eminent flittig arbejder af fremragende begavelse og fremragende pligtroskab" (Sørensen 1980:13). I *Processen* skildres K. også som værende yderst pligttopfyldende, og han beskrives således som en pålidelig og yderst værdsat medarbejder (Kafka 2012:23). K. gør en dyd ud af at være velforberedt, hvilket eksempelvis kommer til udtryk i hans forberedelse til mødet med italieneren. Kafkas arbejde og kendskab til bureaukrati og bureaukratiske strukturer afspejles også i *Processen*, hvor der indgår detaljerede beskrivelser af et meget bureaukratisk retsvæsen. Rettens rangorden og hierarki beskrives som uendeligt og selv

for den indviede, helt uoverskueligt. Kafka oplevede sig selv i det bureaukratiske system som “et majonet, et objekt, for et uhyre kynisk subjekt” (Bagge et al. 1983: 28)

Kafkas liv var præget af en dyb splittelse mellem hans arbejdsliv og digterliv. Når Kafka skrev allerbedst, begik han sig dårligt på sit arbejde. Kafka skrev oftest om natten og betragtede sit skriveri som en lyssky beskæftigelse, og han noterede således i sin dagbog i 1911, at “Min lykke, mine evner og enhver mulighed for på en eller anden måde at være til gavn har altid ligget i det litterære” (Kafkas 2011:37). Kafkas natlige skriveri gjorde ofte Kafka afkræftet på sit arbejde (Brod 1968:75). Kafka anså derfor hans to primære beskæftigelser, at skrive og at arbejde i arbejdsulykkeforsikringsselskabet, for at være uforenelige. For Kafka var lykken umulig at opnå, og han formåede aldrig at kombinere skriveriet med arbejdet (Kafka 2011:38). I juli 1913 noterede Kafka i sin dagbog: “Alt hvad der ikke vedrører litteratur, hader jeg, det keder mig at føre samtaler (selv når de drejer sig om litteratur), det keder mig at aflægge besøg (...)” (Ibid: 518). Det var altså tydeligt, at Kafka brændte for at skrive. Kafka var desuden dybt ulykkelig på sit arbejde, følte sig bl.a. fanget, og skrev i sin dagbog fra 1910: “At jeg simpelt hen er fortabt så længe jeg ikke er befriet fra mit kontor, det står mig frem for noget klart, det gælder bare om, så længe det går, at holde hovedet så højt at jeg ikke drukner” (Ibid: 127). Også K. i *Processen* oplever det som to uforenelige modpoler at have en proces samtidig med at præstere på sit job. K. forstår processen, som at den gør ham adspredt fra sit arbejde og medfører “personlige vanskeligheder”, da hans tanker og bekymringer om processen konstant påvirker ham. K. lever et tomt liv, der er dedikeret til sit arbejde og har ingen stærke familiære relationer. Måske er det altså arbejdet, K.s “personlige vanskeligheder”, der er skyld i K.s proces og ikke omvendt. K. kan i forbindelse med dette anses som skyldig i at forsømme sine indre pligter, sit følelsesliv, sine relationer og sin fritid. K. sætter en dyd i at være pligtopfyldende – til dels som Kafka gjorde det – og for K. er det vigtigt at være en god borger, der bidrager til samfundet. Man kan argumentere for, at K. udelukkende er åndsnærværende på sit arbejde. Dette kan også være en central grund til, at K. bliver anklaget. Igennem hele sin proces er det for K. meget vigtigt ikke at tabe ansigt, især over for direktørens stedfortræder på arbejdet. K. forsøger ligeledes at forholde sig til sin proces, som var det et

arbejds-mæssigt anliggende. Han argumenterer for, at han må afværge sin proces, ligesom et bankanliggende. Et andet eksempel, der illustrerer at K. har svært ved at skelne mellem sit arbejde som prokurist og den virkelige verden, er når han bliver vred over, at frk. Bürstner ikke vil bevilge K. en samtale. K. opfatter altså en samtale som noget, der skal bevilges, ligesom man i K.s velkendte handelsverden opererer med bevillinger. K.s verdensopfattelse og levemåde er i høj grad præget af hans arbejdsliv. Dette ses endvidere i adskillige eksempler i *Processen*, ikke mindst når det beskrives at K. føler sig fri, når han taler med lavere placerede mennesker (Kafka 2012:180). Stilling og social status er altså værdier, der tillægges stor værdi af K., hvilket muligvis kan afspejles i, at Kafka stillede sig kritisk overfor samfundets normer og inddelinger, og han havde svært ved at acceptere disse (Koelb 2010:17).

Et andet yderst centralt tema i *Processen* er menneskelige pligter og opfyldelse eller forsømmelse af disse. Kafka var som menneske dybt splittet imellem at skrive og at arbejde og følte sig i høj grad skyldig i at forsømme sine pligter, hvilket tydeligt ses i et dagbogsindlæg, hvor Kafka skriver, at han følte at han på sit arbejde forsømte sine indre pligter, og disse uopfyldte pligter bliver til en iboende ulykke i Kafka. Samtidig opfylder Kafka kun sine ydre pligter på sit arbejde (Kafka 2011:38). Derfor opfattede Kafka sig som skyldig i at leve et dobbeltliv og skrev i sin dagbog: "Skylden er min, og kontoret har helt klare og berettigede krav på mig. For mig er det et frygteligt dobbeltliv, og den eneste vej ud af det er formentlig vanvid" (Ibid:32). Som tidligere nævnt, var det for Kafka altså umuligt at forene arbejdslivet og at skrive. Man kan argumentere for en læsning af *Processen*, hvori K. også er skyldig i at forsømme sine pligter, hvilket først afslutningsvis går op for ham: "K. vidste nu præcis, at det ville være hans pligt selv at gribe kniven, da den svævede oven over ham fra hånd til hånd, og bore den i sig" (Kafka 2012:243). Der er altså her en bevidsthed om ikke at opfylde sin sidste pligt, hvilket kan sættes i forbindelse til Kafkas eget liv, hvor bevidstheden om skylden og pligten var altoverskyggende og i høj grad ødelæggende for Kafka. Derudover kan K. også anses skyldig i at prioritere sit arbejde og sin "høje stilling" som værende noget af det vigtigste. Det er interessant at bemærke at undersøgelsesdommerne, der vedtager K.s proces og dom, fejlagtigt antager K. for at være

en malersvend. Dette kan tolkes som, at i processen er stilling og rang fuldstændig underordnet – hvilket ikke gør sig gældende i K.s liv. Man kan diskutere, om K. har en tendens til at glorificere og give betydning til det underordnede, hvilket også er hvad præsten i domkirken fortæller K.. K. er endvidere under hele sin proces optaget af sit omdømme, og det er yderst vigtigt for ham, at hans offentlige omdømme ikke lider skade under processen.

Da K. ikke er bekendt med anklagegrundlaget, der har forårsaget processen, overvejer han at udfærdige et forsvar. Han overvejer at inkludere hele sit liv i mindste detaljer og begivenheder i skrivelsen. K. gør sig overvejelser om at prioritere dette omhyggelige forsvar og udelukke alt andet: heriblandt sit arbejde. K. formår dog aldrig at blive færdig med dette arbejde, bl.a. fordi han ikke kan tage fri fra sit arbejde og hellige sig sin proces fuldstændigt. Han bruger altså sit arbejde som en undskyldning for ikke at udvise fuldstændigt engagement i sin proces, og K. anskuer sit arbejde som vigtigere end processen: "Hver time han blev trukket væk fra sit kontor voldte ham store problemer" (Ibid:212). Det kan dog diskuteres, om udfaldet af K.s proces ville være anderledes, hvis han havde helliget sig sin proces i længere tid. Købmand Block, der har brugt fem år af sit liv på sin egen proces, og samtidig har nedprioriteret sit eget arbejde, har ikke opnået noget banebrydende ved dette. Blocks proces startede, da hans kone døde, hvilket kan tolkes som, at der er en forbindelse mellem processen og en følelsesmæssige ubalance. Ligesom K., der bruger sit arbejde som årsag til ikke at hellige sig sin proces fuldkomment, fandt Kafka undskyldninger for ikke at hellige sig fuldstændigt til digterlivet. Kafkas grund til ikke at dedikere sig selv fuldstændigt til digterlivet var hans høje grad af selvkritik. I et dagbogsindlæg fra december 1911 skriver Kafka:

"Selv når jeg ser bort fra alle forhindringer (legemlig tilstand, forældre, karakter), opnår jeg med følgende todeling en meget god undskyldning for ikke trods alt at begrænse mig til litteraturen: jeg kan ikke vove noget for mig selv så længe jeg ikke har frembragt et større arbejde der fuldt ud tilfredsstillende mig. Det er så sandelig ubestrideligt. Jeg har nu og havde allerede i eftermiddags et stort ønske om at skrive hele min bange tilstand helt ud af mig og skrive det ned i papirets dyb ligesom det

kommer op af dybet, eller sådan at jeg fuldstændig kunne inddrage det skrevne i mig" (Kafka 2011:263).

Ifølge Brod målte Kafka ikke sit arbejde med en almindelig målestok, men "slet og ret konfronterede sine handlinger med menneskelivets høje hensigter" (Brod 1968:49), hvilket også kan forklare Kafkas ambivalente forhold til udgivelser af hans skriverseri. Kafka havde ekstremt høje krav til sit skriverseri: den skulle rumme en virkelighed, en ægthed, som Kafka ikke formåede at finde andetsteds i den virkelige verden (Sørensen 1980:13).

Opsamling

Som det fremgår af analysen, kan der argumenteres for, at K. er under anklage pga. mange aspekter i hans liv. Fælles for dem er at de alle omhandler forsømmelse af indre anliggender. Et af disse aspekter ses ift. onkelen, der udgør et eksempel på, at K. forsømmer sit familieliv. K. prioriterer sit arbejde frem for familielivet, og der kan argumenteres for, at han udelukkende er åndsnærværende på sit arbejde. K. kan anskues som anklaget for at have et forkert værdisæt, hvilket også kan være en årsag til processen. K. har svært ved at forpligtige sig og er splittet mellem arbejdet og processen. Splittelsen ses ligeså hos Kafka, der havde et ambivalent forhold til ægteskabet, da det forhindrede ham i at udøve sin skrivekunst. I analysen konkluderes således at kvinderne i *Processen* burde have kunnet "omvende" K., hvilket ikke er tilfældet, da K. ikke formår at ændre udfaldet af processen. Der kan her drages en parallel til Kafka selv, der således er dømt til ikke at indgå i et ægteskab, da han i sidste ende må vælge friheden til at skrive, frem for F. En anden måde at tolke K.s proces på, er at se det som Kafkas frigørelsesproces fra faderen, hvor retsvæsenet i *Processen* tolkes som faderen. Kafka forsøger at frigøre sig fra faderen gennem sit skriverseri, hvor K. forsøger at afværge sin proces som en sag i banken. Alle disse centrale elementer understøtter, at *Processen* i høj grad kan læses som et biografisk værk.

Fortællingerne

Introduktion til fortællinger

Som tidligere nævnt vil vi bruge fortællingerne til at underbygge sammenhængen mellem Kafkas liv og værker. Vi har valgt at analysere *Dommen* og *Forvandlingen*, da vores fokus er på netop de tematikker, som er centrale i disse værker. Udover at undersøge de førnævnte tematikker, jf. introduktion til den biografiske analysedel af *Processen*, vil vi i *Forvandlingen* også se på Kafkas opfattelse og fremmedgørelse af egen krop afspejlet i hovedpersonen Gregors forvandling, da han var meget optaget af netop dette emne.

Dommen

Kafka begyndte at skrive *Dommen* efter han havde mødt F., men fortællingen kom hurtigt til at handle om forholdet mellem fader og søn i stedet for forholdet mellem mand og kvinde (Kafka 1993:11). Der er mange ligheder mellem hovedpersonen Georg og Kafka, ligeledes mellem faderen i *Dommen* og Kafkas egen fader. Kafka beskriver bl.a. faderen i *Dommen* som "en kæmpe" (Kafka 1998:43), hvilket stemmer overens med Kafkas opfattelse af sin fader.

Hovedpersonen, Georg, spørger i *Dommen* sin fader til råds om brevet til vennen, hvilket er med til at udløse faderens angreb og senere domsudsigelse over Georg. I brevet til sin fader fortæller Kafka om, at han som 16-årig spørger sin fader til råds om kvinder og den måde hvorpå faderen svar, påvirker Kafka meget voldsomt, og han ser det som en indgriben i hans inderste væsen. Igen som 36-årig er der et sammenstød mellem fader og søn vedrørende kvinder, specifikt F., hvor faderen siger:

"Hun har formodentlig taget en eller anden udsøgt bluse på, som jødinderne i Prag forstår det, og så har du naturligvis besluttet dig til at gifte dig med hende. Og vel at mærke så hurtigt som muligt, om en uge, i morgen, i dag. Jeg forstår dig ikke (...) Er der da ikke andre muligheder? Hvis du er bange for det, skal jeg selv gå med dig derhen" (Kafka 1993:72).

Denne udtalelse fra Kafkas fader minder tekstmæssigt meget om den som hovedpersonens fader i *Dommen* kommer med, hvor han siger: "(...) fordi hun løftede sikkert op i skørterne (...) har du nærmet dig hende" (Kafka 1998:48). Det, at Kafka bruger en så tydelig henvisning til noget som hans fader har sagt, viser hvor meget dette sammenstød med

faderen har påvirket ham, og hvordan Kafka i høj grad har brugt sit forhold til faderen i sit skriverseri. Kafka føler selv, at denne oplevelse var den mest ydmygende, han nogensinde har haft med sin fader, og i *Dommen* ender det hele også med at faderen dømmes sønnen til døden, og sønnen dræber sig selv. I brevet til sin fader siger Kafka, at han, ifølge faderen, ikke er i stand til at træffe de rigtige beslutninger selv, at og faderen foragter Kafkas forlovelsesplaner (Kafka 1993:73). I *Dommen* er det Georg selv, som udfører faderens dom. Det kan være fordi, at han også på en eller anden måde selv føler sig skyldig. Hvis man anser Georg som en afspejling af Kafka, så kunne det faktisk, at han åndeligt ikke er i stand til at gifte sig være et symbol på hans skyldighed. Kafka siger selv om sin manglende evne til at gifte sig: "Det ytrer sig i at fra det øjeblik, da jeg beslutter at gifte mig, kan ikke sove, hovedet gløder dag og nat, der er ikke længere noget liv, jeg vakler fortvivlet omkring" (Kafka 1993:74). Som tidligere nævnt i analysen om *Processen*, så Kafka ægteskabet som garanti for selvstændighed, og det højeste hans fader nogensinde har opnået, det højeste noget menneske kan opnå - dog er det ikke muligt for ham. Kafka mente selv, at hvis han skulle opnå frigørelse og selvstændighed fra faderen, så skulle det ske uafhængigt af faderen. Selvom ægteskabet var den mest ærefulde form for selvstændighed, havde dette også, for Kafka, en tæt forbindelse med hans fader. Ægteskabet var hans faders område, og det var et område, som Kafka ikke ønskede at betræde (Ibid:75f). Måske er det også derfor, at Georg i *Dommen* bliver dømt til døden.

I *Dommen* nedfælder faderen en skæbnesvanger dom over sønnen. Gennem hele Kafkas opvækst har hans fader nedfældet negative domme over personer som Kafka stod nær og idoliserede. Disse domme følte Kafka rettede mod ham, og de sårede ham dybt. Faderen var ikke engang klar over, hvilken magt hans ord og domme har over for Kafka: "Uforståeligt var det mig altid at du fuldstændig savnede fornemmelse for hvor megen lidelse og skam du kunne tilføje mig med dine ord og domme, det var som havde du ingen anelse om din magt" (Kafka 1993:29). Kafka så sig selv som meget svagelig og ynkelig, men hans handling i at skrive brevet til faderen kan ses som en dom over deres forhold, hvor Kafka rent faktisk dømmes dem begge uskyldige i afstanden mellem dem. Kafka mener ikke, at deres dårlige forhold er faderens skyld, men at han er en medvirkende årsag dertil

(Ibid:20f). Det Kafka ville med brevet var blot at få faderen til at erkende, at Kafka også var uden skyld i misforholdet. I *Dommen* skal Georg giftes og har stor succes indenfor forretningslivet. Dette kan tolkes som et forvarsel om, at denne succes vil vende. Kafka mener nemlig selv, at jo mere der lykkes for ham jo værre må det hele ende. Denne antagelse mener han igen at få bekræftet af sin faders afvisende mine (Ibid:64). Kafka mener aldrig selv, at han er god nok, og denne manglen på selvtillid stammer, ifølge ham selv, fra hans opdragelse, hvor faderen hele tiden fik ham til at føle sig værdiløs:

Når jeg begyndte på noget som du ikke syntes om og du truede mig med fiasko, så var min ærefrygt for din mening stor nok til at fiaskoen dermed, om end måske først på et senere tidspunkt, var uundgåeligt. Jeg mistede tilliden til egen indsats (Kafka 1993:35).

Denne følelse om ikke at slå til sad dybt i Kafka både gennem hele hans skolegang og rent fysisk, hvor han så sin faders store, robuste krop som idealet, han slet ikke kunne leve op til.

Da Georg tror, han har opnået selvstændighed ift. faderen vender magtbalancen pludseligt, og faderen går fra at være svag til at blive dominerende. Dette sker, da Georg siger: "Bare rolig, du er godt dækket til" (Kafka 1998:74), hvor faderen farer op og siger, at Georg ikke kan dække ham til. Eksemplet illustrerer at Kafka ikke bare kan "dække" sin fader til, "gemme" ham væk og glemme ham. Hvilket er det, Georg hidtil har gjort, muligvis ubevidst. Dette kan ses som, at Kafka godt er klar over, at han er nødt til at forholde sig til sine følelser vedrørende sin fader, hvilket han både gør, når han skriver sine værker og i høj grad, når han skriver brevet til faderen. I *Dommen* har Georg, ifølge faderen, ikke nogen familiefølelse, da han vanhelliger sin moders minde ved forlovelsen med Frieda Brandenfeld og prøver at holde faderen tildækket i sengen. Kafka blev selv, som tidligere nævnt, anklaget af sin fader for at have mistet sin familiefølelse og det kan være det, som Georg bliver dømt for af sin fader. Kafka mener dog selv, at han har mange følelser for familien. De er bare oftest negative, da de hænger sammen med den indre frigørelse fra faderen, som aldrig blev fuldstændig. Frigørelse er heller ikke mulig for Georg, og han accepterer sin faders dom over ham.

Afslutningsvist i *Dommen* siger Georg lige inden hans død: "Kære far og mor, jeg har jo altid elsket jer" (Kafka 1998:50), hvilket viser, at han, på trods af faderens dom over ham, nærer kærlighed til sine forældre. Denne sidste udtalelse bliver nærmest til Georgs, noget korte, forsvarstale, men ingen hører den udover ham selv. På trods af alt, nærer Kafka også stadig kærlighed overfor sin fader. Han siger selv, at de sikkert kunne have været udmærkede venner, hvis ikke han havde været Kafkas fader: "(...) vi kunne være kommet udmærket ud af det med hinanden. Jeg ville være lykkelig for at have dig som ven (...) som far var du for stærk for mig (...)" (Kafka 1993:21).

Forvandlingen

Forholdet til arbejdet ses ligeledes som et tema i *Forvandlingen*. Da Gregor vågner op som bille, udviser han ikke nogen synderlig forundring omkring de bagvedliggende årsager til denne hændelse, men derimod er den primære følelse en frustration og bekymring over ikke at kunne komme på arbejde: "(...) før klokken er et kvarter over, må jeg bestemt være helt ude af sengen. For øvrigt kan der til den tid også komme nogen fra forretningen for at spørge efter mig, for forretningen åbner kl 7" (Kafka 1998:58). Selvom Gregor ikke er begejstret for sit job, udviser han i høj grad ansvar og om muligheden for at tage en sygedag, på trods af at han aldrig har gjort dette før, beskrives det, at: "Det ville ganske vist være yderst pinligt og mistænkeligt" (Ibid:55). Dette kan sættes i relation til Kafkas høje grad af arbejdsmæssige pligttopfyldelse. Gregor føler i *Forvandlingen*, at han skal arbejde for at mindske forældrenes gæld, da han føler, at han skylder sine forældre denne tjeneste. Gregor udtrykker, at det udelukkende er forældrenes skyld, at han ikke har sagt op (Ibid:54), og Kafka følte ligeså, at hans forældre havde stor indflydelse og magt over hans arbejdsliv.

Et andet centralt tema i *Forvandlingen* er Gregors forhold til sin egen krop. Gregors forvandling til en bille fremkalder ikke anden forundring end et enkelt "Hvad er der sket med mig?" (Kafka 1998:53). Gregor er blevet fremmedgjort i sin egen krop - fysisk forvandlet til en bille - men har bibeholdt sin sjæl, sin moral og sin ansvarfølelse over for både familien og sit arbejde. Gregor bliver forvandlet til stor overraskelse og ekstrem væmmelse for hele hans familie. Det ses gentagne gange i fortællingen, hvordan bl.a.

moderen bliver bange: "(...) sprang hun – der tilsyneladende var helt fordybet i sine egne tanker – pludselig i vejret, med armene strakt vidt op, med udspilede fingre og råbte: "Hjælp, for guds skyld hjælp!" (Ibid:69). Den centrale kropslige problematik ses endvidere tydeligt i Kafkas dagbøger. *Forvandlingen* blev skrevet i 1915, men allerede i tidligere år, bl.a. i 1910, udviste Kafka en udpræget optagethed af sin egen krop. Han noterer grundigt og detaljeret i sine dagbøger, hvornår han oplever smerter og udtrykker en fortvivelse over sin egen krop og fremtiden bundet til denne (Murray 2004:76). Kafka havde altså et meget ambivalent forhold til sin egen krop, hvilket udtrykkes i et dagbogsindlæg dateret den 4. maj 1913: "Hele tiden forestillingen om en bred slagterkniv der skyndsomst og med mekanisk regelmæssighed jager ind i mig fra siden og skærer ganske tynde tværsnit som næsten sammenrullede flyver af takket være det hurtige arbejde" (Kafka 2011:510). Kafka opfattede sin egen krop, sin "legemlige tilstand", som en forhindring for ham til at leve et normalt liv, for at han kunne dedikere sig fuldstændig til at udleve sine drømme, heriblandt at skrive (Ibid:263). Det samme ses tydeligt udtrykt i *Forvandlingen*, hvor forhindringen netop er Gregors kropslige forvandling.

Gregor føler generelt et meget stort ansvar overfor sin familie. Ved sin forvandling er han meget bekymret for familiens økonomiske situation, da det nu ikke er muligt for ham at forsørge dem mere. Familiemedlemmerne reagerer forskelligt på Gregors forvandling. Faderen reagerer meget voldsomt og raser mod sin søn, men er samtidig også ulykkelig over sønnens forvandling: "Faderen knyttede med et fjendsk udtryk sine næver som om han ville støde Gregor ind i hans værelse igen (...) skyggede med hænderne for sine øjne og græd, så hans vældige bryst skælvede"(Kafka 1998:66). Dette billede af en temperamentsfuld og fysisk stor fader, kan, ligesom i *Processen* og *Dommen*, ses som en afspejling af Kafkas egen fader.

Kafka boede det meste af sit liv hos sine forældre, ligesom Gregor gør i fortællingen. Efter Gregors forvandling savner han frihed til at kravle rundt. Dette kan ses som Kafkas ønske om, at gøre sig uafhængig af sin familie. Dette ønske udtrykker han bl.a. i brevet til F., da han skriver: "Jeg, der for det meste har været uselvstændig, har en uendelig længsel efter selvstændighed, uafhængighed, frihed til alle sider, hellere tage skyklapper på og gå

min vej til det yderste end det hjemlige kobbel skal danse rundt om mig og distrahere mit blik" (Kafka 2011:728). I *Forvandlingen*, ses dette ønske også, da Gregors søster vil give ham den omtalte frihed ved at fjerne møblerne. Dette er moderen ikke enig i, da de tomme vægge skær hende i hjertet, hvilket hun antager, Gregor også vil føle. Det modsatte er dog tilfældet, da han i virkeligheden ønsker "(...) at tingene skal fjernes, så han kan kravle frit rundt, men ved at høre hans moder sige, at han nok gerne vil beholde alt ved det gamle, ønsker han også dette" (Kafka 1998:84). Dette kan refereres til Kafkas eget liv, da han videre i brevet til F. skriver, at hver eneste ord, der veksles mellem ham og hans forældre bliver "(...) så nemt til en bjælke der flyver hen for fødderne af mig" (Kafka 2011:728). Forholdet til forældrene, og især moderen, er oftest baseret på misforståelse, på trods af moderens ønske om at gøre det så godt som muligt for Kafka. Et andet eksempel på dette ses i *Forvandlingen*, da faderen forsøger at gøre det af med sønnen, indtil moderen i sidste øjeblik beder ham om at skåne Gregors liv. Kafka ønskede, som redegjort for i analysen af *Processen*, at bryde med faderen, men hver gang forhindrede moderen det ved at udglatte tingene. Det lykkedes derfor først Kafka at bryde med faderen i den sidste periode af sit liv, hvor han flyttede til Berlin med Dora Dymant (Brod 1968:176).

Søsteren er i fortællingen den, der står Gregor nærmest, hvilket fremgår af citatet: "Kun hans søster vedblev stadigvæk at stå Gregor nær" (Kafka 1998:78). Dette ses ligeledes i Kafkas eget liv, da Brod skriver, at Kafka ikke havde megen kontakt med søstrene i hans barndom. Først senere, da Kafka blev syg, nærmede hans yngste søster, Ottla, sig ham, og blev et af de mennesker, der stod ham allernærmest (Brod 1968:14). Et andet eksempel på Kafkas nære forhold til Ottla afspejles også i *Forvandlingen*, da der står: "For i et rum, hvor Gregor helt alene beherskede de tomme vægge, ville velsagtens intet menneske med undtagelse af Grete nogensinde vove sig ind" (Kafka 1998:85). Her ses det, at hun er et af de få mennesker, der tør nærme sig ham, hvilket også var tilfældet i Kafkas eget liv, da hun, efter hans sygdom var fast besluttet på at nå ind til ham (Brod 1968:14). Dette bliver ligeledes tydeliggjort i *Forvandlingen*, da hun, modsat moderen, ønsker at fjerne møblerne, så han kan bevæge sig frit. Det er i sidste ende også hende, der giver ham "dommen" og

erklærer, at de må skille sig af med ham, hvilket igen kan ses ift. Kafkas liv, da han netop ønskede at frigøre sig fra familien.

Kafka var, som tidligere nævnt, meget forskellig fra sin fader, og han følte en hvis grad af fremmedgjorthed overfor sin familie (Kafka 2011:728). I løbet af *Forvandlingen* bliver Gregor også mere og mere fremmedgjort ift. sin familie. Der sker også en forandring hos andre familiemedlemmer, bl.a. faderen. Førhen var faderen meget svag og ofte sengeliggende, men efter Gregors forvandling overtager hans fader rollen som hovedforsørgeren i familien. Dette gør ham overflødig, da han i stedet bliver en belastning. Gregors fremmedgørelse ses også, da søsteren omtaler Gregor som "det" og dermed ikke ser ham som et menneske længere, hvilket betyder, at fremmedgørelsen mellem Gregor og resten af familien er fuldstændig. Efter Gregors død virker familiemedlemmerne også tættere på hinanden, da de alle tre sammen forlader lejligheden og kører ud i det fri. Hermed forlader de også Gregor og kan nu fortsætte deres familieliv sammen.

Dobbeltheden i Gregors bekymring for sin familie, samtidig med at han vil løsrive sig fra dem, ses også afspejlet i Kafkas eget liv. I et brev til F. skriver Kafka, at han føler sig bedraget af dem uden dog at kunne gøre oprør mod, hvad Kafka beskriver som naturlovene, uden at det virker forrykt (Ibid:229). Han skriver samtidig, at "(...) jeg bogstavelig talt står overfor min familie og ustandseligt svinger knivene (...) for hele tiden og samtidig at såre og forsvare familien" (Ibid:730f).

Diskussion af den biografiske metode

Den anvendte metode i ovenstående analyse præsenterer en række problematikker. Det kan være problematisk at foretage en så direkte sammenligning mellem eksempelvis fiktive karakterer i Kafkas værker og personer i Kafkas liv. Det er vigtigt at bemærke, at ikke alle aspekter af en tekst kan inddrages i en biografisk analyse, da man oftest må anskue teksten fra et specifikt perspektiv – med forfatterens liv in mente – og dette udelukker givetvis mange interessante resultater i en analyse. En anden relevant overvejelse at gøre sig i forbindelse med den biografiske analyse er, at det kan tænkes at

forfatteren har forestillet sig sit værk som autonomt og selvstændigt. Der kan herimod argumenteres for, at et givent værk altid vil indeholde selvbiografiske elementer, da en forfatter altid vil forfatte et værk ud fra sit eget standpunkt i en eller anden grad. Især Kafka er en interessant forfatter at anvende i en biografisk analyse, da der, som i den ovenstående analyse, netop er mange identificerbare ligheder og tematikker i Kafkas virkelige liv og hans fiktive værker. Det er endvidere interessant at foretage en biografisk analyse på Kafkas værker, da de aldrig blev færdigskrevet. Det er derfor oplagt at bruge Kafkas dagbøger, da mange af de centrale tematikker i værkerne også ses udtrykt deri. Et andet argument for at det er relevant at foretage en biografisk analyse er også, at mange af Kafkas værker indeholder samme tematikker, heriblandt skyld, undertrykkelse og menneskelige relationer.

Delkonklusion

Mange biografiske elementer er gennemgående i Kafkas fortællinger. Fortællingerne samt *Processen* bærer i høj grad præg af problematiske relationer mennesker imellem.

I de analyserede værker er hovedpersonernes relationer til kvinder forskellige. I *Dommen* er Georg lykkelig forlovet, men på trods af dette vælger han at lytte til faderens dom og tage sit eget liv. I *Forvandlingen* skildres der ingen romantiske relationer til kvinder, og i *Processen* er K. ikke i stand til at binde sig til nogle af kvinderne. Kafka havde ligeledes svært ved at forpligtige sig til et ægteskab, da han til dels anså det som en hindring for sit skriveri, og anså det som faderens område, som han ikke ønskede at betræde. I både *Processen* og *Forvandlingen* ses Kafkas ambivalente forhold til moderen gennem henholdsvis fru Grubach og fru Samsa.

Centralt for fortællingerne er forholdet til arbejde. Generelt er hovedpersonerne yderst pligtopyldende, ligesom Kafka var det på sit arbejde i forsikringsbranchen. I *Dommen* er Georg succesfuld butiksindehaver i et familieforetagende, i *Forvandlingen* er Gregor handelsrejsende og meget dedikeret til sit arbejde. Ligeledes ses samme tematik i *Processen*, hvor K. prioriterer sit arbejdsliv højere end noget andet, heriblandt sin proces og

sin familie. Fælles for dem alle er, at de forsømmer indre pligter og prioriterer ydre pligter i form af arbejde. Kafka oplevede samme splittelse mellem indre og ydre pligter og var ikke i stand til at forene dem.

I *Dommen*, *Forvandlingen* og *Processen* er der en konflikt mellem fader og søn, eller familie og søn. Kafka oplevede selv denne konflikt med sin egen fader, hvilket kulminerede i det 60-sider lange brev, der kan opfattes som et opgør med sin dominerende fader. En eller samme form for frigørelse ses i både *Forvandlingen*, *Dommen* og *Processen*. I alle værkerne er der en tendens til, at individet skildres som undertrykt af en højerestående magt eller system. I *Processen* er K. undertrykt af retsvæsenet, der kan fortolkes som værende et psykisk retsvæsen, et indre retsvæsen, hvilket kan sættes i relation til Kafkas fader. I *Dommen* udfører Georg selv faderens dom, nemlig at tage livet af sig selv. I *Forvandlingen* forsøger faderen at slå sønnen ihjel og er, sammen med søsteren, medskyldige i Gregors død.

Eksistentialistisk analyse

Introduktion til eksistentiel analyse

Denne analysedel vil blive foretaget med et eksistensfilosofisk udgangspunkt, hvor der vil blive gjort brug af Kierkegaards to personlighedstyper, etikeren og æstetikerens. Med disse personlighedstyper i fokus vil der blive lagt vægt på nogle af de samme tematikker, som benyttet i den biografiske analysedel, blandt andre: pligt og arbejde, forhold til kvinder, samt skyld og retfærdighed. Det er dog ikke alle tematikker, der har relevans for den eksistentielle analyse af *Processen* og fortællingerne: *Dommen* og *Forvandlingen*. På trods af dette, er hver tematik med til at danne et helhedsindtryk af, hvordan den æstetiske og etiske livsanskuelse kommer til udtryk gennem hovedpersonernes handlinger. I forbindelse med analysen vil det blive klargjort hvorvidt, der forefindes en splittelse hos Kafkas hovedpersoner.

K.s forhold til kvinder: K.s forhold til kvinder vil blive analyseret ud fra en forståelse af, at æstetikerens besidder dyriske træk, hvilket kan sammenholdes med Kafkas

fremstilling af kvinder som et bytte. Ydermere lægges der vægt på K.s manipulation af kvinder, og hvorvidt han gør dette for egen vindings skyld.

K.s forhold til pligt og arbejde: Gennem *Processen* gives et indtryk af, at K.s arbejdsmoral og syn på arbejde er knyttet til både etiske og æstetiske træk. Han sætter en stor ære i at udføre sit arbejde korrekt og være en god arbejdskraft samtidig med, at han finder stor nydelse i den status hans arbejde i banken, giver ham.

Processen

K.s forhold til kvinder

En af de kvinder, der bliver præsenteret som havende personlig betydning for K., er Elsa. Elsa omtales implicit som en kvinde, der tilfredsstiller K.s seksuelle behov, og som han besøger med en uges mellemrum (Kafka 2012:24). Indtil dette punkt virker K.s forhold til kvinder som værende meget ligegyldigt, da hans korte omtale vedrørende Elsa ikke indeholder noget spor af lidenskab. Efter K.s arrestation får man et nyt indblik i hans forhold til det modsatte køn, da læseren bliver introduceret til frk. Bürstner, som K. virker mere interesseret i. For læseren bliver dette tydeliggjort ved K.s vredesudbrud over fru Grubach, der sætter frk. Bürstner i et dårligt lys, jf. biografisk analyse om forholdet til kvinder. Dette afspejler hans interesse for hende og samtidig kan vredesudbruddet tolkes som udtryk for jalousi (Ibid:28). Valget af ordet renhed under hans udbrud kan være en reference til den kristelige opfattelse af, at en kvinde skal forblive "ren" indtil hun giftes. K. kan derfor ses som værende dobbeltmoralisk, i og med han mener, at en kvinde kun bør have én mand, mens at det for ham er ligegyldigt, om han har flere. Denne tankegang gør ham mere æstetisk end etisk, da det, ifølge den æstetiske livsanskuelse, er ligegyldigt hvem man vælger, idet der altid vil være en ny og mere spændende person om hjørnet (Thielst 1995:139f).

Da K. senere samme aften, undskylder for ulejligheden ved brugen af hendes værelse, dukker der et tydeligere eksempel op for det æstetiske hos K., hvor han giver efter for sine mere dyriske følelser:

”Jeg kommer nu,“ sagde K., skyndte sig frem, greb hende, kyssede hende på munden og så over hele ansigtet, som et tørstigt dyr med tungen jager hen over det endelige fundne kildevand. Til sidst kyssede han hende på halsen, hvor strubehovedet sidder, og dér lod han læberne ligge længe (Kafka 2005:36).

Citatet underbygger K. som æstetiker, da han opfatter frk. Bürstner som et bytte og lader sine sanser få frit løb, hvilket er et kendetegn for æstetikeren, da æstetikeren baserer sit liv på sanseligheden. Grunden til K.s udbrud og ”overfald” skyldes at han pirres af hende. Hun fortæller nemlig K. om sit nye arbejde, hos en advokat, der kunne hjælpe ham i hans proces (Ibid:33). Nyheden giver ham hermed en større mulighed for hurtigt at komme igennem sin proces, hvilket han efterstræber. På den måde udnytter han hendes forbindelser, hvilket er et kendetegn for æstetikeren, da Kierkegaard skriver: ”Nydelsen lægger i forestillingen om hvad man nyder. Og nydelsen lægger i at få sin vilje” (Kierkegaard 2006:33f). Frk. Bürstner kan dermed give en nydelse, som indfrier hans vilje om at slippe af med processen.

I et andet forsøg på at få afsluttet processen opsøger han undersøgelseskommissionen, men finder kun retsbetjentens kone, hvilken han har et ambivalent forhold til. Dette skyldes, at K. påtager sig den etiske holdning, at en kvinde kun bør have én mand. K. udtrykker det således: ”Jeg er ikke så forundret over stuen, sagde K. og så vredt på hende, men mere over at de er gift” (Kafka 2012:57), da hun, ifølge K., som nævnt i den biografiske analysedel, ugen forinden havde haft intimt samvær med studenten under procesforhøret, hvilket vækker forargelse hos K., da han erfarer, at hun er gift. Hun følger hermed ikke den etiske tankegang om ægteskab, og K. udviser derfor en bedrevidende opførelse overfor hende. Han har dog ikke belæg for denne kritik, da K. selv følger den æstetiske livsanskuelse mht. hans privatliv. Hans overlegenhed forsvinder imidlertid langsomt, da K. får kendskab til, at hun er værtinde ved retsmøderne, kender undersøgelsesdommeren og har adgang til lovbøgerne, hvilket kan give ham en større indsigt i processens forløb. Han er under hele seancen æstetisk i hans valg, men besidder stadig etiske træk i form af bedrevidenhed, som også ses i etikerenes karakteristik af æstetikeren, da K. føler sig bedre end hende: ”Det er altså det hele, tænkte K., hun byder sig over for mig, hun er fordærvet som alle andre her omkring, hun har fået nok af rettens embedsmænd, (...) og tager derfor imod enhver

tilfældig fremmed og komplimenterer ham for hans øjne" (Ibid:59). Hans æstetiske karakter kommer bl.a. til udtryk gennem hendes berøringer af ham, hvor han nyder hendes kærtegn: "(...)"Det er jo så modbydeligt her," sagde hun efter en pause og greb K.s hånd. "Tror De, at det vil lykkes Dem at opnå en forbedring?" K. smilede og drejede sin hånd lidt i hendes bløde hænder" (Ibid:58). Idet hun lægger op til ham, vækker det en sansning i ham, og hun vil på den måde efterleve hans krav, eftersom hun får sin vilje af nydelse: "(...) "men desuden også, fordi De også kan hjælpe mig." "Hvordan skulle jeg dog kunne det?" spurgte kvinden. "Ved at De for eksempel viser mig bøgerne dér på bordet." "Jamen gerne da," udbrød kvinden(...) " (Ibid:58). K. har dermed, ved at lade sig forføre af retsbetjentens kone, fået lejlighed til at se i lovebøgerne, og hermed brugt hende for egen vindings skyld, ligesom hun har brugt ham. Lovebøgerne havde dog ingen indvirkning på K.s proces, og han vender tilbage til hans mere arrogante holdning, hvilket afspejler den etiske bedrevenhed: "(...) "Jeg tror ikke, at De kan hjælpe mig," sagde han, "for virkelig at hjælpe mig måtte man have forbindelser til høje embedsmænd. Men De kender utvivlsomt kun de lave funktionærer, som driver omkring her i massevis" (Ibid:59). Fra det svage etiske træk bevæger han sig endnu en gang over i en æstetisk tankegang, hvor han igen danner jalousi-lignende træk og får en trang til at besidde hende, da studenten fører hende bort:

Så kunne der engang ske det, at undersøgelsesdommeren efter møjsommeligt arbejde med lønrapporterne om K. sent om natten fandt kvindens seng tom. Og tom, fordi hun tilhørte K. (...) den mørke kjole af groft, tæt stof, helt og holdent kun tilhørte K (Ibid:63f).

K. har dermed tilbøjelighed til at skifte frem og tilbage mellem de to personlighedstyper. K. er primært æstetisk, da han finder nydelse i at udnytte kvinderne, hvilket overskygger de få etiske elementer. Dette gør ham hermed mere æstetisk, end etisk, men der forekommer dog stadig en splittelse.

Advokat Hulds plejerske, Leni, er ligeledes en vigtig kvinde i K.s liv. Fra begyndelsen føler K. sig draget af hende, hvilket forstærkes, da hun indvier ham i sin viden om

retssystemet. Her ses ligeledes K.s æstetiske træk, i og med han bliver tiltrukket af hende og hendes forbindelser. Leni lader sig nemt overtale til at give K. brugbare informationer vedrørende processen. Han får i starten af samtalen udelukkende utilfredsstillende informationer, da Leni kun har kendskab til en lavt rangeret undersøgelsesdommer, hvilket resulterer i en afvisende attitude fra K.s side. Afvisningen afholder ikke Leni fra at prøve at forføre ham ved at give ham brugbare informationer: "(...) denne domstol kan man jo ikke forsvare sig mod, men må aflægge sin tilståelse. Aflæg dog tilståelse ved første givne lejlighed. Først da findes der en mulighed for at smutte væk, først da" (Kafka 2012:117). Dette er ny information for K., og han giver hende en "belønning" ved at løfte hende op på sit skød, så hun kan tage ham i sine arme. Leni bliver dermed til endnu et bytte i K.s jagt på at blive frigjort fra sin proces.

Senere i K.s proces møder han præsten, som kommenterer på hans forhold til kvinder. Præsten anser hans æstetiske forhold til dem som værende falske og dermed ikke den rigtige hjælp i hans proces. K. anerkender præstens ord ved at sige, at han delvist har ret. Til gengæld forsvarer han også sine valg ved at sige, at kvinderne har stor magt og ved hjælp af deres indsigt, kunne de og K. måske opnå frifindelse i hans proces. Han mener desuden, at metoden især vil have indvirkning på denne ret, da han anser at alle indenfor retssystemet, er kvindejægere (Kafka 2012:226f). K.s pointe er således, at alle inden for dette retsvæsen lader sig styre af deres dyriske sanseligheder, og han bør derfor heller ikke føle sig skyldig i hans æstetiske valg af liv. Der kan dermed argumenteres for, at K.s privatliv primært er æstetisk, da han i sin søgen efter at slippe af med processen hele tiden søger nye græsgange og dermed danner flere overfladiske forhold til flere forskellige kvinder.

Det er dog ikke kun kvinderne, K. udnytter. Man kan argumentere for, at K. udnytter alle, der kan gavne hans proces. Det er personer som advokaten, købmand Block og fabrikanten. For K. er første møde med en af bankens kunder, fabrikanten, uinteressant, da det kun omhandler forretningsmæssige anliggender. Da han til gengæld vender tilbage til K., efter at have været inde hos stedfortræderen, afslører han sit kendskab til K.s proces, hvorefter han straks bliver mere nærværende og fattet (Ibid:145). K. bliver dog hurtig skuffet over

hans hjælp og mister derved interessen, hvilket underbygger hans æstetiske karakter. Advokaten bliver ligeledes udnyttet af K., som en brik i et spil om at få en afslutning på processen. Advokaten er således brugbar for K., så længe han føler advokaten gør en indsats for hans sag og kan give ham de nødvendige informationer. Da K. ikke længere anser ham som nødvendig, afskediger han ham. Block er også en brik i hans spil, men har samtidig en følelsesmæssig påvirkning på ham. K.s første reaktion på Block er jalousi og vrede, da han antager, at Block har et forhold til Leni (Ibid:179f). Hans syn på Block bliver ikke bedre, da han udspørger ham om hans kendskab til retten:

(...) "Kender De ham?" spurgte han og pegede med pegefingern opad. Købmanden løftet lyset (...) "Det er en dommer." "En høj dommer?" spurgte K. (...) "Det er en høj dommer," sagde han. "De har ikke megen indsigt," sagde K. "Blandt de lave undersøgelsesdommere er han den laveste (Ibid:180).

Idet Block fra begyndelsen har "taget" Leni fra ham, og samtidig ikke kan bidrage til hans proces, bliver K. mere og mere frustreret over situationen, hvilket han lader gå ud over Block. K. er dog ihærdig efter mere viden og vælger derfor at spørge ind til hans proces i stedet. K.s ihærdighed betaler sig, og han får en ny indsigt i sin proces. Blocks fortælling fjerner samtidig hans jalousi til Leni, men da hun vender tilbage genkaldes disse følelser, og han mister igen interessen for ham:

K. betragtede ham længe; det første indtryk, han havde fået af købmanden, havde måske alligevel været det rigtige; erfaringer havde han, thi hans proces havde allerede været længe (...) Pludselig kunne K. ikke længere holde synet af købmanden ud. "læg ham dog i seng!" råbte han til Leni (Ibid:195).

K.s skiftende sindstilstand af at være interesseret, jaloux og ligeglad afspejler dermed det æstetiske, men han er dog ikke den eneste med æstetisk livsførelse.

Leni er ligeledes en meget æstetisk person og meget flyvsk i sine handlinger. Hun er en livsnnyder, som følger sine sanser, og K. kan dermed ikke undgå at blive tiltrukket af hende, ligesom alle andre heller ikke kan: "(...)Leni finder de fleste anklagede smukke. Hun

hænger sig på alle, elsker alle, synes ganske vist også at blive elsket af alle(...)", siger advokaten (Ibid:197).

Generelt optræder alle kvinderne i bogen som æstetiske. Frk. Bürstner er æstetiker, idet hun er en livsnnyder og har forhold til flere mænd på en gang, men har samtidig etiske træk, da en beskrivelse af hendes personlige egenskaber ville lyde: "(...) "hun er god, en kær pige, venlig, ordentlig, punktlig, arbejdsom, jeg sætter stor pris på det alt sammen!(...)" (Ibid:28). Retsbetjentens kone har ligeledes både etiske og æstetiske træk, da hun efter egen mening, ser det som hendes pligt at efterleve studenten og undersøgelsesdommerens tilnærmelser af hensyn til hendes mands job og bolig: "(...) dette arbejde er jo kun min pligt, og det er det, min mand får sin betaling for" (Ibid:62). Hendes æstetiske træk er dog mere dominerende, idet hun nyder opmærksomheden fra de forskellige mænd og heller ikke er sen til at kaste sig over et nyt "offer": "(...) hun byder sig over for mig, hun er fordærvet som alle andre her omkring, hun har fået nok af rettens embedsmænd, hvad man jo godt kan forstå, og tager derfor imod enhver tilfældig fremmed og komplimenterer ham for hans øjne"(Ibid:59). Følgelig kan det konstateres, at frk. Bürstner og retsbetjentens kone ligeledes besidder en splittelse mellem deres æstetiske og etiske personlighed grundet deres adfærd.

K. er først og fremmest æstetisk i sin livsførelse, da han grundlæggende forfører og lader sig forføre til egen fordel. Han opfylder dermed, især kvindernes, behov og nydelsesmomenter for at få sin vilje. Hans forhold til kvinderne er desuden baseret på det umiddelbare og rummer en dyrisk sanselighed, hvor han anser dem som et bytte. Desuden er han flygtig i sine kontakter, hvilket lægger sig til den rastløse æstetiker og gør hans forhold meget overfladiske. Han søger dermed hele tiden nye bekendtskaber for at få en større indsigt i sin proces. K. har kun få etiske træk, der bl.a. indebærer, at kvinden kun skal tilhøre én mand. Desuden har han til tider en bedrevidenhed, som gør ham nedladende over for de æstetiske karakterer. Splittelsen er dermed ikke et centralt element i hans forhold til kvinder, da det tydeligt bærer præg af en æstetisk tilværelse med kun få etiske momenter.

Pligt og arbejde

Da K. bliver arresteret oplever han det meget absurde retssystem, da han får fortalt at på trods af arrestationen, skal han fortsat tage på arbejde (Kafka 2012:22), samt at det anbefales at rettergangen foregår om søndagen eller om natten, i og med retssagen ikke må gå hen og forstyrre hans fremtidige arbejde (Ibid:31). Dette absurde scenarie viser i sin klarhed, hvordan den etiske livsanskuelse i systemet spiller ind, da det forventes, at K. kan være en god arbejdskraft og samfundsborger, mens processen står på. K. oplever ikke dette som en hindring i starten, hvor han opfatter processen som en kortvarig affære, der vil ende til hans fordel, takket være hans arbejdsmoral:

Foreløbig var der ganske vist ingen grund til overdrevne bekymringer. Han havde forstået at arbejde sig op til sin høje stilling i banken på forholdsvis kort tid og, anerkendt af alle, at holde sig denne stilling, han behøvede kun at lade disse evner, som havde gjort det muligt for ham, komme processen en smule til gode, så var der ingen tvivl om, at det måtte ende godt (Ibid:135f).

K. rationaliserer processen ved at sammenligne den med hans arbejde. På den måde kan han overkomme noget, for ham, uhåndgribeligt ved at gøre det håndgribeligt i form af at relatere til noget han forstår, nemlig arbejdet og den stolthed, der deri ligger.

Arbejdet fungerer som en etisk pligt for K.. En pligt som indebærer et ansvar over for hans arbejdsgiver såvel som over for ham selv i arbejdsøjemed. Han har formået at avancere til en velanset stilling, men dette trues af direktørens stedfortræder, som bl.a. overtager dele af K.s kundekreds (Ibid:149f), hvilket udløser en magtkamp imellem dem. Endnu engang ses det, hvordan K. sætter en stor ære i hans erhverv, da han omtaler, hvordan han vil straffe direktørens stedfortræder efter processens afslutning (Ibid:150). Det er for K. essentielt at vise direktørens stedfortræder, at han besidder overskud og kan klare sit arbejde til perfektion (Ibid:263). Gennem dette håber han på at kunne vise ham, at han ikke er gået i stå. Dog ser det nærmere ud som om, at K. prøver at overbevise sig selv om, at han stadig er i stand til at udføre sit arbejde og dermed kan bibeholde den identitet, han har opbygget gennem arbejdet. Der kan argumenteres for, at K. opfatter sig selv som værende identitetsløs uden sit arbejde i banken, da hans identitet netop tager udgangspunkt i hans

arbejde. Det går ham derfor på, at han i løbet af processen gradvist bliver mere åndsfraværende på arbejdet, og derfor føler hans stilling er truet. Dette kommer bl.a. til udtryk under hans besøg hos Titorelli, hvor snakken falder på hans malerier, og om hvordan dommerne vil males som de gamle store dommere, hvilket betyder at Titorellis stilling er sikret i fremtiden (Ibid:163). Dette finder K. misundelsesværdigt, da hans egen stilling i banken bliver truet af stedfortræderen. Der kan derfor argumenteres for, at selvom K.s arbejdsmoral kan forekomme etisk, virker han samtidig meget æstetisk, da hans liv i høj grad kun beror sig på arbejdet og at han ikke har valgt det absolutte, hvilket bliver tydeliggjort ved den angst, der optræder, når han er i problemer med arbejdet.

K. lever meget højt på sin status i banken, en status han ønsker at beholde efter processen. Denne æstetiske tilgang ved at bero alt på ét talent gør, at K. bruger al energi på at opretholde denne oparbejdede status og samtidig optræder arrogant i visse sammenhænge: "Han følte sig fri, som man ellers kun er det, når man taler med lavere placerede mennesker i det fremmede (...)" (Ibid:180). Denne stolthed og arrogance krakelerer, da han er nødsaget til at forholde sig til processen. Hans arbejdsopgaver hober sig op, og han tør ikke forlade banken i arbejdstiden af frygt for at miste sit job. Han takker dog alligevel ja til arbejdsopgaver udenfor banken såsom at vise den italienske handelsmand rundt i domkirken for ikke at vise sin angst for at blive fyret over for de overordnede i banken. At han er villig til dette, viser hvor æstetisk hans opfattelse af forholdet mellem ham og hans arbejde er. Han er gennem sit arbejde nødt til at præstere for at føle sig "hel", og når dette går imod ham, er der en tydelig irritation at spore:

(...) undertiden blev han så rasende på italieneren, som forårsagede hele dette besvær, at han begravede ordbogen under papirer i den faste hensigt ikke at forberede sig mere, men så indså han, at han alligevel ikke kunne gå tavs frem og tilbage med italieneren foran kunstværkerne i domkirken og tog med endnu større raseri ordbogen frem igen (Ibid:218).

Hans ihærdighed og pligt ift. arbejdet ses igennem hans irritation, som opstår, da han føler, at han spilder sin tid på det aktuelle arbejde. Derudover kan, der argumenteres for, at der også er en skyldfølelse forbundet med det faktum, at han ikke udfører sit arbejde på en

ordentlig og hensigtsmæssig måde, da han har problemer med hukommelsen og det italienske sprog, samt at han, ifølge ham selv, kunne bruge tiden mere fornuftigt. Det ses derfor også, at han gerne vil tilbage i banken hurtigst muligt, da italieneren aldrig dukker op i kirken.

Processen bliver fra K.s side ikke taget alvorligt, da den i starten af forløbet virker uhåndgribelig og fremmed, men også da han vægter sit arbejde højest. Dette er grunden til, at K. først bliver klar over situationens alvor, da advokaten ikke har indleveret K.s indlæg og onkelen har gjort sit indtog: "Men nu havde onkelen allerede slæbt ham med til advokaten, hensyn til familien spillede ind; hans stilling var ikke længere fuldstændig uafhængig af processens forløb (...)" (Ibid:135). Da han indser, at disse personlige omstændigheder kan lide under udfaldet af processen, er han nødt til at reagere, især da hans stilling ikke er sikker. Da K.s status og æstetiske forhold til arbejde er truet, hvilket også indbefatter hans liv, er han nødt til at holde sig selv oppe for at undgå en personlig krise. Han beslutter derfor selv at skrive indlægget, men han kan ikke slippe sit arbejde:

(...) indlægget skulle skrives. Hvis han ikke fik tid til det på kontoret, hvad der var meget sandsynligt, så måtte han lave det derhjemme og natterne. Hvis hellere ikke natterne kunne slå til, så måtte han tage ferie.(...) K. havde brug for alle tanker til sit arbejde, da hver time, hvor han stadig var på vej op og allerede udgjorde en trussel mod direktørens stedfortræder(...) (Ibid:137f).

K. ønsker at forbedre sine muligheder ift. processen og har fået en mulighed for at ændre udfaldet af denne, men det vanskeliggøres af hans konstant paranoide tanker vedrørende sit arbejde og direktørens stedfortræder. Han når derfor ikke at udfærdige indlægget, hvilket kan tolkes som en prioritering af arbejde frem for processen. Dette ses ligeledes, da han vælger at gå fra præsten i kirken med forklaringen: "Javist, jeg er nødt til at gå. Jeg er prokurist i en bank, man venter på mig" (Ibid:237). K. indser ikke alvoren af dette møde, og hvordan det kan hjælpe ham, da han kun har for øje, at skynde sig til banken da pligten kalder.

I mange af K.s beslutninger bliver arbejdet fundamentalt for udfaldet. Pga. dette opstår der en splittelse i K.s selv, da han har svært ved at vælge mellem processen og arbejdet. K. bruger arbejdet som en forsvarsmekanisme, så han derved kan undgå at træffe et valg. Han ved, at processen er en alvorlig sag, men hans æstetiske træk gør, at han vender tilbage til arbejdet. Han fokuserer på det talent, han har, og samtidig har inkorporeret som en stor del af hans personlighed, hvilket gør det til en svær opgave at slippe arbejdet i banken. Han glemmer derved, at han har pligter og ansvar overfor sig selv. Hans privatliv bliver forsømt, hvilket bliver tydeliggjort ved, at man ikke får fortalt om nogen venskaber, hvilket er påfaldende. Dette kan tyde på et æstetisk liv, hvorved venskab bliver anset som farligt, men dette er dog svært at konkludere ud fra.

K. lægger i sit arbejdsregi vægt på visse etiske anskuelser, da han føler en pligt og et ansvar for at fuldføre sine arbejdsopgaver på en fyldestgørende måde. Det er en vigtighed for ham, som han sætter meget højt og som ligger dybt i ham. Dette er dog problematisk, da han ikke vælger det absolutte og ikke ser indad og derfor står tilbage med ét talent - arbejdet. Derved bliver hans valg æstetisk, da hans arbejde er blevet hans identitet, som han er nødsaget til at vedligeholde gennem hårdt arbejde. K. forekommer altså både æstetisk såvel som etisk, da han overordnet har en æstetisk livsanskuelse men samtidig indebærer etiske træk.

Fortællingerne

Introduktion til fortællingerne

I *Dommen* kan det diskuteres hvorvidt Georg eller faderen taler sandt, da historiens fortæller forholder sig neutral. Dette er værd at nævne, i og med det kan resultere i flere fortolkningsmuligheder.

Der vil i denne analyse fokuseres på tematikkerne: forhold til kvinder, pligt og arbejde samt skyld og retfærdighed. I *Forvandlingen* vil der udelukkende tages udgangspunkt i to ud af de tre tematikker. Der vil ikke blive fokuseret på forholdet til kvinder, da dette ikke har relevans for netop denne fortælling. Dette bunder i, at Gregors forhold til kvinder er en familiær relation og ikke erotisk, hvilket er gennemgående for den øvrige empiri.

Dommen

Forhold til kvinder

I forbindelse med Georgs handlinger og kvindesyn, samt syn på ægteskab, er han hovedsageligt æstetisk, men han har samtidig også få etiske træk. I brevet til vennen i Petersborg skriver Georg, at han mener vennen vil få sig en god veninde i hans forlovede. Han mener ligeledes, at hvis vennen er en god ven, vil han kunne glæde sig på Georgs vegne på trods af, at han har ventet med at fortælle ham om forlovelsen (Kafka 1998:42ff).

Her ses det etiske i Georg, i og med han har en ven og er forlovet, hvilket æstetikerens tager afstand fra. Georg fremstår her som etiker, da han værdsætter forlovelsen, som er den ægte kærlighed. Faderen mener Georg kun så kvinden "(...) fordi hun har løftet op i skørterne sådan og sådan og sådan, har du nærmet dig hende, og for uforstyrret at kunne tilfredsstille dig hos hende, har du skændet vor moders minde, svigtet din ven og puttet din far i seng for at forhindre ham i at røre sig" (Ibid:48). Faderen ser forholdet som et overfladisk forhold, da han ikke mener, der er nogen dybde i forholdet. Dette kommer til udtryk ved, at Georg kun er blevet forlovet med kvinden, da hun var villig, og han kun ser det ydre. Her ses æstetiske træk ved Georg, da han har valgt denne kvinde på et overfladisk grundlag. Faderen understøtter dette ved senere hen at sige, at Georg klynger sig fast til sin forlovede og er derfor ikke selvstændig. Ydermere siger faderen, at

han let kan feje hende væk. Dette viser faderens syn på forholdet og forlovelsen, hvilket ikke deles af Georg (Ibid:48f). Faderen ser det, som tidligere nævnt, som et overfladisk forhold, der let kan gå i stykker og kun er baseret på ydre, æstetiske grunde. Georg har kun øje for sin forlovede, hvilket stemmer overens med æstetikerens opfattelse af forlovelse, da denne mener, det således er en tåbelig forelskelse. Derudover bebrejder faderen Georg for at være umoden i sine beslutninger og handlinger, hvilket kan sammenholdes med hans syn på Georgs forlovelse. Faderen mener, at der skal ske alvorlige ting i Georgs liv før han bliver modnet, hvilket han er utilfreds med. Dette skyldes, at de mennesker, der står ham nærmest, kommer ud for noget tragisk. Her benytter faderen eksempler som moderens død, vennens forfald i Rusland og faderens egen tilstand for at underbygge denne påstand. Her ses igen æstetiske træk, da Georg er egoistisk og uopmærksom på sin omverden, og kun har øje for sit eget liv, sin egen lykke eller ulykke.

Ift. kvinder er Georg altså hovedsageligt æstetisk, særligt hvis der ses på faderens udsagn om ham, dog ikke ud fra hans eget synspunkt, da han ikke ser det som frihedsberøvende at være forlovet. Denne hovedsageligt æstetiske tilgang til kvinder ses til en vis grad også i Georgs indstilling til pligt og arbejde.

Pligt og arbejde

Georg forstår ikke vennens tanker vedrørende arbejde og hans prioritering af dette. Han mener at vennen slider sig selv op uden et formål, da Georg ikke ser arbejdet som en pligt. Dette er et karakteristisk træk hos æstetikerens, da denne mener, at arbejde er kedsommeligt. Han mener, at vennens liv er gået i stå, da han arbejder så meget, som han gør uden nogen særlig økonomisk fortjeneste (Ibid:39).

Georg vægter arbejde og pligt højt, men samtidig vægter han også sin forlovelse højt, hvilket er to aspekter etikeren værdsætter. Efter overtagelsen af faderens forretning får han omsætningen til at stige markant og opnår derved stor succes (Ibid:41). Georg er nødt til at lægge hårdt arbejde i forretningen, hvilket betyder, at der opstår en pligt ift., at få forretningen til at løbe rundt og bibeholde denne omsætning. Faderen mener dog, at Georg har skubbet ham væk, og at det er hans egen fortjeneste, at der er sket en markant stigning af omsætningen i forretningen. Han mener ligeledes, at Georg blot har nydt godt af disse

forretninger faderen har foretaget. Ud fra faderens synspunkt er Georg æstetisk i sin indstilling til og udførelsen af arbejdet, da han ikke ser det som en pligt at arbejde, men lever højt på faderens hårde arbejde og nyder godt af udbyttet, "Og min søn gik i jubel gennem verden, afsluttede forretninger, som jeg havde forberedt, slog kolbøtter af fornøjelse og sin far gik han forbi med en hædersmands tillukkede mine" (Ibid:48). Arbejdet, ud fra et æstetisk synspunkt, er en dræbende ting, og livet er ikke til for at arbejde, men for at more sig, hvilket, ifølge faderen, er, hvad Georg gør. Han nyder udbyttet og går legende igennem livet, han morer sig.

Da Georg hjælper sin fader af med tøjet og ser de beskidte underbukser, går det op for ham, at det har været, og stadig er, hans pligt at passe faderen, hvilket han ikke har formået at fuldføre (Ibid:46). Det etiske ligger i pligten, da det for en etiker er noget af det vigtigste at have med sig i livet. Georg indser denne pligt og beslutter sig i øjeblikket, at faderen skal flytte med ham og hans forlovede, så han kan udføre sin pligt over for faderen og fjerne den skyldfølelse, der nærer ham.

I og med han har forsømt sin pligt over for faderen, opstår der en skyldfølelse, da han ikke føler, han har taget sig godt nok af faderen (Idem). Denne skyldfølelse er af etisk karakter, da han her ikke er overfladisk og ikke kun har fokus på sig selv. Skylden kan opstå igennem manglende ansvar og håndhævelse af pligt overfor andre mennesker eller sig selv.

Georg er overvejende æstetisk, da han lægger vægt på ydre ting, både ift. arbejde, men samtidig også, ifølge hans fader, ift. forlovelsen. Han ser kun disse ydre ting i forskellige aspekter i livet og handler derved efter disse. Han ser kun ydre ting i forskellige aspekter i livet, og han opnår først større forståelse for livet, når han møder modstand. Her hentydes der til de dybere forhold i hans tilværelse, såsom moderen, faderen og vennen. Han holder dog fast i forlovelsen, der ud fra faderens synspunkt er overfladisk og indgået med en overfladisk kvinde.

Hos Georg opstår der en splittelse mellem det æstetiske og etiske i hans indre, da forsømmelsen af faderen, samt den manglende tilstedeværelse omkring moderens død, går op for ham. Dette på trods af de få etiske træk han besidder. Han indser, at han bliver nødt

til at tage sig af sin fader, men samtidig vil han gerne bevare sit nuværende liv med sin forlovede.

Denne splittelse mellem den etiske og æstetiske livsførelse, bliver sat på spidsen af faderen, der fører en proces mod Georg, da han anklager ham for, at leve et egoistisk liv med overfladiske, æstetiske værdier. Georg har ikke mulighed for at argumentere mod faderen og bliver til sidst drevet så langt ud i sin frustration, vedrørende faderens anklager, at han tager sit eget liv.

Forvandlingen

Pligt og arbejde

Ifølge den biografiske analysedel føler Gregor en forpligtelse over for søsteren og familien og arbejdet, hvilket er et gennemgående tema i *Forvandlingen*. Gregor er meget æstetisk, men har ligeledes etiske træk ift. denne tematik. Denne dobbelthed ses bl.a. i hans syn på sit arbejde. Gregor føler selv, han har valgt en anstrengende levevej og arbejder under dårlige forhold, da han bl.a. mangler struktur i sit arbejde og bliver udsat for dårlige måltider (Ibid:54). Han brokker sig ikke over selve arbejdet og pligten til at arbejde, men er på trods af dette ikke tilfreds med arbejdet, da han synes, det er anstrengende. Gregors grund til at arbejde ligger, som tidligere nævnt, i forpligtelsen over for familien og at nedbringe dennes gæld, hvilket viser det etiske i Gregor, da han vælger at udbedre familie situationen. Valgte Gregor derimod ikke at hjælpe sine forældre, ville han være æstetisk i sit forhold til både familien og arbejdet. Hvis han derimod selv valgte at beholde pengene, ville familien have svært ved at klare hverdagen økonomisk set.

På trods af utilfredshed vedrørende hans arbejde, bibeholder han det. Han giver dog udtryk for, at dette ikke ville være tilfældet, hvis ikke familien havde stået i den dårlige økonomiske situation. Efter at være blevet forvandlet til en bille, føler Gregor sig stadig forpligtet overfor arbejdet og accepterer ikke, at han ikke har mulighed for at arbejde. Dette ses, da det understreges, hvor vigtigt det er for ham at komme ud af sengen og at han ligefrem føler skyld over at blive unødigt i sengen (Ibid:57f). Han ser arbejdet

som en pligt, hvilket er med til at understrege Gregors etiske tankegang. Arbejdet er af stor betydning for Gregor, da det fylder hans tanker og han føler det er det første han skal tage sig af efter sin forvandling (Ibid:59). Samtidig forholder han sig ikke realistisk til sin situation og hindringen i hans fysiske tilstand.

For at underbygge Gregors pligtfølelse overfor arbejdet, udtaler faderen, "Hvorfor skulle Gregor dog ellers forsømme sit tog! Drengen har jo ikke andet i hovedet end forretningen." (Ibid:60). hvilket viser at han tager arbejdet meget alvorligt, men samtidig er dette også æstetisk, da Gregor kun har fokus på sit arbejde og lever igennem dette, hvilket gør, at han kun har et talent. Det skal dog nævnes, at Gregor valgte at arbejde for at ændre den håbløshed, der hang over familien, hvilket viser en pligtfølelse over for familien, som er af etisk karakter (Ibid:77).

Skyld og retfærdighed

I forbindelse med forældrenes økonomiske situation og hans forpligtelse over for arbejdet, har Gregor en enorm skyldfølelse. Flere steder i teksten gives der udtryk for, at Gregor ikke forstår situationens alvor, da han mener, han sagtens kan arbejde. Han giver samtidig udtryk for, at situationen skal overstås, så han derefter kan arbejde flittigere (Ibid:67). Samtidig gør Gregor sig tanker om, hvorvidt familiens økonomiske situation vil forværres efter, han er blevet forvandlet. Han er meget bekymret over dette, da han er bange for at familien må flytte fra den smukke lejlighed (Ibid:72). Dette viser en etisk side af Gregor, da han bekymrer sig om sin familie og tænker på deres velbefindende, men samtidig er dette meget æstetisk, da han igen lægger vægt på det overfladiske idet han tænker på den smukke lejlighed og ikke tænker på, hvad der vil være bedst for familien, og hvilke ressourcer de har. Den velstand familien har opnået, er skabt på baggrund af Gregors evner til at sælge, da han efter at have fået jobbet avancerede til en højere stilling (Ibid:77).

På trods af Gregors forvandling, tænker han stadig som et menneske og har dermed stadig en sjæl, men handler som et dyr igennem det sanselige, hvilket er et træk, der ses hos æstetikerens. Gregors handlen som dyr ses bl.a. ved den måde han vælger at lege med sin mad på, i stedet for at spise denne (Ibid:96). Der bliver beskrevet, hvordan han begærer

maden, men ligeledes hvordan lugten af mad får ham hen til døren. Han følger sine sanser, sine instinkter og heri ses det æstetiske.

Efter en episode med faderen, hvor Gregor ender med at have et æble siddende fast i ryggen, løsner familien dog op over for Gregor og han passer mindre på ift. f.eks. at blive set. Dette ses bl.a. ved at døren til Gregors værelse står åben på bestemte tidspunkter af døgnet, så han kan føle sig mere som en del af familien (Ibid:91). Dette kan være en form for skyld fra familiens side overfor Gregor, da de hidtil ikke har behandlet ham som en del af familien, samtidig med at faderen har påført Gregor en stor smerte, ved at kaste æblet efter ham. Æblet er en af de sidste ting, Gregor tænker på inden sin død, og han konstaterer, at såret er råddent og betændt, men bemærker det ikke længere, hvorefter han beslutter sig for at dø (Ibid:105).

Gregor er hovedsageligt æstetiker, da han kun beror sit liv på ét talent, at arbejde, men vægter ligeledes overfladiske ting i tilværelse meget højt. Han bekymrer sig og tænker over de overfladiske ting ift. arbejde og familiens handlen. På trods af de hovedsageligt æstetiske træk der ses hos Gregor, ses der samtidig få etiske træk, herved opstår en splittelse i Gregors indre. Derudover ses splittelsen tydeligt i hans forhold til pligt og arbejde, da det er her der opstår flest æstetiske, samt etiske træk, i og med han beror sit liv på et talent, men har samtidig en etisk pligtfølelse overfor arbejdet.

Splittelsen opstår dog ikke kun igennem det etiske og æstetiske. Denne opstår også igennem Gregors forvandling, da han bevarer sit menneskelige sind, men er blevet fysisk forvandlet til et dyr. En accept af dette opnås ikke fra Gregors side, da han bliver ved med at tro, at det er muligt for ham at snakke med sin familie, selvom han få steder giver udtryk for, at han er klar over, at de ikke forstå ham. Denne splittelse mellem Gregors menneskelige sind og dyriske ydre kan ses som en parallel til *Processen*, da han vågner op og er forvandlet uden at vide hvorfor. Han stiller ikke spørgsmålstegn ved dette og på den måde opstår der en accept af situationen, men samtidig er det vigtigt for ham at bibeholde sit arbejde og arbejdsliv. Arbejdet er blevet en del af Gregor og han lever igennem dette, hvilket også ses hos K. i *Processen*. Gregor ender med, som K., at dø som

følge af sin forvandling, sin proces, da han lader stå til og affinder sig med situationen, samt ikke erkender eventuelle grunde til hans forvandling.

Delkonklusion

Gennem denne analyse, kan det konkluderes, at hovedpersonerne, samt hovedparten af de sekundære karakterer i Kafkas værker, hovedsageligt er æstetisk anlagt, men samtidig besidder enkelte etiske træk. Dette forårsager en splittelse af deres personlighed, hvilket betyder, at de bliver fanget mellem to livsanskuelser og dermed finder det svært at træffe et valg, da de ikke er i stand til at balancere mellem de indre og de ydre normer.

Generelt ses der en æstetisk livsanskuelse, som indbefatter en sanselig opfattelse af det modsatte køn og en tingsliggørelse heraf. Det kommer til udtryk både i *Dommen*, hvor Georg, ifølge faderen, vælger sin forlovede af æstetiske grunde, men især i *Processen*, da K. udnytter kvinderne i håb om at skaffe information til sin proces. Disse kvinder er ligeledes æstetiske pga. deres, til tider, ustyrlige lyster.

Den etiske livsanskuelse, i form af pligt, afspejles både i K., Georg og Gregor, da de alle sætter en ære i at udføre deres arbejde til præcision. Denne ære, stemmer ikke nødvendigvis overens med en glæde ved arbejdet, men da pligten har en afgørende rolle, udføres arbejdet på trods af dette. Deres etiske pligt går dog hen og bliver et æstetisk talent, hvilket resulterer i, at det er de ydre normer, der er i fokus for deres levevis. De formår derudover ikke at vælge sig selv, hvilket fører til en indre proces, der understreges af den gennemgående splittelse mellem den etiske og æstetiske livsanskuelse.

Diskussion

Diskussion af skyld og retfærdighed

I følgende afsnit vil vi diskutere, hvordan begrebet skyld kommer til udtryk i *Processen*. Vi vil foretage diskussionen i en eksistensfilosofisk ramme, da vi inkluderer Kafka og Schopenhauers opfattelser af retfærdighed og undersøger, hvordan de forholder sig til skyld. Hertil inddrages Sørensens behovslære samt hans fortolkninger af Kafkas værker. I diskussionen vil vi ligeledes sætte nogle af de anvendte begreber i relation til etikeren og

æstetikerens på baggrund af redegørelsen i teoriafsnittet. Den grundlæggende diskussion tager dermed udgangspunkt i, hvorvidt individet, i form af K., bliver født skyldig eller selv forårsager processen pga. manglende evne til at vælge sig selv.

Schopenhauers livsopfattelse minder på mange måder om æstetikerens, da æstetikerens anser kedsommelighed som roden til alt ondt, og konstant søger noget nyt idet kedsomheden indtræffer. Ligeledes mener æstetikerens, at skæbnen er fastlagt: ligegyldigt hvilke valg der træffes, resulterer det i sidste ende i det samme. Dette stemmer overens med opfattelsen af viljesindividets lidelseseksistens. Man kan dog diskutere, hvorvidt æstetikerens overhovedet ville anse sig selv som et viljesindivid, da mange af hans holdninger bærer tydeligt præg af en nihilistisk livsindstilling. Ifølge Schopenhauer, kan det villende subjekt aldrig opnå lykke og ro, hvilket er i tråd med den æstetiske livsanskuelse, da endegyldig lykke også er uopnåelig for ham. Til dette ville etikeren sige, at man godt kan opnå lykke og ro i tilværelsen ved at vælge sig selv. Han tror dermed ikke på en fastlagt skæbne. Etikeren rummer dog også fortvivlelsen, på samme måde som viljesindividet, men han bruger den til at forstå livets betydning og vælge det væsentlige i tilværelsen.

Den æstetiske livsanskuelse er ligeledes præsenteret i *I Fangekolonien*, gennem den nye kommandant. Officeren omtaler ham som en hedonistisk narcissist, der primært går op i handel, underholdning og kvinder (Fauth et al. 2012:79), hvilket er nogle af de mest grundlæggende kendetegn ved æstetikerens.

Begrebet, den evige retfærdighed, kan bruges til at forstå retssystemet i Kafkas værker. Herunder tales der om urskylden, hvori det konstateres, at skylden er medfødt. Dette begreb kan bruges til at anskue *Processen* og *I Fangekolonien*, i og med at K. og den dømte i fangelejren er deres anklager ubekendte og heller ikke får mulighed for et forsvar, som man kender det fra et traditionelt retssystem. (Ibid:76). Årsagen til at disse retsprincipper bliver negligeret, skyldes den evige retfærdigheds tilstedeværelse. I *I Fangekolonien* er tanken om urskylden eksemplificeret i officerens udtalelse om at "Skylden er altid ubetvivlelig" (Ibid:80).

Den evige retfærdighed, er tæt beslægtet med syndefaldsmyten, som det også lader til at Kafka var inspireret af, da han læste en del om kristendommens retfærdiggørelsesteoretikere, Paulus og Augustin (Holm et al. 2012:104). Derudover fremgår det af Kafkas privatbibliotek, at Schopenhauer sandsynligvis var en stor inspirationskilde, da han næsten var indehaver af hele hans samlede værker (Fauth et al. 2012:71).

Ud fra optegnelser fra Kafkas dagbøger og andre efterladte skrifter tyder meget på, at hans retfærdighedsopfattelse ikke ligger langt fra Schopenhauers tanke om den evige retfærdighed. I hans dagbøger har han bl.a. skrevet, at "Ondt er det som distraherer" og "Syndig er den stand vi befinder os i, uafhængig af skyld" (Ibid:81). Dette kan tolkes således, at verden er syndig, og vores drifter, håb og meningssøgende tilværelse er ond, da sanseligheden afleder mennesket fra det åndelige. Kafka anvendte desuden ofte udtrykket eksistensberettigelse. Hans tanker om dette minder i høj grad om begrebet tribunalisering, hvor bevisbyrden dermed hviler på individet, som er under evig anklage (Holm et al. 2012:98).

Dermed tyder meget på, at Kafka tog afstand fra et institutionaliseret retsvæsen og et subjektivt skyldsspørgsmål, da retfærdighed ikke handler om, hvad der er beviseligt under en rettergang, men handler om, hvem man er (Idem). Denne eksistensberettigelse er en livslang bevisførelse, hvor mennesket skal retfærdiggøre sig selv i eksistentiel forstand og ikke i juridisk forstand - en retfærdiggørelse, der ikke kan undgås, da den er et uundgåeligt livsvilkår (Idem ff). Via en analyse af *Processen*, kan der argumenteres for, at Kafka skelnede mellem to retsinstanter: et institutionaliseret retsvæsen med en tidsbunden straf i modsætning til forestillingen om eksistensberettigelsen, som på mange områder minder om tribunalisering og retfærdighedsopfattelse.

Vha. sit begreb, retfærdighedens praksis, tolker Holm udtalelser fra Kafkas efterladte skrifter sådan, at retfærdiggørelsen finder sted på to niveauer. Det ene handler om, at individet skal finde sin plads i verden og i de sociale processer, det indgår i, hvilket Holm kalder en *subjektomstol*. Det andet handler om en retfærdiggørelse af verden, hvor samfundet er på anklagebænken, hvilket han kalder en *verdensomstol* (Holm et al.

2012:102). For Kafka handlede det dermed både om at finde mening med sig selv og finde mening med selve verden. Denne retfærdiggørelse af sig selv og eksistensberettigelse minder på nogle punkter om etikerenes forhold til det etiske valg, som går ud på netop at vælge sig selv.

Sørensen mener, at fortolkningen ikke kun er et behov, men også et uundgåeligt livsvilkår, ligesom Kafka mener om individets eksistensberettigelse og Schopenhauer om skylden og viljesindividets lidelseseksistens. Sørensenes behovslære kan, som nævnt i begrebsafklaringen, ses som individets forsøg på at retfærdiggøre sig selv, hvilket han også mener Kafkas litteratur forsøger på, da den udtrykker det fortrængte og undertrykte i vores psyke og samfund via en fortolkning af tilværelsens grundvilkår og en konfrontation med døden (Ibid:171f). I Kafkas efterladte skrifter beskriver han en utopisk idé om *det uspaltelige*, hvilket var den tilstand, der eksisterede i paradiset inden syndefaldet. Kafka har derfor en negativ opfattelse af syndefaldet, som det, der skabte splittelsen eller *det spaltelige* (Ibid:177). Syndefaldet kan ligeledes ses som årsagen til "dødens indbrud i menneskets bevidsthed, selvets degradering til samfundsfunktionen, udspaltningen af fællesskabet og den vågnende bevidsthed om seksualitet og personlig skyld" i Kafkas værker (Ibid:174).

Funktionærmorale kan ligeledes bruges til at se *Processen* som en fortolkningsproces, hvor det kun er den, der ikke fortolker, der kan risikere at få en proces. Der opstår derfor en proces for Kafkas karakterer, da de ikke forholder sig til sig selv og lytter til de indre krav, men i stedet lader sig styre af denne funktionærmorale (Ibid:175f). I forbindelse med samme morale er det nødvendigt at fortolke døden for at forstå det essentielle i livet og leve frit. Dette kan sættes i relation til etikeren, der mener at personligheden bliver nedbrudt, hvis ikke man vælger eller udskyder valget. *Processen* tilfalder altså mennesker, der forsømmer deres indre og ydre behov, hvilket kan anskues som en eksistentiel konflikt, hvori Kafka søger sandheden (Ibid:184). Måske følte Kafka ikke, at hans værker rummede denne sandhed, hvilket kan være årsagen til, at han aldrig fuldendte sine romaner. "Der er et mål, men ingen vej", som Kafka, på nihilistisk vis, selv udtrykte det (Ibid:183).

Skyld og retfærdighed i Processen

Ligesom i *I Fangekolonien* er de to retssystemer repræsenteret i *Processen*, dog er de ikke stillet op mod hinanden på samme måde, som det bliver tydeliggjort i *I Fangekolonien*. Begreberne om hhv. den evige retfærdighed, eksistensberettigelse og tribunalisering er alle tæt beslægtet, og kan bruges til at forklare den umiddelbare uretfærdighed, som K. bliver udsat for, da han bliver anklaget og dømt til døden uden nogen normal rettergang i juridisk forstand. Den evige retfærdighed sætter nemlig det institutionaliserede retsvæsens principper ud af kraft. *Processen* handler ikke om retfærdighed i en juridisk forstand, men analyseres den derimod ud fra et eksistentielt perspektiv, giver K.s arrestation og rettergang dybere mening. Anvendes Sørensens tolkning af Kafkas eksistensberettigelse, kan der argumenteres for, at K. får en proces, fordi han ikke formår at fortolke sin tilværelse og ikke er i stand til at retfærdiggøre sig selv. Hans proces kan derfor skildres som en konflikt mellem de indre og ydre behov, hvilket også kan ses gennem splittelsen mellem eksistens og funktion. K. bliver altså udsat for en subjektstol, fordi han ikke lytter til sine indre normer, men derimod lader sig styre af funktionærmoralen. Denne eksistensberettigelse kan sættes i relief til etikeren, da det centrale netop ikke er ens handlinger, men ens væren:

For at bruge et ord som Kafka selv brugte flere gange, kan man beskrive dette spørgsmål om total retfærdiggørelse som et spørgsmål om eksistensberettigelse. Det handler ikke om at have ret, men om at have fast grund under fødderne. At være eksistensberettiget er ikke et spørgsmål om hvad man *gør*, men om hvem man *er* (Holm et al. 2012:98).

Denne skelnen mellem at gøre og være kan tolkes som forskellen på etikeren og æstetikeren, da etikeren vægter stabilitet og kontinuerlighed højt. Der kan derfor argumenteres for, at han går op i eksistensberettigelsen, da den etiske livsanskuelse netop indebærer at vælge det absolutte. Da etikeren har valgt sig selv, er han dermed i sammenhæng med virkeligheden, hvilket står i kontrast til den æstetiske livsanskuelse.

Etikeren beskriver fortvivlelse som en afgørende faktor for at forstå livets betydning. Ud fra dette synspunkt kan K.s proces også tolkes som et udtryk for manglende refleksion over tilværelsen, hvilket etikeren fortvivlelse kunne have hjulpet med.

Tanken om den evige retfærdighed og tribunalisering har en fremtrædende plads i *Processen*, da der eksisterer et ukendt retssystem med stor autoritet, som tildeler visse mennesker en proces. Disse begreber er især tydeliggjort, da bevisbyrden hviler på K. - det er hans ansvar at bevise sin uskyld overfor dette fremmede retsvæsen. Domstolens allestedsnærværende og nærmest almægtige tilstedeværelse bliver også illustreret afslutningsvist, hvor K. skal vise italieneren rundt i domkirken, men i stedet dukker præsten op, som er forbundet til retssystemet: "Jeg har ladet dig kalde herhen," sagde præsten, "for at tale med dig." (Kafka 2012:225). Derefter nævner han, at han søger for meget fremmed hjælp, særligt blandt kvinder. På trods af at K. aldrig har mødt præsten før, lader det til, at han kender alt til K. og hans proces og endda har magt til at kalde ham hen i kirken. Præstens alvidenhed lægger også op til en symbolfortolkning, som den Sørensen anvender, da det er en præst, der besidder denne alvidenhed, og det foregår i en kirke, samt at han erklærer ham skyldig. Der eksisterer dermed mange symboler på en slags alvidende guddommelighed. Det er derfor også muligt, at gøre brug af en symbolsk fortolkning, der kan bidrage med en ny forståelse af *Processen*.

Sammenhængen med tribunaliseringen bliver ligeledes eksemplificeret i samtalen med Titorelli, der forklarer ham om de tre forskellige former for frifindelse, han har til rådighed, ift. at håndtere sin proces - den virkelige frifindelse er ikke en mulighed, nævner han. Han er ikke bekendt med, at dette er sket før (Ibid:165). Denne kendsgerning minder om den måde, hvorpå tribunaliseringen og den evige retfærdighed sætter lighedstegn mellem forbrydelse og straf: ingen bliver frikendt, alle er skyldige. Dermed bliver folk allerede dømt, idet de får en proces, da en reel frifindelse ikke er mulig. Omvendt er der dog nogle ting, der taler imod de grundlæggende synspunkter i disse to opfattelser. For det første ville denne tankegang inkludere, at alle fik en proces og dermed var skyldige, hvilket ikke er tilfældet i *Processen*. For det andet nævner Titorelli to øvrige muligheder, som han

kalder "den tilsyneladende frifindelse" og "forhalingen", hvori man kan undgå at blive dømt og dermed ikke er skyldig - anklagen slipper man dog ikke af med (Ibid:168ff).

Det demokratiske retssystem er stort set ikke tilstedeværende i *Processen*. K. omtaler det indledningsvis i sin undren over, hvilken instans denne ret er en del af, som han opfatter som en slags kriminel organisation. Derudover bliver det eksemplificeret ved K.s reaktion, da onkelen forklarer ham om advokat Huld: ""Jeg vidste ikke," sagde han, "at man også kunne inddrage en advokat i den slags sager." "Jamen selvfølgelig," sagde onkelen, "det er da en selvfølge. Hvorfor dog ikke?"" (Ibid:106). Eksemplet her viser K.s forbløffelse over, at det er muligt at inddrage en "rigtig" advokat til hans proces. Han opfatter altså de to retsinstanser som separate, men eksemplet viser, at der er en sammenhæng mellem dem.

Ved K.s henrettelse er det også relevant at inddrage begrebet vedrørende forløsningslære, da man kan diskutere, om K. opnår en erkendelse eller åbenbaring i dødsøjeblikket. Lige inden henrettelsen ser han tilbage på sin proces og reflekterer over, hvordan han kunne have håndteret denne anderledes:

Jeg har altid villet gribe ind i verden med tyve hænder og desuden med et utilstedeligt formål for øje. Det var forkert. Skal jeg nu vise, at ikke engang den etårige proces har kunnet gøre mig klogere? Skal jeg træde af som et menneske, der intet forstår? (Ibid:240).

Denne selvrefleksion er bemærkelsesværdig, da det er en af de eneste gange, at han forholder sig kritisk til sin egen proces. Dette kan dog ikke direkte sammenlignes med Fauths tolkning af Schopenhauers forløsningslære, da det ikke sker i dødsøjeblikket, men han er trods alt bevidst om sin snarlige henrettelse på dette tidspunkt. Til sidst ser han et lys og en skikkelse ved et vindue, hvilket giver ham håb om at blive reddet, et håb om at opnå vished om sin skyld og hvad denne ret indbefatter - men i samme øjeblik bliver han dræbt (Ibid:243). Ud fra dette kan man udlede, at K. aldrig opnår en forløsende erkendelse eller vished om sin skyld.

Schopenhauer og Kafkas retfærdighedsopfattelser deler mange ligheder. De deler begge forestillingen om et alternativt retsvæsen, der sætter sig udover de gængse retsprincipper i vores demokratiske retssystem, som er baseret på en tidsbunden straf. Den evige retfærdigheds system betragter selve tilværelsen som en evig rettergang, hvor individet bliver konfronteret med sin skyld, og de anser ligeledes begge vores drifter og vilje som noget negativt. Kafka forholdte sig dog mere positivt ift. dette, da han så en mulighed i tilværelsen ved at retfærdiggøre sig selv og lytte til de indre krav. Omvendt lykkes dette sjældent hans karakterer og hans udtalelse om, at "der er et mål, men ingen vej" (Støvring et al. 2012:183), peger i den modsatte retning. Det er derfor problematisk at konkludere noget endeligt om Kafkas forhold hertil, da visse udtalelser tyder på, at han betragter skylden som medfødt, mens andre rummer en mulig erkendelse. Ifølge Schopenhauer er skylden medfødt og udryddelsen af viljen, er muligheden for at opnå erkendelse - men det er meget sigende for Schopenhauer, at dette sker gennem forløsningslæren, altså via en udvidelse af bevidstheden, som kan ske i dødsøjeblikket.

I *Processen* og *I Fangekolonien* kan Schopenhauer og Kafkas retfærdighedsopfattelser bruges til at skabe en forklaringsramme eller logik i det umiddelbart absurde og meningsløse. Heri er behovslæren og symbolfortolkningen vigtig til at give en bedre forståelse og dybere indsigt i værkerne. Disse bidrager til en tolkning af Kafkas værker og en viden om den eksistentielle splittelse, hans karakterer ofte bliver udsat for, og et bud på hvorfor de får en proces, hvilket funktionærmoralen bidrager til. Processen kan skyldes en manglende fortolkning af tilværelsen og påvirkningen af de ydre krav normer, kan være årsag til manglende selvindsigt og derved en utilstrækkelig retfærdiggørelse af sig selv.

Konklusion

Processen kan i høj grad læses biografisk, da tematikkerne i værket kan afspejles i Kafkas eget liv. Tematikkerne vedrørende familie, kvinder og arbejde er skyld i K.s splittelse, hvilket har ført til hans proces, hvori han dømmes for at have et forkert værdisæt. I Kafkas eget liv dømmes han ligeledes af sin fader for manglende familiefølelse. Kafka var desuden

splittet mellem det ægteskabelige liv og sit forfatterskab, i og med han ikke var i stand til at binde sig. En anden grund hertil var, at Kafka ikke fandt sig selv værdig til rollen som ægteemand. Kafkas passion for at skrive resulterede endvidere i en splittelse mellem arbejds- og privatliv. *Processen* kan desuden anskues ud fra et eksistensfilosofisk perspektiv. Dette illustreres bl.a. ved at K. går fra at være primært etisk grundet hans pligtfølelse over for arbejdet til at være overvejende æstetisk, da han beror dette på et talent. Dette forårsager at der stadig er en splittelse i hans personlighed, da han er fanget mellem indre og ydre normer og dermed ikke kan træffe et valg. Denne splittelse kommer ligeledes til udtryk gennem hans forhold til kvinder, da han bl.a. opfatter kvinder som et bytte, men samtidig har den etiske opfattelse, at en kvinde kun bør være sammen med én mand hele livet. Denne etiske opfattelse er dog ikke noget, han selv efterlever, hvilket betyder, at han er primært æstetisk.

Tematikkerne udtrykt i *Processen* kan ligeledes anskues i *Dommen* og *Forvandlingen*, men er dog repræsenteret forskelligt. I *Dommen* fokuseres der på Georgs frigørelsesproces fra faderen, hvor der i *Forvandlingen* yderligere er fokus på splittelsen mellem krop og sind. I værkerne forefindes der en generel undertrykkelse af individet. Dette ses bl.a. i *Processen*, da K. undertrykkes af retsvæsenet, hvilket symboliserer Kafkas egen fader, som Kafka selv følte sig undertrykt af. I *Dommen* bliver Georg ligeledes undertrykt af sin fader, mens det i *Forvandlingen* er via arbejdsforholdet undertrykkelsen finder sted. Fælles for værkerne er, at hovedpersonerne dømmes til døden og anklages pga. forsømmelse af indre pligter. Denne forsømmelse betyder, at størstedelen af Kafkas karakterer hovedsageligt er æstetisk anlagt, da de dermed ikke formår at vælge sig selv. Dette medfører en indre proces, der understreges af den gennemgående splittelse mellem den etiske og æstetiske livsanskuelse.

Perspektivering

Hos Kafkas hovedpersoner ses en splittelse mellem etiske og æstetiske personlighedsegenskaber, hvilket medfører en splittelse mellem indre og ydre normer. De æstetiske egenskaber er dominerende, hvilket medfører overfladiske individer, der bygger deres tilværelse på nydelse og tilfredsstillelse. Der kan drages klare linjer til

ungdomsgenerationen i dag, også kaldet *The Me Me Me Generation* (Stein et al. 2013), som er kendetegnet ved bl.a. narcissisme og egoisme. De bygger deres tilværelse på selviscenesættelse igennem bl.a. Facebook og Instagram. Denne generation lever i en teknologisk verden der i høj grad påvirker dem til at være konstant forbundet med hinanden. Generationen interagerer konstant med hinanden, men ikke på traditionel vis, i stedet foregår kommunikationen og samværet igennem en skærm (Idem). Denne form for kommunikation kan anskues som æstetisk, hvilket sætter Kierkegaards begreb fra 1843 i relation til nutiden. I 2013 er der en tendens til at generationen i høj grad lever en tilværelse hvor de æstetiske egenskaber vægtes højt. Derudover er der en konstant hungren efter anerkendelse, især via arbejde. En nylig undersøgelse viser, at 40% mener at de skal forfremmes hvert andet år, uafhængigt af deres arbejdsmæssige præstation (Idem).

I denne stræben efter anerkendelse og behov for at være i kontakt med omverdenen via elektroniske medier, kan individet ses som værende undertrykt fra teknologien og mediernes side. Der er blevet skabt et behov for, at dele sit liv og iscenesætte sig selv og mange opnår en afhængighed af teknologiske kommunikations fora, heriblandt Facebook. Via medier såsom Facebook, Instagram og Twitter er individet blevet forvandlet til et objekt, hvor synes-godt-om-tilkendegivelser og kommentarer angiver ens status.

Referenceliste

Bøger:

- Bagge, Jørgen et al. (red): *Kafka 100 år, Sjakalen*, 1983, trykt hos Special-Trykkeriet Viborg a-s, Århus
- Brod, Max: *Franz Kafka*, Fremads biografier, 1968, trykt hos Universaltrykkeriet A/S, København.
- Cristoffanini, Pablo R: *Fænomenologi, hermeneutik og kulturforståelse*, 1998. Sprog og kulturmøde 24, 1998, udgivet af Center for Sprog og Interkulturelle Studier, AAU.
- Fauth, Søren R. et al.: *Skylden er altid ubetvivlelig- Kafka i Syv Sind*, forlaget ANIS, 2012, trykt hos Toptryk Grafisk, Frederiksberg C.
- Fibiger, Johannes et al. (red.): *Litteraturens tilgange*, forlaget academica, 2010, 2. udgave, 2. oplag, trykt hos Special-Trykkeriet, Viborg.
- Gray, Richard T. et al.: *A Franz Kafka Encyclopedia*, Greenwood Press, 2005, Westport
- Holm, Isak Winkel et al. (red.): *Franz Kafka - Fortællinger*, Gyldendal, 2008, Trykt hos Narayana Press, Gyllinge
- Holm, Isak Winkel et al.: *Hvad retfærdiggør dig - Kafka i Syv Sind*, forlaget ANIS, 2012, trykt hos Toptryk Grafisk, Frederiksberg C
- Husted, Jørgen: *Wilhelms brev - Det etiske ifølge Kierkegaard*, Gyldendal 1999, trygt hos Nordisk Bog Center A/S, Haslev.
- Jansen, F.J. Billeskov: *Søren Kierkegaard - Værker i Udvalg*, Gyldendalske Boghandel Nordiske Forlag, 1950, tryk hos Krohns Bogtrykkeri, København.
- Kafka, Franz: *Dagbøger 1-3*, Forlaget Vandkunsten, 2011,
- Kafka, Franz: *Dommen og andre fortællinger*, Gyldendals Tranebøger, 1998, 3. udgave, trykt hos Nørrehaven A/S, Viborg

- Kafka, Franz: "Kære far, forstå mig ret..." Kafkas brev til sin far, Nansensgade Antikvariat, 1993, 2. udgave,
- Kafka, Franz: *Processen*, Forlaget Gyldendal, 2005, 8. udgave, 2. oplag, trykt hos Nørhaven Paperback A/S, Viborg.
- Kierkegaard, Søren: *Enten - Eller (bind 1)*, Forlaget Gyldendal, 2006, 9. udgave, 2. oplag, trykt hos Nørhaven Paperback A/S, Viborg.
- Kierkegaard, Søren: *Enten - Eller (bind 2)*, Forlaget Gyldendal, 2009, 9. udgave, 3. oplag, trykt hos Nørhaven Paperback A/S, Viborg.
- Kingo, Anders (red): *At være samtidig med sig selv, Søren Kierkegaard - tekster på nudansk*, Forlaget Gyldendal, 1996, 1. udgave, 1. oplag, trykt hos Clemenstrykkerie, Århus.
- Koelb, Clayton: *Kafka: A Guide for the Perplexed*, Continuum, 2010, trykt hos CPI Antony Rowe Ltd., Wiltshire UK
- Munksgaard, Ulla: *Det sande selv*, 1986, MS-offset, Hvidovre.
- Murray, Nicholas: *Kafka*, Little, Brown, 2004, trykt hos Mackays of Chatham plc, Kent UK.
- Robertson, Ritchie: *Kafka - A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2004, trykt hos Ashford Colour Press Ltd., Gosport, UK.
- Sørensen, Villy: *Kafkas Digtning*, Forlaget Gyldendal, 1980, 2. udgave, 1. oplag, trykt hos Nordisk Bogproduktion A/S, Haslev.
- Støvring, Kasper et al.: *Faldet og "det uspaltelige"- Kafka i Syv Sind*, forlaget ANIS, 2012, trykt hos Toptryk Grafisk, Frederiksberg C
- Thielst, Peter: *Eksistentialisme*, Hans Reitzels Forlag 1980, Stiftsbogtrykkeri Aalborg.

- Thielst, Peter: *Kierkegaards Filosofi – en indføring*, Det Lille Forlag, 2007, 3. udgave, 2. oplag, trykt hos Nørhaven Book A/S, Frederiksberg.
- Thielst, Peter: *Kierkegaards Filosofi - en indføring*, Det Lille Forlag, 1999, trykt hos Nørhaven A/S, Viborg.
- Thielst, Peter: *Livet forstås baglæns – men må leves forlæns - historien om Søren Kierkegaard*, Gyldendal, 1994, 4. oplag, trykt hos Nordisk Bogproduktion A.S., Haslev.
- Thielst, Peter: *Livet forstås baglæns – men må leves forlæns*, Gyldendal, 1994, 5. oplag, trykt hos Nordisk Bogproduktion A.S., Haslev.
- Sløk, Johannes: *Livets elendighed - Kierkegaard og Schopenhauer*, Centrum, 1997, trykt hos SKANPRINT As, Viby J.
- Wagenbach, Klaus: *Franz Kafka - Billeder fra hans liv*, Forlaget Vandkunsten, 2009, 1. udgave, 1. oplag, trykt hos Tatami, Berlin.
- Wind, H.C: *Historie og forståelse*. Aarhus Universitetsforlag, 1987, trykt hos Werks Offset Århus.
- Wind, H.C: *Filosofisk hermeneutik*, Berlingske forlag, 1976, Nørhaven Bogtrykkeri, a/s, Viborg.

Hjemmesider:

Den store danske (2009-13) *Absurdisme*:

http://www.denstoredanske.dk/Gyldendals_Teaterleksikon/Genrer/absurdisme,
lokaliseret d. 19-04-2013, kl. 13.25

Den store danske (2012), *Arthur Schopenhauer*:

[http://www.denstoredanske.dk/Sprog, religion og filosofi/Filosofi/Filosofi i 1800-og 1900-t./Filosoffer 1800-t. - Tyskland - %C3%98strig - Schweiz - biografier/Arthur Schopenhauer](http://www.denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Filosofi_i_1800-og_1900-t./Filosoffer_1800-t._-Tyskland_-_%C3%98strig_-_Schweiz_-_biografier/Arthur_Schopenhauer), lokaliseret den 20-05-2013, kl. 17.15

Den store danske (1009-2013) *eksistensteologi*:

[http://www.denstoredanske.dk/Kunst og kultur/Religion og mystik/Reformationen og lutherske kirke/eksistensteologi](http://www.denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Religion_og_mystik/Reformationen_og_lutherske_kirke/eksistensteologi), lokaliseret den 09-05-2013, kl. 21.30

Den store danske (1009-2013) *eksistensteologi*:

[http://www.denstoredanske.dk/Kunst og kultur/Religion og mystik/Reformationen og lutherske kirke/eksistensteologi](http://www.denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Religion_og_mystik/Reformationen_og_lutherske_kirke/eksistensteologi), lokaliseret den 09-05-2013, kl. 21.30

Den store danske (2009-2013) *eksistentialisme*:

[http://www.denstoredanske.dk/Samfund%2c jura og politik/Filosofi/Filosofiske begreber og fagudtryk/eksistensfilosofi](http://www.denstoredanske.dk/Samfund%2c_jura_og_politik/Filosofi/Filosofiske_begreber_og_fagudtryk/eksistensfilosofi) lokaliseret den 10-05-2013, kl. 15.55

Den store danske (2012), *Hermeneutik*:

[http://www.denstoredanske.dk/Sprog, religion og filosofi/Filosofi/Filosofiske begreber og fagudtryk/hermeneutik/](http://www.denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Filosofiske_begreber_og_fagudtryk/hermeneutik/), lokaliseret d. 07-05-2013, kl. 13.50.

Jensen, Anders Fogh: *Marquard: Meningsforventning*

[http://filosoffen.dk/filosoffen skriver/vaerklaesninger/hermeneutik/marquard-meningsforventning/](http://filosoffen.dk/filosoffen_skriver/vaerklaesninger/hermeneutik/marquard-meningsforventning/), lokaliseret den 20-05-2013, kl. 15.00

Nervi, Mauro (2011): *The Kafka Project*

<http://www.kafka.org/index.php?biography>, lokaliseret den 17-05-2013, kl. 12.30

Nyegaard, Nina Dyrhoff, stud.mag, *Selvet*, Syddansk Universitet 2005:

http://www.selvet.dk/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=68&id=22907&Itemid=2250, lokaliseret d. 19-04-2013, kl. 14.00

Religion.dk (2012) Hvad er eksistentialisme?:

<http://www.religion.dk/artikel/374506:Indfoering--Hvad-er-eksistentialisme>

lokaliseret den 07-05-2013, kl. 10.08

Sproget.dk (2003), *Kafkask*:

<http://sproget.dk/lookup?SearchableText=kafkask>, lokaliseret d. 19-04-2013, kl. 13.55

Studienævnet for Den Humanistiske Bacheloruddannelse (2012): *Studiehåndbogen*

https://intra.ruc.dk/fileadmin/assets/humbas/Intern/Studiehaandbog/HumBach_studieordning_-_vedtaget_211112.pdf, lokaliseret d. 18-04-13, kl. 13:00

Artikler:

Holm, Isak Winkel: *Kafka er ikke kafkask*, *Information*, 25.09.2008

Stein, Joel et. al: *The Greatest Generation*, *Time*, 20.05.2013

Studiehæfte:

Knudsen, Louise Rahr: *Slottet - Et moderne Kafkask drama*, Aarhus Teater, Januar 2009

Litteraturliste

Bøger:

- Bertung; Birgit: *Kierkegaardbegreber - ordbog for Kierkegaard-læsere*, BIOS forlag 1, 2010, 1. udgave, 1. oplag,
- Birkelund, Regner (red): *Eksistens og livsfilosofi*, Gyldendal 2002, 1. udgave, 1. oplag, trykt hos Nordisk Bogproduktion A/S Haslev.
- Bugge, David m.fl.: *Kafka i syv sind*, Forlag ANIS, 2012, trykt hos Toptryk grafisk, Frederiksberg.
- Camus, Albert: *Sisyfos Myten*, Gyldendal, 1992, 4. udgave, trykt hos Nordisk Bogproduktion A.S., Haslev.
- Garaff, Joakim: *SAK - Søren Aaby Kierkegaard en biografi*, Gads Forlag, 2013, 1. oplag, trykt hos CPI, Tyskland
- Jansen, F.j. Billeskov, *Kierkegaard - introduktion til Søren Kierkegaards liv og tanker*, Forlag RHODOS, 1992, Danmark
- Kierkegaard, Søren: *Etikerens brev - Ligevægten mellem det æstetiske og etiske i personlighedens udarbejdelse*, Det lille forlag, 1999, trykt hos N. Christensen Grafik ApS.
- Kont, Birte: *Skyldidentiteten hos Franz Kafka*, Nansensgade Antikvariat, 2002, Special-Trykkeriet Viborg a-s, København
- Rienecker, Lotte et al.: *Den gode opgave*, Forlaget Samfundslitteratur 2006, 3. udgave, 2. oplag, Trykt hos Narayana Press, Gylling.
- Sørensen, Villy (red.): *Kære far, forstå mig ret...*, Nansensgade Antikvariat, 1993, 2. udgave, trykt hos Jess Jessen, København.
- Thielst, Peter (red): *Lykkens Dør Går Udad - Søren Kierkegaard - tekster på nudansk*, Gyldendal 1995, 1. udgave, 1. oplag, trykt hos Clemenstrykkeriet, Århus.

Hjemmesider:

<http://www.tartelet.dk/musikanalyse/klassisk/Tidlig%20Modernisme%20v2.pdf>

(KE & NG, *Tidlig Modernisme (1900-1945)*, skrevet april 2005: set d. 19-04-2013, kl. 12.30)

billeder til forside:21-05-1013

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2d/Franz_Kafka%27s_signature.gif

Billeder til forside: 21-05-2013:

<http://1.bp.blogspot.com/->

deswwsUWP_E/T_hBBY19zpI/AAAAAAAAABG4/P358K3g3sFU/s1600/1309730401_910215_0000000000_album_normal.jpeg